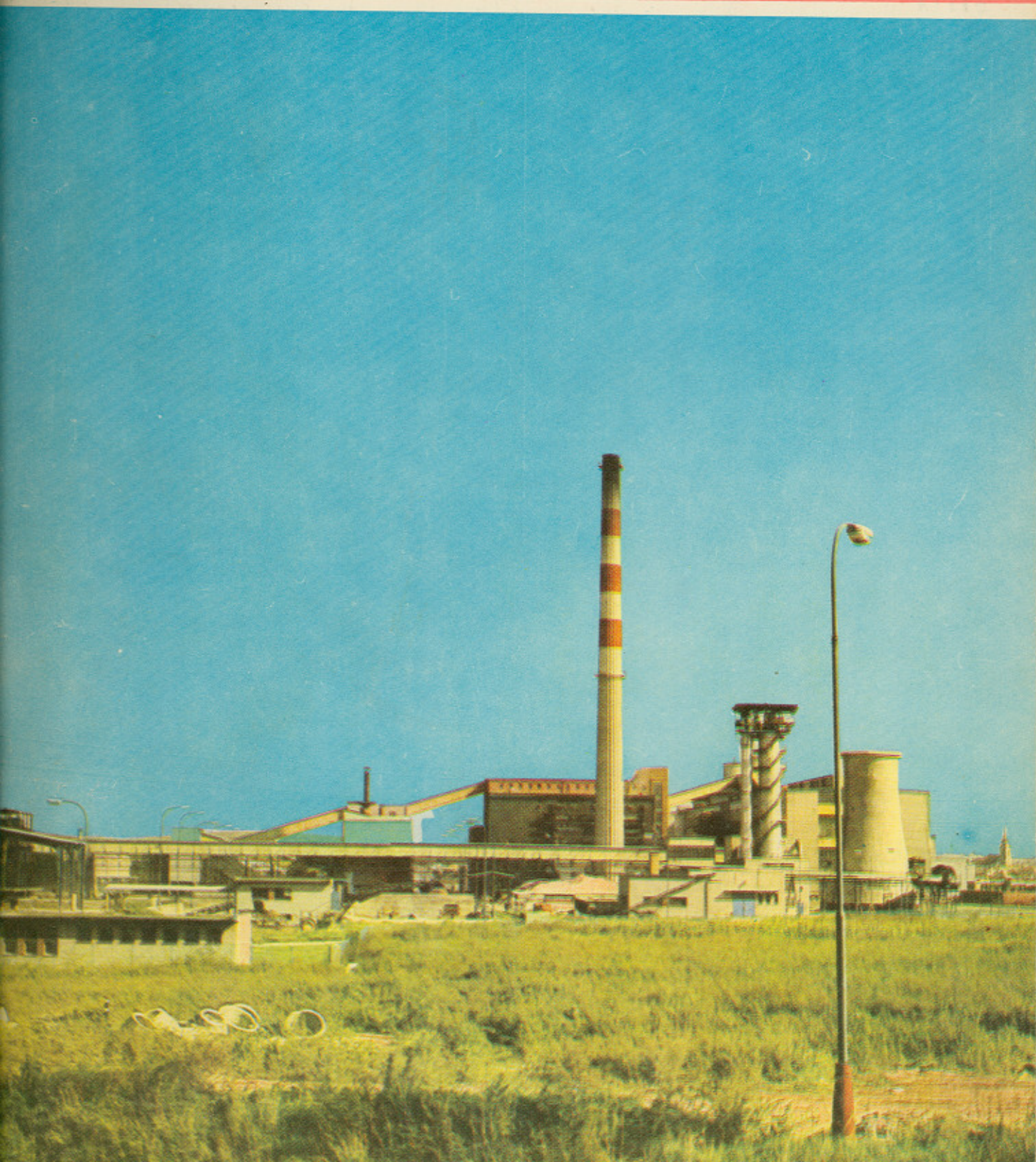

Obzor Gemera

Ročník I. 1970

Cena 2 Kčs

Číslo 1

Vydáva Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rim. Sobote
Vychádza štyrikrát ročne

Rediguje Július Bolfík

Adresa redakcie: Gemerská vlastivedná spoločnosť,
Rimavská Sobota, námestie Červenej armády, číslo 24,
telefón 2743. Tlač: Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin, závod Banská Bystrica. Povoľil
Slovenský úrad pre tlač a informácie v Bratislave,
registr. zn.: K 708/69 zo dňa 30. januára 1970. Pred-
platné na 8.— Kčs. Cena čísla 2.— Kčs.

OBSAH

Július Bolfík: Na cestu	1
Zdravica sovietskemu ľudu	3
Vladimír Majakovskij: Vladimír Iljič Lenin	4
Dr. Ľubor Čunderlík, CSc.: Vladimír Iljič Lenin o kultúre a vlastenectve	5
Prof. Dr. Július Alberty, CSc.: Úlohy historickej vlastivedy	6
Dr. Vladimír Clementis: Slovenské národné povstanie Július Bolfík: Oslobodenie Gemera Sovietskou armá- dou	8
Ján Bystran: Spomienky na Jána Gierca	13
Ján Bystran: Ján Brocko — povstalecký básnik Ge- mera	14
Ján Brocko: Moskva nadoblaďná	14
Boj o Revúcu	14
Trhlinou srdca	15
M. Illarionovič Šukajev: Spomienky na partizánske boje pri Tisovci	15
Alexej Michajlovič Sadilenko: Neobyčajný príbeh	17
Doc. Dr. Anton Bolek: Odišiel nám veľký a vzácný človek	18
Prof. Dr. Július Alberty, CSc.: Problematika výskumu histórie mesta Rimavskej Soboty	19
PhDr. Zoltán Drenko: Zaniknuté stredoveké dediny v Gemeri	21
Dr. Václav Furmánec: Archeologický výzkum v Ra- dzovciach	23
PhDr. Zoltán Drenko: Ďalšie nálezy zo Sobôtky	24
PhDr. Ján Gallo: Vznik prvých škôl v Gemeri	25
Juraj Dubovec: Z histórie Hodejova	26
PhDr. Ján Gallo: Furmanské spolky v Gemeri	26
Karol Ladislav Cibur: Epizóda z prvej svetovej vojny Marta Bernálová: Vzácná drevina Gemera	27
Miloš Šramo: Skryté pramene dedinského kronikára Pamätník Vansovej — súťaž žien v prednese poézie a prózy	29
Súťaž „Krása života“ (Július Bolfík)	31
Ján Baláž: Gemer-Malohont, vydavateľstvo a nakla- dateľské družstvo v Rimavskej Sobote	32

СОДЕРЖАНИЕ

Юлиус Болфи́к: В путь	1
Поздравление Советскому народу	3
Владимир Маяковский: Владимир Ильич Ленин	4
Др. Любор Чундерлик, ЦСЧ.: Владимир Ильич Ле- нин о культуре и патриотизме	5
Проф. Др. Юлиус Алберты, ЦСЧ.: Задача исто- рической науки о родине	6
Др. Владимир Клемментис: Словацкое националь- ное во стание	8
Юлиус Болфи́к: Освобождение Гемера Советской Армией	8
Ян Быстран: Воспоминание на Яна Гьерца	13
Ян Быстран: Ян Броцко — повстанческий поэт Ге- мера	14
Ян Броцко: Москва над турками	14
Бой о Реvuцу	14
Трещиной сердца	15
Михаил Илларионович Шукеев: Воспоминания	

о партизанских боях у города Тисовец	15
Алексей Михайлович Садиленко: Необыкновенный случай	17
Доц. Др. Антон Боек: Умер нам великий и доро- гой человек	18
Проф. Др. Юлиус Алберты, ЦСЧ.: Проблематика исследования истории города Римаевска Суббота Др. Золтан Дренко: Исчезнувшие средневековые деревни Гемера	19
Др. Вацлав Фурманек: Археологическое исследова- ние в Радзавцях	21
Др. Золтан Дренко: Дальние местонахождения из Субботки	23
Др. Ян Галло: Возникновение первых школ в Гемери Юрий Дубовец: 3 истории Гудейова	24
Др. Ян Галло: Возникновение обществ в Гемери	25
Карол Ладислав Цибура: Случай из первой мировой войны	26
Марта Борнайова: Ценные деревья Гемера	27
Милош Шрамo: Скрытые источники хроникера деревни	28
Памятник Вансовой — Соревно- вание женщин в художественном чтении поэзии и прозы	29
Соревнование — Красота жизни: (Юлиус Болфи́к) Ян Балаж: Гемер — Малогонт книгоиздатель- ственное общество в Гемерской Субботе	31
	32

TARTALOM:

Bolfík Július: Az útra	1
Köszöntő a szovjet néphez	3
Majakovskij Vladimír: Vladimír Iljics Lenin	4
Dr. Čunderlík Ľubor CSc.: Vladimír Iljics Lenin a kultúráról és a hazafiaságról	5
Prof. Dr. Alberty Július: A történelmi honismeret feladatai	6
Dr. Clementis Vladimír: A Szlovák Nemzeti Felkelés Bolfík Július: Gömör felszabadítása a szovjet hadse- reg által	8
Bystran Ján: Megemlékezés Gierce Jánosról	13
Bystran Ján: Brocko Ján — gömöri felkelő költő	14
Brocko Ján: Felhők a Moszkva felett	14
Harc Rőccért	14
Szív repedése	15
Michail Illarionovics Šukajev: Emlékezés a Tiszolc melletti partizán harcokról	15
Alexej Michajlovics Sadilenko: Rendkívüli esemény Doc. Dr. Bolek Anton: Elment a mi nagy és értékes emberünk	17
Prof. Dr. Alberty CSc: Probléma a Rimaszombat kul- turális kutatása körül	18
PhDr. Drenko Zoltán: A gömöri elenyésző középkori falvak	19
Dr. Furmánec Václav: Régészeti kutatás Ragyoleban PhDr. Drenko Zoltán: További leletek Szabadkáról PhDr. Gallo Ján: A gömöri első iskolák keletkezése Dubovec Juraj: A Várgede történelméből	21
Dr. Gallo Ján: A gömöri fuvaros körök	25
Cibur Karol Ladislav: Az első villámháború eseménye Bornal Márta: A gömöri értékes fák	26
Šramo Miloš: A falu krónikásának rejtett forrásai Vansané emlékműve: — nők versenye a próza és vers előadásában	27
Bolfík Július: Verseny „Az élet szépségei.”	28
Baláž Ján: A Gömör — Kishonti Kiadó és Szövetke- zet Rimaszombatban	29
	31

Obrázok na prvej strane: Potravínársky kombinát (cukro-
var, pivovar, sladovnía) v Rimavskej Sobote

Obrázok na štvrtej strane: Starý župný hrad Gemer.
v pozadí vpravo strážny vrch

S pocitom radosti a nádeje začíname vydávať časopis Obzor Gemera ako orgán Gemerskej vlastivednej spoločnosti. Pristupujeme k tejto významnej skutočnosti vo vedomí potreby prispieť svojim podielom ku kultúrnemu a spoločenskému rozvoju gemerskej oblasti. Rozvoj socialistickej vlastivedy zaiste významne pomôže pri prekonávaní prekážok a ťažkostí, pri plnení perspektív, ako i pri výchove nového človeka v duchu socialistického vlastenectva, československej federálnej štátnosti a proletárskeho internacionalizmu. Gemerská vlastivedná spoločnosť cieľ svojej činnosti konkretizuje vo svojich stanovách.

Socialistické vlastenectvo a proletársky internacionalizmus je jedným z hlavných a určujúcich princípov komunistickej mravnosti. Ich mimoriadne veľký význam pocítujeme najmä dnes, keď prežívame dôsledky nedostatkov z minulého obdobia, keď naprávame chyby spôsobené deformáciou päťdesiatych rokov a negatívne vplyvy, ktoré do vedomia ľudí vniesli pravicovo-oportunistické, antisocialistické, antisovietske a kontrarevolučné sily v pojanuárovom období 1968. Gemerská vlastivedná spoločnosť ako jeden z nositeľov socialistickej kultúry chce prispievať svojim podielom pri formovaní spoločenského vedomia v duchu vedeckého socializmu a uceleného svetonázoru, nezmieriteľného s akýmkoľvek formami a odtienkami buržoáznej ideológie. Gemer má bohatú pokrokovú a revolučnú tradíciu. Jeho ľud od prapočiatku stál na strane pokroku a boja za spravodlivejší spoločenský poriadok. Veľká tvorivá sila pokrokových národných a revolučných robotníckych tradícií sa zachovala v archívnych dokladoch, pomníkoch práce, v zápase a revolučných ideách, vo všetkom tom najlepšom, čo náš ľud vytvoril od najstarších čias až po slávu prítomnosti. Chceme správne doceniť a dať adekvátne miesto v kontexte národnej histórie a ostatných spoločenských a prírodných vied významným pokrokovým a revolučným dejateľom a činiteľom, pamiatkam revolučného hnutia, robotníckych bojov, ako aj historickým, architektonickým, umeleckým pamiatkam a prírodným zaujímavostiam. Chceme oboznamovať širokú čitateľskú verejnosť s celým pokrokovým odkazom minulosti, s významnými premenami a stavbami socialistickej spoločnosti, s rozvojom priemyselnej výroby a socialistickej premeny na dedine. Toto všetko ako historický dokument našej prítomnosti.

Pri skúmaní minulosti a dodržiavaní kontinuity so socialisticou pri-

tomnosťou chceme rešpektovať základné historické súvislosti, skúmať jav v jeho sociálnej podmienosti, všimnúť si príčiny jeho vzniku, vývojové etapy až po súčasný stav. Správne interpretovať spoločenské vedomie, stupnicu kultúrnych hodnôt, spájať s teóriou vedeckého socializmu nie deklarativne, ale konkrétnou tvorbou v konkrétnom prostredí. Chceme modifikovať svoj vzťah k pokrokovým, národným a revolučným robotníckym tradíciám na základe poznania vnútorných problémov obyvateľstva regiónu historického Gemera, špecifických znakov národného umenia, literatúry a vedy, ktoré v pomere k ostatným oblastiam boli evidentné, vynikli mnohými talentami a svojou sociálnou angažovanosťou. Pri ich prehodnocovaní, preberaní a zaraďovaní do kontextu súčasnej stupnice kultúrnych hodnôt sa budeme dôsledne pridŕžať ideologických a triednych meradiel. Literárno-estetické hodnotenie samo osebe bez hodnotenia ideovopolitického by bolo prejavom formálnosti, bezduchosti. Vychádzam z tej skutočnosti, že existuje nevyhnutný triedny boj a jeho existencia sa prejavuje aj v najšpecifickejších oblastiach duchovného života ľudskej spoločnosti. Ide teda o správne pochopenie nielen estetickej, ale i sociálnej funkcie umeleckého a vedeckého diela v historickom prostredí jeho vzniku a adekvátne zaraďenie do sociologického systému socialistickej spoločnosti. Preto k dedičstvu našich otcov budeme pristupovať kriticky, vyberať, triediť a z marxisticko-leninského aspektu zaraďovať do socialistickej kultúry len to, čo patrí v ich odkaze prítomnosti.

Gemerská vlastivedná spoločnosť vo svojom programe si dala za jednu z prvoradých úloh vytvárať tradíciu socialistickej kultúry. Nazdávam sa, že dozrel čas, aby sa nová tradícia zakorenila vo vedomí ľudí. Pri jej vytváraní sa môžeme opierať o 25-ročné výsledky duchovnej tvorby. Ale začiatky socialistickej kultúry treba vidieť už pri vzniku generácie DAV v predmnichovskej Československej republike, keď avantgarda davistov na čele s Dr. Vladimírom Clementinom, Ladislavom Novomeským a ďalšími začala roku 1924 formovať základy socialistickej kultúry v duchu leninských princípov. Davisti nám zanechali ozajstné kultúrne dedičstvo, najpokrokovější odkaz minulosti. Skupina davistov vyznávala myšlienky komunizmu, hlásila sa k marxistickej filozofii, bola bojovým oddielom pri komunistickej strane, slúžila triednemu boju po ceste robotníckej triedy a celý svoj život a

všetky schopnosti zasvätila revolúcii a úsiliam o novú spoločnosť.

Tomuto cieľu chce slúžiť Obzor Gemera, ktorý popri edícii Gemerské vlastivedné pohľady — kde vychádzajú zborníky a monografie zo všetkých vlastivedných disciplín — bude oboznamovať členov Gemerskej vlastivednej spoločnosti a širokú verejnosť s výsledkami vlastivednej činnosti na území historického Gemera. V Obzore Gemera budeme uverejňovať výsledky výskumov zo všetkých úsekov vlastivednej činnosti Gemera, širší poznatky o regióne Gemera z oblasti histórie, archeológie, literatúry, národopisu, dialektológie a jazykovedy vôbec, pedagogiky, sociológie, prírodných vied, umenia atď. Vydávanie Obzoru Gemera je nevyhnutnou potrebou, ktorú už pocítujeme dávno. Gemerské zvesti v Rínavskej Sobote a Zora Gemera v Rožňave svojou popularizačnou misiou a širokou škálou problémov, svojim rozsahom a bezprostredným reagovaním na denné udalosti, úlohy, požiadavky dňa na všetkých úsekoch hospodárskeho a spoločenského života môžu byť len glosátorom. Vydávaním Obzoru Gemera otvárame nové široké pole pre tvorbu nových hodnôt, pričom budeme môcť preorávať najpálčivejšie otázky kultúrnej tvorby a spoločenského života. V tejto súvislosti súčasné ideovopolitické problémy nás priam nútia, aby sme sa zamysleli nad príčinami a dôsledkami krízových stavov v našom spoločenskom živote, či už ide o deformácie päťdesiatych rokov alebo o zneužitie pojanuárového vývinu pravicovo-oportunistickými, antisocialistickými, antisovietskymi a kontrarevolučnými silami a ich snahy ekvilibristickou socialistickej terminológie zvesti ľudí na pozície buržoázneho nacionalizmu a podkopávať základy socializmu v našej vlasti.

Príčinu tohto stavu, sklzanie na ľavý alebo pravý oportunizmus treba vidieť v odklone od leninského štýlu práce, vo formalizme pri uplatňovaní zásad marxizmu-leninizmu. Ako sa v päťdesiatych rokoch z dogmatických pozícií podceňovali pokrokové tradície a uplatňoval sa národný nihilizmus, tak v rokoch 1968—1969 sa z pozícií pravicového oportunizmu negoval proletársky internacionalizmus a sklzálo sa na buržoázny nacionalizmus. I jedno i druhé je škodlivé pre rozvoj socialistickej spoločnosti, ale nazdávam sa, že v našich podmienkach buržoázny nacionalizmus v rokoch 1968—1969 narobil vo vedomí ľudí viac zla, pretože siahla na podstatu socializmu a dával voľný priebeh kontrarevolučným silám — i keď nepopieram, že zárodky podmienok

pre činnosť týchto pravicovo-opor-
tunistických síl vznikali v lone päť-
desiatych rokov.

Gemerská vlastivedná spoločnosť
vychádzajúca z tejto skutočnosti, po-
važuje za potrebné v politických, so-
ciálnych a ideologických danostiach
orientovať svoju vlastivednú spoloč-
enskú činnosť.

1. Na upevňovanie vedúcej úlohy
KSČS a KSS v našej spoločnosti a
obnovenie jednoty komunistických a
robotníckych strán v medzinárodnom
robotníckom hnutí v duchu doku-
mentov z Medzinárodnej porady kom-
unistických a robotníckych strán
25.—27. júna 1969 v Moskve.

2. Na správnych základoch rozvíjať
výchovu k socialistickému vlaste-
nectvu a proletárskemu internaciona-
lizmu, upevňovať a prehĺbovať
bratské vzťahy k Sovietskemu zväzu
a k ostatným socialistickým kraji-
nám.

3. V správnej proporcii interpreto-
vať pokrokové národné tradície a ur-
čovať im dimenzie pri výchove k ná-
rodnej hrdosti v súlade so zásadami
proletárskeho internacionalizmu tak,
aby literárna a vedecká tvorba in-
tegrovala do programu sociálnej a
politologickej emancipácie v záujme ro-
botníckeho hnutia a rozvoja socia-
listickej spoločnosti.

Mnoho poučení a podnetov v cieľa-
vedomej výchove k socialistickému
vlastenectvu, k československej štát-
nosti a proletárskemu internaciona-
lizmu dáva bojová a víťazná cesta
Komunistickej strany Českosloven-
ska. V buržoáznej predmnichovskej
republike do roku 1939 a za sloven-
ského štátu v rokoch 1939—1944 v
zložitých a krajne nepriaznivých po-
litických a hospodárskych podmien-
kach burcovala ľud do tvorivej ak-
tivity, propagovala, agitovala, vychová-
vala a vzdelávala pracujúci ľud,
aby bol schopný prevziať politickú
a hospodársku moc z rúk kapita-
listov. Robotnícka trieda, vedená Ko-
munistickou stranou Československa,
v pevnom zväzku s roľníctvom a
pokrokovou inteligenciou po dlhoroč-
nom víťaznom boji rozvyklala vyko-
ristiteľský kapitalistický režim.

Boj za sociálny pokrok a slobodu
vyrcholil v slávnom Slovenskom ná-
rodnom povstaní.

25 rokov od oslobodenia našej vlasti
slávnou Sovietskou armádou spod
jarma fašizmu je ešte pomerne krát-
ke obdobie v histórii národa. A pred-
sa sme svedkami, že naša vlasť a v
nej historický Gemer napredujú mi-
lovými krokmi v budovateľskom
úsilí. Chronická nezamestnanosť, hlad,
perzekvovanie pokrokových ľudí,
najmä komunistov sú len zlou spo-
mienkou na dobu temna a fašistic-
kého teroru.

Od oslobodenia Gemera hrdinskou
Sovietskou armádou a rumunskými
vojskami nastúpili sme cestu budo-
vania socializmu a komunizmu. S nad-
šením sme rekonštruovali vojnu zni-
čené hospodárstvo, budovali sme a
budujeme nový život v slobodnej
vlasti Čechov a Slovákov, dvoch
bratských rovnoprávných a štáto-
tvorných národov, ako aj národnosti.
Po víťazstve nad kontrarevolučným
pučom domácej reakcie za podpory
západných imperialistických štátov vo
februári 1948 zaznamenávame veľký
rozmach na všetkých úsekoch národ-
ného hospodárstva a spoločenského
života. I keď deformácie päťdesiatych
rokov pôsobili retardačne na hospo-
dársky i spoločenský vývin, i pri
nesúlade tvorby ľudu a administra-
tívneho rozhodovania štátnych a hos-
podárskych orgánov nemožno nevi-
diť veľké budovateľské výsledky,
ktoré v podmienkach socializmu
vznikli, a ktoré v porovnaní s roz-
vojom za buržoáznych ér sú napriek
spomínaným nedostatkom a defor-
máciám evidentné. Preto ich nemož-
no i napriek snahám odporcov so-
cializmu negovať. Treba objektívne
konštatovať, že bohatstvo a krása
nášho Gemera a najmä výsledky,
ktoré občania okresu Rimavská So-
bota a Rožňava dosiahli a dosahujú
pri socialistickom budovaní sa stali
studnicou nadšenia v súčasnom zá-
pase za šťastie ľudu a budúcich ge-
nerácií.

Doterajšia prax dokázala, že po-
znávanie ideových hodnôt marxizmu-

lenizmu je podmienkou napredovania.
Len v napredovaní môžeme uskutoč-
ňovať tie ciele, ktoré sme si v Ge-
merskej vlastivednej spoločnosti vy-
týčili. Pri tejto ušľachtilej úlohe sme
naplnení radosťnými pocitmi, že his-
tória, literatúra a jazykoveda, ako i
ostatné spoločenské vedy, prírodo-
vedné disciplíny, umenie, bohatstvá a
sila našej vlasti dávajú nám per-
spektívu i záruku ďalšieho rozvoja
na ceste ku komunizmu. Je krásne,
keď človek mohutne vzplanie čis-
tým a jasným plameňom pravdy, lás-
ky a spravodlivosti a oslňujúce pre-
ráža tmú všednosti, sebecka a mali-
chernosti. Je krásne, keď vznešené
a čisté preráža zlo, zlobu a horkosť.
Preto je nutné predovšetkým uchov-
vať si a zoceliť lásku k dobru a k
pravde. A tu treba hodne háčevna-
tosti a lásky k predsvzatiam, aby
peknotuché snahy naše stali sa skut-
kom. Dobro a láska sú v ľudských
srdciach. Treba ich ale stále hľadať,
zveľaďovať, očisťovať až do neko-
nečna. V nich možno nájsť svoju
veľkosť, len treba chcieť a svedo-
mite sa snažiť. Myšlienky socialis-
tického humanizmu preteplí kyticou
ľudských cností, učí sa a zdoko-
nať sa, zapájať sa do spoločnej prá-
ce za socialistickú výstavbu.

Orientáciu Obzoru Gemera vyjraz-
ňuje skutočnosť, že jej zriedlom sú
revolučné robotnícke a pokrokové
národné tradície, víťazná cesta Ko-
munistickej strany Československa a
odkaz Slovenského národného povsta-
nia, že začína vychádzať v jubilej-
nom roku 100. výročia narodenia V. I.
Lenina a 25. výročia oslobodenia na-
šej vlasti slávnou Sovietskou ar-
mádou. Táto skutočnosť podčiarkuje
naše zábery pri výchove človeka e-
pochy socializmu. Som presvedčený,
že Obzor Gemera pomôže nášmu ľu-
du poznať cesty a boje za nový,
šťastnejší a lepší život, pochopiť ob-
sah a zmysel politických, sociálnych,
kultúrnych a hospodárskych úsilí. Tým
Obzor Gemera vykoná významnú a
zásluhnú prácu, lebo cieľom nášho
snaženia je človek komunistickej
epochy.

Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rimavskej Sobote vydala dosiaľ tieto publikácie:

- I. Vlastivedné pohľady z okresu Rimavská Sobota. Zborník. 5.— Kčs. Rozobrané.
- II. Z rôznych záhonov. Zborník. 5.— Kčs. Rozobrané.
- III. Z kroniky robotníckeho hnutia v okrese Rimavská Sobota. Zborník. 5.— Kčs. Rozobrané.
- IV. Slovenské národné povstanie v okrese Rimavská Sobota. Zborník. 5.— Kčs. Rozobrané.
- V. Františka Wágnerová: Klenovské nárečie. 5.— Kčs.
- VI. Spomienky účastníkov druhého odboja v Gemi. Zborník. 5.— Kčs.

VII. Ján Roman: Kokavské nárečie. 5.— Kčs.

VIII. Spevom k srdcu — srdcom k vlasti. K 90. výročiu spevokolu v Tisovci. 5.— Kčs.

IX. Osem rokov rozvoja okresu Rimavská Sobota (1960—1967). 5.— Kčs.

X. Kapitoly z dejín prírody a okresu Rimavská Sobota. Zborník. 13,50 Kčs.

XI. A život bude láska. K 10. výročiu ženského spevokolu v Tisovci. 3.— Kčs.

XIII. Ing. Svatopluk Kámen: Za svetlom karbidky. 28.— Kčs.

XIV. Dr. Ján Gallo: Revúcke gymnázium 1862—1874. 30.— Kčs.

XVI. Literárne postavy Gemera I. Zborník. 36.— Kčs.

Zdravica sovietskemu ľudu

Gemerská vlastivedná spoločnosť a redakcia Obzoru Gemera pri príležitosti 100. výročia narodenia Vladimíra Iljiča Lenina a 25. výročia oslobodenia našej vlasti slávnou Sovietskou armádou pozdravuje z celého srdca bratské národy Sovietskeho zväzu, nášho osloboditeľa a verného spojenca.

Vladimír Iljič Lenin, veľký mysliteľ, učiteľ národov, stratég robotníckeho hnutia a zakladateľ prvého socialistického štátu na svete významne stelesnil najskvelejšie črty proletárskeho revolucionára, veľkého génia, nezdolnú vôľu, nenávisť k otroctvu a utláčaniu, revolučný zápal, dôsledný internacionalizmus, vieru v tvorivé sily mas a obrovského organizátorského génia. Významne ovplyvnil vývoj novodobých svetových dejín. Lenin ako marxistický mysliteľ a bojovník za zásadnú obrodu ľudskej spoločnosti, ako vodca a organizátor prvej víťaznej proletárskej revolúcie na svete, ako tvorca komunistickej strany a vodca svetového proletariátu žije vo vedomí miliónov ľudí aj dnes. Leninov odkaz nám je krédom pri rozvíjaní ideovopolitickej činnosti v celej šírke v súčasnosti i pri perspektívach do budúcnosti.

S láskou a vďačnosťou spomíname na osloboditeľa našej vlasti, hrdinskú Sovietsku armádu. S hrdosťou spomíname na úspechy nášho socialistického budovania. Uvedomujeme si, že oslobodenie našej krajiny, 25 rokov slobodného života a všetok rozkvet našej vlasti je nerozlučne spojený so Sovietskym zväzom, opiera sa o pevné, verné a nerozborné priateľstvo nášho ľudu s ľuďmi veľkého Sovietskeho zväzu. Československo-sovietske priateľstvo vyrastá zo spoločných tradícií a

je predovšetkým určené našim spoločným cieľom — budovať socializmus a komunizmus, je určené i jednotou našich mierových záujmov, jednotou nášho marxistickoleninského myslenia. Je charakterizované najhumánnejšími myšlienkami proletárskeho internacionalizmu, medzi ktorými stojí na významnom mieste vzájomná bratská pomoc.

V tomto roku, keď oslavujeme 100. výročie narodenia V. I. Lenina a 25. výročie oslobodenia Československa Sovietskou armádou, uvedomujeme si viac ako kedykoľvek predtým dejinnú zodpovednosť našich národov za ďalší vývoj života v našej socialistickej spoločnosti. Odkaz oslobodenia Československa Sovietskou armádou posilňuje nerozborné priateľstvo so Sovietskym zväzom a ostatnými štátmi Varšavskej zmluvy. V duchu osvedčenej tradície československo-sovietskej spolupráce, ktorá bola v ťažkých rokoch vojny posvätená krvou desaťtisícov sovietskych vojakov a československých antifasistov, budeme naďalej rozvíjať našu všestrannú spoluprácu so Sovietskym zväzom. Vo vernom priateľstve a spolupráci so Sovietskym zväzom a armádami Varšavskej zmluvy budeme schopní i v budúcnosti zabezpečiť našu štátnu suverenitu a slobodu ľudu pred akoukoľvek nepriateľskou agresiou. Istota prameniaca zo spojenectva so Sovietskym zväzom bola a aj navždy zostane jedným zo základných faktorov, z ktorých vyrastajú hlavné záruky našej samostatnosti a ďalšieho rozvoja socialistického štátu.

Vďaka naša patrí veľkej sovietskej krajine za jej pomoc v boji proti fašizmu a pri budovaní socializmu v našej vlasti.

Здравница советскому народу

Краеведческое общество Гемера вместе с редакцией журнала „Обзор Гемера“ по случаю 100 годовщины со дня рождения Владимира Ильича Ленина и 25 годовщины освобождения нашей страны славной Советской Армией шлет искренний привет от всего сердца братским народам АСоветского Союза, нашему освободителю и союзнику.

Владимир Ильич Ленин, великий мыслитель, учитель народов, стратег рабочего движения, основоположник первого в мире социалистического государства воплощает в себе самые блестящие черты пролетарского революционера: великого гения, непоколебимую волю, ненависть к рабству и гнету, революционный энтузиазм, последовательный интернационализм, веру в творческие силы масс и блестящего организаторского гения. Личность Ленина сильно повлияла на развитие современных исторических событий. Ленин как идеолог марксизма, борец за последовательное возрождение человеческого общества, как вождь и организатор первой в мире пролетарской революции, как создатель коммунистической партии и вождь мирового пролетариата жив в сознании миллионов людей и сегодня. Завет Ленина — это наше кредо при развитии идейно-политической деятельности в настоящее время и в перспективах будущего.

С любовью и благодарностью вспоминаем освободителя нашей страны — героическую Советскую Армию. С гордостью вспоминаем об успехах нашего социалистического строительства. Мы твердо убеждены, что освобождение нашей страны, 25 лет свободной жизни развития нашей родины неразлучно связаны с Советским Союзом, что основой и опорой наших отношений является прочная, верная дружба нашего народа с народами Советского Союза. Чехословацко-советская дружба

выросла на почве общих традиций и ее определяет прежде всего наша общая цель — построение социализма и коммунизма. Общим признаком нашей дружбы являются гуманистические идеи пролетарского интернационализма, среди которых видное место занимает взаимная братская взаимная помощь наших стран.

В этом году, когда мы отмечаем 100 годовщину со дня рождения В. И. Ленина и 25 годовщину освобождения Чехословакии Советской Армией, мы осознаем гораздо сильнее чем прежде историческую ответственность наших народов за дальнейшее развитие и судьбу нашего социалистического общества. Освобождение Чехословакии Советской Армией еще больше укрепляет нашу неразборную дружбу с Советским Союзом и остальными странами Варшавского договора. В духе традиционного чехословацкого-советского сотрудничества, рожденного в тяжелые годы войны, когда проливали кровь десятки тысяч советских воинов и чехословацких антифашистов, мы будем и в будущем укреплять это сотрудничество. Наша взаимная дружба и сотрудничество будет верным залогом для обеспечения нашего государственного суверенитета и свободы народов от любой агрессии. Наша уверенность, вытекающая из братских узов Чехословакии и Советского Союза, была и останется одним из основных факторов, из которых вырастает гарантия нашей самостоятельности и дальнейшего развития, социалистического государства.

В связи с юбилейными датами — сотой годовщиной со дня рождения В. И. Ленина и 25 годовщиной освобождения нашей страны славной Советской Армией — выражаем благодарность великому советскому народу, за его помощь в борьбе против фашизма и при строительстве социализма в нашей стране.

Vladimír Majakovskij

VLADIMÍR IL'JIČ LENIN

(Úryvky z poémy)

Je čas — aby som o Leninovi rozprával.
Nie preto, že by už zármutku málo bolo,
je čas, pretože ostrý žiaľ
stal sa jasným a uvedomelým bôľom.
Je čas rozvíchriť víchor slov leninských.
My azda máme rozplývať sa nad mláskou naplakanou?
Lenin je živší než všetci zo živých.
Je našou múdrosťou, silou i zbraňou.
... Po čase najslávnejšie slová
obnosia sa ako šatka rozodraná.
Chcem, aby zažiarilo znova
najveľkolepejšie slovo — strana.
Osamotenosť? Nie je pre nás!
Hlas jednotlivca — komári pískot.
Kto začuje ho? — Azda jeho žena!
I to, ak nie je na tržišti a ak je blízko.
Strana — to búrka sa rozletela
sprešovaná z hlasov, čo samy znejú tíško,
v nej praskajú pevnosti nepriateľa,
ako pod kanonádou puká skličko.
Zle je človeku, keď je sám.
Trpké je jednému, nie je vojakom —
každý silák je jeho pán,
a slabí, ak sú dvaja — rovnako.
Ale ak sa malí do strany zhustia —
nepriateľ, vzdaj sa, či daj sa zmiest!
Strana je ruka miliónoprstá,
zomknutá v drvivú päšť.
Jeden je nula, ak je sám,
jeden — nech je to hocikto,
nezdvihne ani päťpalcový trám,
nieto päťposchodový dom.
Strana — to sú milióny ramien,
navzájom zomknutých ztuha.
Stranou stavby po nebo vystierame,
opierajúc sa o súdruha.
Strana je chrbtovou kosťou robotníckej triedy.
Strana je nesmrteľnosť našej veci.
Strana je jediné, čo ma nezradí.
Dnes poslúcham, ale zajtra cárstva z mapy zháňam.
Mozog triedy, vec triedy, sila triedy, sláva triedy —
to je strana.
Strana a Lenin — sú bratia zrodení jedného rána.
Matka história koho si viacej cení?
Keď uravíme — Lenin, myslíme — strana,
keď uravíme — strana, myslíme — Lenin.

Preložil Rudolf Skukálek

Vladimír Iljič Lenin o kultúre a vlastenectve

Dr. Ľubor Čunderlík, CSc.

Príhlásiť sa v jubilejnom roku V. I. Lenina k jeho mysliteľskému dielu nemusí znamenať len manifestačné gesto, alebo vyznanie obdivu, ale je predovšetkým vyjadrením hľadania cesty k veľkým humanitným ideálom nášho veku. Marxistský vec, vodca proletárskej revolúcie, zakladateľ prvého socialistického štátu vo svojom veľkolepom tvorivom čine potvrdil pravdivosť marxizmu ako vedeckého učenia o spoločnosti a zákonitostiach spoločenského vývoja. Pretvoril vzťahy, zväzky, spojivá kapitalistického zriadenia, ktoré vo všetkých oblastiach spoločenského, materiálneho aj ideového života sputovali človeka pre triedne záujmy vládnúcich síl, na vzťahy spolupráce človeka s človekom bolo možné iba na základe vedeckého poznania tej sily, ktorá bola schopná celú spoločnosť premeniť. Lenin rozpracoval marxistické učenie o robotníckej triede ako tvorkyni celospoločenských hodnôt a síle, ktorá meniac spoločnosť ku svojej podobe, naplnia životodárnou silou ideály bratstva, slobody a demokracie. Revolučná cesta znamená dôsledne skončiť so zábranami, predsudkami a falšnými heslami, ktorými vládnuca trieda v období kapitalizmu zväzovala sily a vôľu pracujúceho človeka žiť život naozaj ľudský, život všestranne rozvitej osobnosti. Leninova vedecká metóda dala jeho súčasníkom, ale aj ďalším generáciám pokrokového ľudstva „kľúč“ k zložitým otázkam nastupujúcej — tvoriacej sa socialistickej spoločnosti. Nie je preto náhodné, že ak sa hľadali progresívne východiská z konkrétnej situácie, progresívne programy, opierali sa hľadať o Leninove myšlienky, o jeho vedecké učenie a organizátorskú skúsenosť. Aj nás história posledných rokov v dostatočnej miere poučila, že vždy, keď sa pozabudlo na Lenina, začalo sa tápať vľavo alebo vpravo od socialistickej cesty nášho ľudu.

Leninova historická situácia bola taká, že musel bojovať na mnohých frontoch. Proti sektárstvu, proti reformizmu a oportunizmu na filozofickom fronte, na politických frontoch, v hospodárskej oblasti, v ideológii ako aj v kultúre. A preto nie je náhodné, ak siahame po jeho diele práve dnes a ak vo svetle jeho myšlienok si overujeme a preverujeme náš, hoci skromný, ale čínorodý príspevok do socialistickej, národnej kultúry.

Leninove myšlienky o spätosti národnej kultúry s revolučným zápasom robotníckej triedy, jeho ideál socialistického vlastenectva, jeho podnety pre ideovo-výchovnú činnosť a jeho výzva k inteligencii sú inšpiráciou

i návodom pre tvorivé rozpracovanie historického odkazu nášho ľudu, jeho revolučných tradícií v zápasoch o národné i sociálne oslobodenie.

Vlastivednú činnosť v socialistickej spoločnosti chápeme ako súčasť procesu utvárania socialistickej kultúry. Vlastivedný výskum aj v uzavretom rajóne nemôže byť samoúčelným, do seba zahľadeným podujatím. Vlastivedný výskum, ak nemá stratiť svoj ľudský zmysel, musí sa bez predsudkov a kompromisov obrátiť tvárou k človeku súčasnosti a k jeho socialistickým perspektívam. Na tejto ceste zanietený účasť na tvorbe národnej, socialistickej kultúry sa nemožno zaobiť bez poučenia v tvorivom a principiálnom diele Vladimíra Iljiča Lenina.

Ako dôsledný marxista V. I. Lenin skúmal javy spoločenského života v konkrétnych dialektických súvislostiach a ich vnútornom protirečení. Ako dôsledný vedecký materialista skúmal javy a zákony spoločnosti z hľadiska tej sily, ktorá je konštruktívnu silou súčasnosti i budúcnosti — z hľadiska robotníckej triedy. Tak ako v Leninovej dobe oportunizmus oslaboval práve tento princíp, tak aj ostré súčasného oportunizmu smerovalo proti objektívnej zásade triedneho pohľadu na spoločnosť. Na základe triedneho princípu Lenin dokázal, že v každej národnej kultúre existujú dve kultúry, to znamená, že v národnej kultúre sú „i keď nerozvinuté“ — ako hovorí Lenin — „prvky demokratickej a socialistickej kultúry, lebo v každom národe je pracujúca a vykorisťovaná masa, ktorej životné podmienky dávajú nevyhnutne vznik ideológii demokratickej a socialistickej. No v každom národe je tiež kultúra buržoázna...“ V súčasnej bádateľskej práci nie je možné zanedbať, alebo zľahčiť práve tento triedny pohľad, pretože jeho zastieraním, sa stráca revolučná kontinuita v národnej kultúre, stráca sa jej ľudský zmysel a spoločenské vedomie je zafahované späť k reakčnému nacionalizmu a kultúrnemu izolacionizmu.

Lenin však videl funkciu kultúry v širokých ľudských súvislostiach. V tesnom spojení s oslobodením človeka a so silami, ktoré toto oslobodenie majú vo svojom programe — s robotníckou triedou. Kultúra, ktorá rozvíja progresívne sily, ktorá oslobodzuje človeka od úzkych buržoázných záujmov a spája sa s ideálmi slobody a demokracie, je ozajstnou kultúrou. „Robotníci všetkých krajín bojujú svorne, bok po boku.“ — hovorí Lenin — „v spoločných organizáciách za úplnú slobodu a úplnú rovnoprávnosť — záruku o-

zajstnej kultúry“. Z tohoto zistenia vyplýva aj charakter ozajstnej a pravdivej kultúry. Kultúry, ktorá je vlastníctvom pracujúceho človeka. „Robotníci na celom svete si vytvoria vlastnú, internacionálnu kultúru, ktorú dávno pripravovali zvestovatelia slobody a nepriatelia útlaku“, napísal Lenin v článku „Robotnícka trieda a národnostná otázka“ (1913). Samozrejme, takúto kultúru nemožno vykonštruovať, ale prirodzenou cestou sa napája ona z kultúr všetkých národov. Jej internacionálny charakter spočíva v tom, že sa do nej dostane „z každej národnej kultúry len časť, a to dôsledne demokratický a socialistický obsah každej národnej kultúry“. Lenin odmietal heslo „národnej kultúry“ ako jedno z hesiel buržoázneho nacionalizmu. Preto je potrebné zdôrazniť, že Lenin nezavrhol kultúru vytváranú ľuďmi, pre jeho vlastné záujmy, ani kultúru, ktorá je bytostne spojená s pracujúcim človekom. Lenin zvlášť vyzdvihoval internacionálny charakter kultúry, ktorá je vlastníctvom demokratického a socialistického proletariátu.

Sloboda a demokracia je predpokladom opravdovej kultúry. Lenin však kladol dôraz aj na jej aktívnu úlohu v zápasoch pracujúcich mas. Jedine takáto kultúra, ktorej internacionalizmus je v jej demokratickosti a v jej zaangažovaní na oslobodení pracujúceho človeka, odstráni národnostný útlak a uskutoční demokraciu. Netreba veru chodiť ďaleko za príkladmi! V našej národnej histórii fakty doslova potvrdzujú leninské učenie o kultúre. Revolučný demokrat, rodák z tohto kraja Štefan Marko Daxner, v zápasoch o národné oslobodenie, vytýčil program demokratizmu, demokratickej kultúry a účasť ľudu na hodnotách kultúry. A aktívny podiel demokratických prvkov našej národnej kultúry v oslobodzovacom hnutí slovenského ľudu otvoril cesty k internacionálnemu bratstvu utláčaných národov, ktoré zvrhli zo svojich pliec bremeno útlaku a vykorisťovania.

V. I. Lenin spájal cieľe a zmysel proletárskej revolúcie s kultúrou. Z hľadiska proletárskej revolúcie videl tesné spojenie robotníckej triedy so všetkým bohatstvom vedy a umenia, ktoré utvorilo ľudstvo, so všetkým čo ľudský život robí plnším, krajším a lepším. V takomto poňatí bolo zrejme, že kultúra proletariátu musí obsiahnuť všetko, čo vytvoril celý vývin ľudstva. Kultúra proletariátu, teda kultúra robotníckej triedy, socialistická kultúra vychádza z presného poznania kultúrneho bohatstva vytvoreného ľudstvom. Lenin

Úlohy historickej vlastivedy

Prof. dr. Július Alberty, CSc.

Historická vlastiveda nie je v našom spoločenskom živote nijakou novinkou. Má ozaj staré tradície, na ktoré sa rozhodla nadviazať aj Gemerská vlastivedná spoločnosť. Na jej ustavujúcom zhromaždení sme hovorili o koncepcii rozvoja historickej vlastivedy v regióne historického Gemera. Niektoré zábery sa už aj realizujú. Historická vlastiveda je však zložitý komplex, ktorý treba rozvíjať v niekoľkých štruktúrach s diferencovaným zameraním. Jej úspech nemôže byť plný bez širokej zaangažovanosti pracujúcich, a o to nám v tomto príspevku ide.

Kľúčovou otázkou historickej vlastivednej práce je *vedecký výskum*. Typickou a myslíme si veľmi správnou

črtou súčasnej vlastivedy je, že sa vedecký výskum dostal do rúk povolaným odborníkom. Vedecký výskum predpokladá ale určité podmienky. Pre historika regionalistu sú prepotrebne napr. historické pramene; priami, či nepriami svedkovia spoločenského života, spoločenského vývoja a jednotlivých jeho udalostí. Pri dnešnom stave pramennej základne je bádateľská práca spravidla nad silu jednotlivca. S veľkým úsilím a vynaložením množstva času sa dosahuje zvyčajne minimálny efekt. Sú však možnosti takejto skutočnosti predísť. Jednou z najvýznamnejších etáp histórie slovenského národa je obdobie vzniku a vývoja jeho robotníckej triedy, jej boj proti kapitalizmu a fašizmu. Tento his-

položil dôraz práve na „presné poznanie“ vytvorenej kultúry a považovať to za východisko pre formovanie novej kultúry, ktorá je svojím obsahom humanistická a demokratická. O vzťahu socialistickej kultúry, ku kultúrnemu dedičstvu Lenin povedal: „Proletárska kultúra sa nevynorila nevedno odkiaľ, nie je výmyslom ľudí, ktorí sa nazývajú odborníkmi proletárskej kultúry“. Kultúra robotníckej triedy teda nemôže byť akýmsi umelým výtvorom, ale práve „musí byť zákonným vývinom toho množstva poznania, ktoré ľudstvo dosiahlo pod ťlakom spoločnosti kapitalistickej, statkárskej a byrokratickej“. Kultúrne dedičstvo sa v Leninovej koncepcii kultúry zapája do súvislého prúdu výstavby socialistickej spoločnosti. Ale nie pasívne. Činorodou prácou pretvorené pre potreby novej, vyššej formy spoločnosti.

Skúmanie našej národnej kultúry nadobúda z tohto pohľadu dva základné atribúty, a to „presné poznanie“ národného dedičstva a skúmanie jeho triednej podstaty. Leninské poňatie kultúry veľmi precízne orientuje aj naše zábery vlastivedného výskumu a dáva zmysel nášmu skromnému prínosu do procesu formovania socialistickej kultúry. Lenin v Návrhu rezolúcie o proletárskej kultúre zdôrazňoval základnú myšlienku, že novú socialistickú kultúru bude tvoriť „rozvoj najlepších vzorov, tradícií, výsledkov existujúcej kultúry z hľadiska marxistického svetonázoru, životných podmienok a boja proletariátu v období jeho diktatúry“.

Táto myšlienka určuje druhý zámer výskumnej činnosti, spájajúci bádanie s jeho výchovným poslaním, pretože ak má mať bádateľská práca hlbšie poslanie, musí sa bezprostredne spájať s živými problémami súčasnosti.

Vladimír Iljič Lenin ideovo-výchovnú prácu v spoločnosti určoval

ako prestížnu úlohu inteligencie. Pri tom, pravda, na rozdiel od oportunistov (minulých i súčasných) veľmi presne hodnotil objektívnu diferenciáciu inteligencie. Inteligencia nepovažoval za jednoliaty celok, ale rozlišoval ju podľa toho, s kým ide a so záujmami ktorej triedy sa spája. Vedel, že proletárska revolúcia je dlhodobý uvedomovací proces a preto mu záležalo na tom, aby pre cieľ revolúcie získal inteligenciu. Krízy, stagnácie spoločnosti a bezvýchodiskovosť kapitalizmu ukázali hľadajúcej inteligencii miesto po boku robotníckej triedy. Socialistická revolúcia uchvátila väčšinu tvorivej inteligencie a strhávala ju do zápasov o lepšiu zajtrajšok ľudstva. Preto najmä po víťazstve socialistickej revolúcie sa Lenin staral, aby inteligencia uvedomele dávala svoje sily socialistickému budovaniu. Víťazstvo socializmu videl zabezpečené v aktívnej účasti inteligencie po boku robotníckej triedy. V socialistickej spoločnosti základným predpokladom rozvoja je politické uvedomenie mas. V referáte na II. vše-ruskom zjazde politicko-osvetových výborov v roku 1912 zdôraznil Lenin myšlienku, že „politická osveta znamená zhrňovať výsledky všetkého. To je veľmi ťažká úloha“, — zdôrazňoval ďalej —, „ktorú nemožno riešiť bez všeobecného kultúrneho rozmachu, bez zvýšenia kultúrnej úrovne robotníckych a roľníckych mas na vyšší stupeň“.

Triedny pohľad na spoločenské javy a perspektívy rozvoja socialistickej spoločnosti dávajú Leninovým ideám hodnoty základných orientačných bodov aj pre súčasnosť.

Ak dnes vyznávame úprimnejšie ako kedkoľvek ideu socialistického vlastenectva ako negáciu kozmopolitizmu, abstraktného humanizmu a demokratizmu i buržoázneho nacionalizmu, obzvlášť nám musia byť blízke slová V. I. Lenina, keď hovorí o národnej hrdosti. „Sme preniknutí

pocitom národnej hrdosti a práve preto obzvlášť nenávidíme svoju otrockú minulosť...“ Nie je to národná hrdosť, ktorá ľud tejto krajiny vyvyšuje nad iné krajiny, ale je národná hrdosť, ktorá vymaňuje človeka zo situácie otrocka, ktorá ho dvíha k všefudským ideálom demokracie a slobody. Takáto národná hrdosť, ktorá zbavuje človeka zotročujúcej minulosti a zotročujúcej kultúry, dvíha národy k vzájomnému porozumeniu, spolupráci a pocitu bratstva.

Práve pre túto skutočnosť, ako zdôrazňuje Lenin, sa zriekol proletariát buržoáznej vlasti. To však neznamená, že je robotnícka trieda ľahostajná a nevšímavá k politickým, sociálnym a kultúrnym podmienkam svojho boja a preto mu nemôže byť ani ľahostajný osud jeho krajiny.

Tak ako kultúre tak aj vlastenectvu dal V. I. Lenin nové dimenzie. Vyzdvihol ich triedny charakter, charakter demokracie, humanizmu, slobody — socializmu, a to ich spája so záujmami celého pokrokového ľudstva.

Myšlienky V. I. Lenina v našom, pomerne malom rážone, majú živú tradíciu. V tejto súvislosti nemožno nespomenúť oddaného vyznávača Lenina, rodáka z Rimavskej doliny — Dr. Vladimíra Clementisa, ktorý temer pred pol storočím sa nadšene hlásil k leninskému dielu, socialistickej revolúcie.

Vlado Clementis, ako oddaný syn Komunistickej strany Československa a slovenského ľudu, na leninských myšlienkach koncipoval podnety pre marxistický program komunistickej strany na Slovensku. Leninské poňatie národnej kultúry a ideál socialistického vlastenectva našli v jeho činnosti konkrétnu podobu. A preto, povedané Clementisovými slovami, aj dnes nám je „Lenin nevyčerpatelným zdrojom živých vied pre nás všetkých“.

torický proces bol zdokumentovaný historickými prameňmi veľmi torzovito (hlásenie četníckych staníc, notárskych úradov, okresných náčelníkov, súdne spisy, miestne noviny a pod.). Boli časy, v ktorých sa pracovalo dokonca v ilegalite, bez písomných záznamov. No zásluhou významných predstaviteľov robotníckeho hnutia, členov a funkcionárov KSČS, predstaviteľov protifašistického odboja, ako aj zásluhou vytrvalej práce Okresnej skupiny spolupracovníkov ÚD KSS pri OV KSS v Rimavskej Sobotě sa podarilo nazbierať toľko prameňov, že toto obdobie vývoja patrí k najkomplexnejšie spracovaným. A o podobný princíp spolupráce nám ide aj v súvislosti s inými obdobiami.

Aj povojnový vývoj je nemenej dôležitá etapa. Veď išlo o osudové rozhodnutia, budovanie socializmu, spôsoby a etapy realizácie socialistickej výstavby. Aj tieto obdobia sú a budú predmetom historického regionálneho výskumu. Aj súčasníkov a tým viac budúce generácie bude zaujímať, ako sa socialistická spoločnosť skonštituovala v regionálnych podmienkach a ako sa na tomto procese podieľali široké vrstvy ľudu, jednotlivé obce a mestá, rôzne orgány a organizácie. Aj tento proces sa popri hmotných svedkoch zachytáva aj v rôznych dokumentoch. Už prvé sondy do možnosti spracúvať tieto povojnové roky sú nepríjemné. Povojnový vývoj — ako sme už naznačili — je pre historika zdokumentovaný napr. v písomných pozostalostiach a agende orgánov politickej správy, verejnej správy, rôznych spoločenských útvarov a ich orgánov, písomným a technickým materiálom závodov, jednotných roľníckych družstiev a pod. Ako tieto písomné pozostalosti (ak vôbec existujú!) vyzerajú? Každý z načrtnutých činiteľov má dnes veľkú písomnú agendu vlastnej proveniencie (vlastného pôvodu). Zdá sa však, že sa táto agenda robí akosi „pre seba“, nie je *perfektná*. Sú časté aj také prípady, že po niekoľkých rokoch záznamom nerozumie ani bývalý autor. Už pri bežnej, každodennej agende treba pochopiť vážnosť a dosah vecí, ktorú agenda zachytáva a orientovať sa potom na stránky podstatné a rozhodujúce. Ďalším neduhom je *mechanické uskladňovanie písomností*. Takto sa písomnosti iba kopia a prežívajú nanajvýš prvú reorganizáciu, ktorá je dôvodom pre ich likvidáciu. Nie je nutné uchovávať celú písomnú agendu tak, ako ju produkuje bežný život. Takúto pozornosť si zasluhujú iba dokumenty dôležité pre spoločenský vývoj a vývoj príslušnej organizácie (inak odborné inštrukcie o škartácii môžu poskytnúť pracovníci archívnej správy, pokiaľ by predpisy nestačili). Vybrané dokumenty treba uložiť tak, aby sa nepoškodili, neznehodnotili. Historikovi-bádateľovi by veľmi pomohlo, keby okrem tejto priebežnej agendy mohol mať k dispozícii *komplexnú evidenciu alebo kroniku pracoviska* (vzrast počtu pracovníkov, zvyšovanie ich kvalifikácie, vnútorné organizačné zmeny, zmeny v naplní a metódach práce, významnejšie problémy, ktoré pracovisko riešilo, alebo ktoré sa ho dotkli, uznesenia nadriadených orgánov, hodnotenie nadriadenými orgánmi — u výrobných organizácií sú želané údaje okolo kvanta a štruktúry výroby, hospodárnosti výroby, zlepšovania výrobných metód, vývoja mzdovej politiky a situácie, sociálne zabezpečenie pracujúcich a pod.). Toto by bola významná pomoc regionálnym bádateľom. Ich želaním je len to, aby sa *agenda viedla ako dôležité kultúrne dedičstvo dôstojne socialistických inštitúcií*.

História, to nie je iba najnovšie obdobie. Úlohou regionalistu je bádať aj v pravekom a stredovekom vývoji. Chceme poznať a širokej verejnosti sprístupniť aj obdobie kapitalizmu. Aj tu sú možnosti spolupráce pri zabezpečovaní prameňov a máme k nej aj vzory. Gemerské vlastivedné múzeum disponuje bohatými archeologickými zbierkami, má hodne hmotných prameňov aj zo stredoveku. Neboli to len nášenci, ktorí tieto cenné pozostatky po predkoch zozbierali. Ich prácu podporovali miestni občania, upozorňovali ich na rôzne nálezy, prípadne im ich aj donášali. Aj dnes, možno častejšie ako predtým, naráža človek pri práci (najmä poľných a stavebných prácach) na pozostatky po pred-

chodcoch. Každý takýto nález — bez jeho narušenia — treba hlásiť vlastivednému múzeu či najbližšiemu odborníkovi (učiteľovi dejepisu). V súkromných domácnostiach existuje hodne písomností (dôležitejšia korešpondencia, stará tlač, domáce hospodárske záznamy, súkromné evidencie rôznych rodinných ale aj obecných vecí, záznamy z vykonávania rôznych obecných funkcií, staré knihy, učebnice a pod.), ktoré predstavujú nevyužitý historický prameň. Hoci sa život jednotlivcov, rodín a spoločností rapídne mení, nie sú ešte zriedkavosťou ani pamiatky na hmotnú kultúru (pracovné nástroje, výrobné zariadenie, úžitkové predmety, staré typy obydli, hospodárskych a prevádzkových budov, súčiastky bývalého oblečenia atď.), ktoré pre historika-regionalistu sú neraz cennejšími dokumentami ako písomné pramene (tieto veľmi často o bežnom živote jednoduchého človeka mlčali). Na mnoho historických udalostí sa nezachovali už ani písomné, ani hmotné pramene — žijú ony v pamäti ľudu, v podobe tradícií, historických povestí, miestnych mien (priezviská, názvy poľí, lesov), prísloví, ľudových piesní, v podobe rôznych miestnych zvyklostí a pod. Aj toto je historický prameň a vďačné pole pôsobnosti pre rôzne miestne organizácie (MOMS, osvetové besedy, školy, kultúrne komisie MNV a pod.).

Druhou, tiež dôležitou stránkou historickej regionalistiky je *pestovanie vzťahu k miestnemu kultúrnemu dedičstvu*. S iniciatívou vyšiel OŠK ONV v Rimavskej Sobotě a Gemerská vlastivedná spoločnosť. V posledných rokoch sa dôstojne uctila pamiatka významnejších rodákov. Všetky spomienkové slávnosti a podujatia sa stretli s veľkou podporou a po ozumením miestnych orgánov a občanov. Dúfame, že v jednotlivých obciach sa k tomuto kultúrnemu dedičstvu budú sústavné vracaf a ono sa stane súčasťou ich vedomia. Miestne orgány však majú aj iné pole pôsobnosti. V jednotlivých obciach existujú hmotné, najmä stavebné pamiatky (ide najviac o rôzne panské sídla a ľudovú architektúru). Len niektoré z týchto stavebných pamiatok sú vyčlenené zo správy miestnych národných výborov. Je pravdou, že pracujúci ľud účtoval s pánmi; no v tomto revolučnom zápase, najmä po II. svetovej vojne sa zdevastovali významné hodnoty. Stavebný materiál sa roznosil, do obytných priestorov sa nasťahovali sklady ap. Stali sme sa madoškými, a to väčšinou voči výplodom umu a rúk ľudových majstrov a miestnych pracujúcich. Dnes tieto objekty mohli slúžiť ako dôstojné spoločenské a kultúrne stánky pracujúcich. Nie všade je ešte neskoro. Popri hospodárskej a organizačnej činnosti, k hlavným úlohám národných výborov patrí aj *výchovná práca, výchova občanov v duchu socializmu*. História je významnou politickou školou. Jej veľmi účinnou metódou je porovnávanie. Naše predchádzajúce námety sme nemysleli tak, že všetko, čo je doma staré a zbytočné, treba zaniest do okresného mesta, či nejakej kultúrnej inštitúcie. V mnohých prípadoch pôjde o všeobecné, bežné veci, ale v podmienkach napr. obce o typické, dôležité. Vieme, že je problémom viac ako dosť, že starostlivosť o kultúrne dedičstvo nie je v práci miestnych orgánov sústavné v popredí. Nazdávame sa však, že by bolo možné vo viacerých obciach budovať aspoň historické izby, v ktorých by sa zdokumentoval prínos socializmu v porovnaní s kapitalizmom — a to na základe miestnych historických prameňov.

Dnes už netreba osobitne zdôrazňovať význam kultúry v živote človeka a spoločnosti. Súčasťou tejto kultúry je aj história. Aj v dnešnej našej spoločnosti sú naozaj hodnoty, ktoré sa hmotne vyjadriť nedajú a neraz sú i trvalejšie a impulzivnejšie ako tie, ktoré boli postavené „z najlepšieho stavebného materiálu“. Takouto hodnotou v živote národa a v dielich spoločenských kolektívov je práve aj história. História a v tom aj regionálna história by preto nemala byť záležitosťou iba bádateľov a prípadne škôl, ale — ako sme poukázali — záležitosťou celej verejnosti. *Ide nám o poznanie nášho kultúrneho dedičstva, o intímny vzťah k nemu a o všestrannú starostlivosť a pozostatky tohto dedičstva.*

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

Dr. Vladimír Clementis

Statoční a uvedomelí synovia Slovenska, partizáni a väčšia časť príslušníkov slovenskej armády — dnes už všetko vojaci armády československého ľudu nastúpili cestu, ktorá vojde do histórie ako druhé povstanie národa slovenského. V roku 1848 povstali slovenskí bojovníci, aby so zbraňou v ruke — ako to povedal vtedy Jozef Miloslav Hurban v prítomnosti k slovenským i českým dobrovoľníkom pri prechode moravsko-slovenského pomedzia — „vytrhli národ náš slovenský z pazúrov divjeho maďarstva a zas ho k sláve jeho priviedli a hranice od bratov deljace sotreli.“

Tentoraz povstáva Slovensko nielen proti divému maďarstvu a za oslobodenie Maďarmi ujarmanených bratov, ale na prvom mieste proti ešte divejšiemu germánstvu a za oslobodenie ľudu Československa.

Preto boj bude tvrdý. Ale — nech už jeho priebeh bude akýkoľvek — výsledok bude víťazný. Slovensko išlo do tohto boja politicky zrelé, vyzbrojené dobrými i tvrdými skúsenosťami posledného štvrtoročia a vedené veľkými ideálmi morálnymi a národnými. Svojím postavením sa zapalo do borby celého ľudstva proti najprišernejšej pláči, aká ho kedy ohrozovala — proti znacizovaniu germánstvu.

Slovensko vie, že tentoraz nebojuje svoj boj samo, no vie tiež to, že boj, ku ktorému sa odhodlalo, nemohol by nikto iný vybojovať namiesto neho. Slovenskí bojovníci,

ktorí sa rozhodli k otvorenému vystúpeniu a celonárodnému povstaniu, neurobili tak preto, aby Slovensko zaplavili utrpením a skazou, ale aby neodvratné utrpenie Slovenska skrátili. Preto nesmie byť na Slovensku poctivého Slováka, čo by sa nezapál v akejkoľvek forme do oslobodzujúceho boja a tak neurýchlil príchod víťazstva.

V skutkoch povstálych bojovníkov prehovorilo všetko to najkrajšie a najslachetnejšie, čo robí Slováka Slovákom. A tvárou v tvár tejto veľkosti nášho národa pokúša sa úbohý pán Malár — generál, teraz už bez vojska — presvedčať nositeľov slovenského ducha a jeho budúcnosti, aby sa dali na cestu, ktorá vedie ku skaze a ktorej oni svojím bojom zabránili.

Malár spomínal vypálené a vydrancované mestá a dediny na Ukrajine, Bielej Rusi, v Halíci a Taliansku. Veľká časť slovenských vojakov z vlastnej skúsenosti vie, že to bolo dielo Nemcov a že Nemci takto nakladali najmä s územím, z ktorého museli ustúpiť. A títo vojaci tiež vedeli, že taký by bol aj osud celého Slovenska, keby ho Nemci mohli čo i len dočasne používať za základňu svojej obrany. Nuž a v takejto situácii príde pán Malár a presvedčať slovenských vojakov zložiť zbrane, aby Slovensko, bezbranné, bolo vydané na milosť a nemilosť nemeckým votrelcom.

Avšak ešte s väčším opovržením počúvalo Slovensko včerajšiu Tisovu

reč, v ktorej farizejským a nízko ošmekárskym spôsobom pokúšal sa jednak pošípiť čistý štít slovenských bojovníkov, jednak uviesť ich v zmätok táraninami o údajných predstieraných cieľoch povstania a zlákať ich bezzecnými sľubmi akéhosi odpustenia.

Tiso ešte včera popieral, že proti Slovensku nastupujú i Maďari, ale sa priznal k najzvrátenejšiemu zločinu temnej kariéry, k súhlasu s vražednou výpravou nemeckých hrdlozovov proti slovenskému ľudu. Kde je záruka, že zajtra nebude súhlasiť s podobným zákrokom — horthyovských Maďarov?

Človek podľa kamaráta a život podľa skutkov sa posudzuje — povedal včera Tiso. Slovensko posudzuje Tisu a jeho kumpánov podľa ich nemeckých kamarátov a nedá sa pomýliť ani ich sladkými rečami ani vyhrážkami.

Slovensko vykročilo rozhodným krokom a získalo si obdiv a úctu sveta i lásku veľkej rodiny slovenskej. Na svoj bojový štít napísalo si očistené Stúrovo heslo: „Cesta naspäť nemožná — napred sa ísť musí!“

To napred, to je slobodné a šťastné Slovensko v novom a spravodlivom Československu, to je svet, v ktorom už nikdy viac a nikto nebude si môcť zahrať s osudom slovenského národa.

(Rozhlasový prejav 31. augusta 1944)

Oslobodenie Gemera Sovietskou armádou

Július Bolfík, prof.

Historické víťazstvo hrdinskej Sovietskej armády nad hitlerovskou wehrmacht priniesli slobodu aj obyvateľstvu na území historického Gemera. Príchod sovietskych a rumunských vojsk znamenal koniec fašizmu, koniec nyilasom, znamenal koniec kapitalistického panstva. Pracujúci Gemera si s vďačnosťou a láskou spomínajú 25. výročie svojho oslobodenia. Zamyšľajú sa nad udalosťami, ktoré predchádzali túto radostnú chvíľu: hanebná mnichovská zrada a potupná okupácia južného územia Slovenska, ilegálny boj proti fašistickej tyranii, perzekúcia a prenasledovanie komunistov a ostatných pokrokových občanov, väznenie, koncentráky, široké ľudové demokratické revolučné protifašistické vystúpenie celých obcí v Slovenskom národnom povstaní. Húževnatý boj partizánov a povstaleckých vojakov bol dôkazom uvedomelosti a prejavom horúceho vlastenectva. Stovky hrdinských činov preukázal náš pracujúci ľud pod vedením Komunistickej strany Slovenska, ktorá bola

iniciátorkou a organizátorkou boja proti fašistickým votrelcom, proti kapitalistickému panstvu a vykorisťovaniu.

Je nesporné, že v príprave a priebehu Slovenského národného povstania, v bojoch československého vojska nezištnú pomoc poskytol Sovietsky zväz. Bol to boj českých a slovenských vlastencov po boku najvernejších spojencov a bratov, sovietskych partizánov, sovietskych vojakov, sovietskych ľudí. V tomto nezapudnuteľnom zápase bola spečatená bratská družba našich národov s národmi Sovietskeho zväzu. Táto bratská družba je našim krédom pri súčasnom dôslednom chránení princípov marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu.

Víťazná Sovietska armáda postupovala nezdolateľne vpred a hnala pred sebou hitlerovské nemecké vojská a tiež i maďarské nilašské jednotky. Rozhodnou bojovou činnosťou na hlavných strategických smeroch Minsk—Varšava—Berlín a Bukurešť—Budapešť—Viedeň vytvorila So-

vietska armáda podmienky pre oslobodenie Československa. I keď toto ležalo mimo smerov jej hlavného úsilia, vzhľadom na významnú polohu tohto územia i jeho ekonomický potenciál, ktoré Nemecko mohlo ešte vo svoj prospech využívať, ďalej snaha pomôcť Slovenskému národnému povstaniu, velenie sovietskej armády rozhodlo pomôcť československému ľudu vyhnúť fašistov.

Tažisko druhej svetovej vojny i napriek otvoreniu „druhého frontu“ vylodením anglo-amerických vojsk vo Francúzsku niesol Sovietsky zväz. Vo Francúzsku stačilo len 50 nemeckých divízií a Hitler takmer všetky vojnové sily vyše 200 fašistických divízií, väčšinou tankových zborov a vojnového letectva sústredil na východný front.

Vojenské operácie Sovietskej armády, vedené na území Československa v rokoch 1944—1945, možno podľa vývoja celkovej medzinárodnej a vnútropolitckej situácie na Slovensku, ďalej podľa priebehu po-

sledného obdobia Veľkej vlasteneckej vojny a charakteristických rysov vlastného priebehu samotných vojenských operácií na Slovensku deliť na štyri obdobia, v rámci ktorých Sovietska armáda uskutočnila desať väčších útočných operácií. Gemerskej oblasti sa priamo dotýka prvé obdobie, do ktorého spadá tretia, zvaná budapešťianska útočná operácia, a druhé obdobie, do ktorého spadá siedma, zvaná stredoslovenská útočná operácia. Vojská II. ukrajinského frontu pod velením maršala Malinovského prenikli z Rumunska do Sedmohradska a odtiaľ na územie horthyovského Maďarska.

Stredné zostavy vojsk II. ukrajinského frontu postúpili smerom Szolnok—Hatvan a do konca novembra 1944 prenikli až k vonkajšiemu obrannému obvodu Budapešti asi 10 km od mesta, kde ich nepriateľ zadržal. Vojská pravého krídla II. ukrajinského frontu po prekročení Tisy pri Polgáre začali postupovať po oboch stranách rieky Hornád a Slaná smerom na Miskolc a od juhovýchodu na Slovensko.

Pred príchodom na územie Československa veliteľstvo II. ukrajinského frontu vydalo 16. decembra 1944 zvláštny rozkaz, v ktorom upozorňovalo každého vojaka, poddôstojníka i generála, že vstupujú na územie bratského a spojeneckého Československa. Rozkaz maršala Malinovského vychádzal zo zásad československo-sovietskych zmlúv z 12. decembra 1943 a 8. mája 1944. Zdôrazňoval, že Sovietska armáda vstupuje na územie Československa ako spojenec, priateľ a osloboditeľ a že bude plne rešpektovať štátnu zvrchovanosť a ústavné práva Československej republiky. Používanie akéhokoľvek zariadenia na československom území sa musí dohodnúť s miestnou československou správou alebo s velením československých povstaleckých útvarov. Vojenská rada II. ukrajinského frontu bola vedená snahou posilniť priateľstvo československého ľudu k oslobodeným vojskám. Vojenská rada a politické správy II. ukrajinského frontu vydali letáky, agitátori prednášali témy „O správaní sa vojaka Sovietskej armády na území Československa“, „Podajme pomocnú ruku bratským národom Československa!“ Pred hranicami vyvesili heslá: „Vojak! Pamätaj, že vstupuješ na územie priateľskej krajiny!“, „Česi a Slováci sú naši bratia!“

Komunisti, antifasisti a pokrokoví občania na území historického Gemera s radosťou prijímali správy o približujúcej sa osloboditeľskej Sovietskej armáde.

Napriek skutočnosti, že hitlerovská wehrmacht utrpela celý rad ťažkých porážok, sovietske hlavné velenie nepodoceňovalo ešte existujúce sily a bojaskopnosť nepriateľa. Nacistické Nemecko v tom čase malo štyri milióny vojakov a dôstojníkov, desiat-tisíce diel, mínometov a tankov a

bojových lietadiel, ktorými mohlo hitlerovské velenie na východnom fronte počítať. K tomu si nemecké vojská napriek krízam vo vnútri armády i v samotnom Nemecku udržali značný stupeň bojaskopnosti. Splniť nádeje ľudstva znamenalo postaviť proti hitlerovskej vojnovéj mašinérii armádu ešte silnejšiu, technicky dokonalejšie vybavenú a politicko-morálne na vyššej úrovni. Stále narastajúca sila Sovietskej armády tieto priaznivé podmienky na dosiahnutie víťazstva nad fašistickým Nemeckom a jeho spojencami dosiahla vďaka neúnavnej práci komunistov a obetavého vlastenectva národov Sovietskeho zväzu. Sovietske

Pplk. Pjotr Sergejevič Svitko, ktorý svojou jednotkou postupoval od Plešivca cez Šafárikovo, Rim. Sobotu, Hnúšťa-Likier — Tisovec na Brezno

hlavné velenie mohlo v lete 1944 postaviť proti hitlerovskej armáde 7 miliónov sovietskych vojakov s moderne vybavenou bojovou technikou.

Na východné Slovensko zo severovýchodného a severného Maďarska prenikla 40. armáda generálporučika F. F. Žmačenka spolu s vojskami 4. rumunskej armády vo zväzku II. ukrajinského frontu a v súčinnosti s 18. armádou (veliteľ generálporučík A. I. Gastilovič) IV. ukrajinského frontu (veliteľ generál armády I. J. Petrov). dosiahla pomerne široké pásmo od Slovenského Nového Mesta až po údolie rieky Slanej. Z južného Maďarska postupovala 27. armáda pod velením generálplukovníka S. G. Trofimenka.

Sovietska 40. a 27. armáda a rumunská 4. armáda, ktoré bojovali na samom pravom krídle II. ukrajinského frontu, postupovali smerom k hraniciam historického Gemera. Na zväzky 40. armády, ktorá postupovala smerom na Plešivec nadvä-

zovali v údolí Slanej divízie štyroch streleckých zborov 27. armády generálplukovníka S. G. Trofimenka. Jemu boli podriadené i vojská 4. rumunského armádneho zboru (1. rumunskej armády). Vojská 27. armády dobyli veľké priemyselné centrum v Maďarsku — Miskolc a pokračovali k československým hraniciam. Prekonali ťažký terén Máty a Bukových hôr a prenikli cez nemecké opevnenia na južných svahoch Slovenského rudohoria. Cez pohorie Máty sa v decembri 1944 k československým hraniciam prebýjali vojská ďalších dvoch streleckých divízií 53. armády generálporučika I. M. Managarova. Na severovýchod k pohraničiu rieky Ipel postupovali vojská 7. gardovej armády generálplukovníka M. S. Šumilova.

Už prvé oslobodzovacie boje Sovietskej armády a rumunských vojsk na území Gemera ukázali vysoké majstrovstvo sovietskych veliteľov, štábu i vojsk. Bolo úplne jasné, že Sovietska armáda danú úlohu dôsledne splní. Oslobodzovacie boje boli ťažké. Nepriateľ používal taktiku ničenia všetkých objektov. Poškodil alebo podmiňoval všetky mosty na rieke Slanej a jej prítokov. Počasie bolo daždivé blátivé, Slaná rozvodnená, takže 27. armáda bojovala bez tankov na takmer sedemdesiat kilometrov širokom fronte. Za takýchto podmienok na území Gemera ako prvé vstúpili čelné jednotky 33. streleckého zboru generálmajora A. I. Semionova dňa 16. decembra 1944. Československé hranice prekročili južne od Rímskej Seči a ešte v ten deň oslobodili Vlkyňu. Vojská 33. streleckého zboru pokračovali v oslobodzovacích bojoch smerom na Jesenské a dňa 20. decembra 1944 oslobodili obce až po oblasť železničnej križovatky Jesenské.

Susedný 50. strelecký zbor generála Merkulova postupoval smerom na Plešivec a jeho vojská prenikli do 18. decembra 1944 od Miskolca až na československé hranice a prekročili ich v úseku západne od Sílice až po Kečovo juhovýchodne od Plešivca. Dosiahnutím československých hraníc vojskami 40. armády od Kráľovského Chlmca a Zemplína až po Plešivec bolo dovŕšené rozvrátenie systému nepriateľskej obrany v severovýchodnom Maďarsku. Nepriateľ sa chcel udržať za každú cenu. Obce Sílická Brezová, Dlhá Ves a iné sa ocitli v ohni silných delostreleckých palieb, ktorými fašistické jednotky podporovali svoje protiútoky alebo naopak sovietskí delostrelci prehrádzovali nepriateľským tankom cestu. Rozptýlené skupinky fašistických vojsk využívali rôzne terénne predmety ako stohy, kukuričné polia a prepádali sovietskych a rumunských vojakov.

Údolím rieky Slanej na sever postupovali vojská 51. streleckého zboru generálmajora A. D. Rumjanceva, ktorého zbor bol 28. novembra 1944 pričlenený k 27. armáde generálplu-

kovníka Trofimenka. Vojská 51. streleckého zboru oslobodili do 19. decembra 1944 obce až po Šafárikovo a v ten istý deň vstúpili vojaci osloboditeľskej armády aj do vtedajšieho okresného mesta Šafárikovo.

Dňa 20. decembra 1944 sa v Šafárikove ubytoval hlavný štáb II. ukrajinského frontu. Tam býval aj veliteľ maršal Malinovskij. V nepretržitých bojoch oslobodili vojská 51. a 33. streleckého zboru rozsiahlu oblasť medzi riekami Rimavou a Slanou, ako aj v údolí Gortvy až po železničnú stanicu Hodejov. Dňa 21. decembra 1944 240. divízia generálmajora T. F. Umanského z 50. zboru generálmajora S. P. Merkulova 40. armády obchvatným manévrom oslobodila okresné mesto Rimavskú Sobotu. Hitlerovské a nilašské jednotky boli nútené opustiť mesto.

Hlboký vlom, ktorý urobila 27. armáda v priestore Šafárikovo—Rím. Sobotu do nepriateľskej obrany na styku 1. maďarskej a 8. nemeckej armády, vážne ohrozil tyľ týchto fašistických vojsk. Hitlerovci zasadzovali do bojov aj rôzne pracovné roty, ženijné, spojovacie a zásobovacie jednotky, aby tento vlom odstránili. O veľkosti útočných operácií Sovietskej armády a rumunských vojsk hovorí i tá skutočnosť, že len 20. decembra 1944 zajala 27. armáda 2000 nepriateľských vojakov.

Oslobodením obcí až po čiaru Rimavská Sobotu—Bátka—Šafárikovo, prevažná časť územia terajšieho okresu Rimavská Sobotu, ktoré bolo po viedenskej arbitráži roku 1938 okupované horthyovským Maďarskom, začala nový, slobodný život v rámci obnovenej Československej republiky. Sovietski vojaci priniesli slobodu, ale zároveň pomohli anulovať hanebný mníchovský diktát, ktorý bol začiatkom plánovaného rozbitia Československa hitlerovským Nemeckom, jeho satelitom horthyovskou vládou Maďarska, ako aj tiso-ukovsko-klerofašistickou vládou na Slovensku.

Oslobodenie oblasti medzi Šafárikovom a Rimavskou Sobotou bolo vynikajúcim úspechom 27. armády. Ovládnutím križovatiek boli prerušené komunikácie od západu na východ, čím boli nepriateľovi sťažené možnosti manévrov silami pozdĺž frontu. Situácia pre nepriateľa bola o to nebezpečnejšia, že zároveň k Lučencu prenikli od juhovýchodu vojská 53. armády generálporučíka I. M. Managarova. Budapešťianska operácia sa dostávala do záverečného štádia. Veliteľstvo II. ukrajinského frontu, ktoré v tom čase sídlilo v Šafárikove, vypracovalo plán upevnenia získaného frontového pásma a ďalší víťazný postup sovietskych a rumunských vojsk na južnom Slovensku.

Vlom do priestoru Šafárikovo—Rimavská Sobotu umožnil rýchlejší postup ostatných vojsk 27. armády (104. a 35. sovietsky zbor so 4. rumunským zborom), ktoré sa dosiaľ

ťažko prebýjali neprechodným masívom Máty v Maďarsku k československým hraniciam južne od Filakova. Po oslobodení Filakova 30. decembra 1944 prenikli vojská 104. streleckého zboru generála Petruševského juhovýchodne od Lučenca a postupovali Suchánskou dolinou na sever. Občania obce Veľké Dravce a Ožďany prežili prvé dni roku 1945 v ohni delostreleckých palieb zničujúcich bojov pri očisťovaní domov od nepriateľských jednotiek.

Od konca decembra 1944 v rámci 27. armády došlo k preskupeniu síl, čo viedlo v prvých desiatich dňoch januára 1945 k určitému obmedzeniu bojových akcií. Vojská 27. armády sa na niekoľko dní zastavili na dosiahnutej čiare. Frontová línia k 31. decembru 1944 prebiehala na čiare

Hrdina Sovietskeho zväzu generálmajor T. F. Umanskij, veliteľ 240. divízie, ktorá oslobodzovala Rimavskú dolinu

Plešivec—Bretka—Gemer—Gemerské Michalovce—Uzovská Panica—Vyšná Pokoradz—Čerenčany—Sobótka—Szépbokor — severne od Husinej — severne od Veľkých Draviec.

Z operačných dôvodov maršal Malinovskij uskutočnil preskupenie útvarov medzi 40. a 27. armádou. Dňom 31. decembra 1944 40. armáda generálporučíka Žmačenka prevzala od svojho ľavého suseda (27. armády generálporučíka Trofimenka) naspäť 51. strelecký zbor, ktorému velil generál Rumjancov, takže jej pásmo siahlo až do bezprostrednej blízkosti Rimavskej Soboty. Následkom toho 40. armáda dostala za úlohu preniknúť nielen údolím Hornádu ku Košiciam, ale aj od juhovýchodu cez Rožňavu do vnútra stredného Slovenska.

Koncom roku 1944 a začiatkom roku 1945 sa front stabilizoval. Veľmi výhodný terén pre obranu umožnil nepriateľovi zdržiavať postup so-

vietskych a rumunských vojsk. Po porade sovietskych a rumunských veliteľov v hlavnom stane maršala Timošenka, predstaviteľa hlavného velenia Sovietskej armády, ktorý koordinoval akcie II. a IV. ukrajinského frontu, sa rozhodlo, aby nová útočná operácia sa odložila na 12. januára 1945. Rozhodnutie maršala Timošenka a veliteľov 40. a 27. armády vyplývalo z celkovej vojenskej situácie a operačných zámerov, ako aj vojenskej situácie u západných spojencov na rozhraní rokov 1944—1945:

— 27. a 40. armáda boli vyčerpané predchádzajúcimi bojmi v Maďarsku a na južnom území Československa v rámci budapešťianskej operácie,

— pozornosť bola upútaná na Budapešť, kde bolo obkľúčených 180 000 hitlerovských a szlasiiovských vojakov a dôstojníkov a kde sa očakávali protiútoky zo strany nepriateľa,

— predom pripravené poľné opevnenia na južnom Slovensku umožnili nepriateľovi spomaliť postup oslobodeneckých vojsk z juhu k pásmu

Košice—Rožňava—Šafárikovo—Rím. Sobotu—Lučenec,

— od východu si vojská IV. ukrajinského frontu razili cestu na západ v ťažkých bojoch a bolo treba skoordinať bojové akcie II. a IV. ukrajinského frontu,

— na žiadosť britského ministerstva predsedu W. Churchilla rozhodlo sa sovietske vrchné velenie skrátiť termín na novú veľkú strategickú ofenzívu sovietskych vojsk na celom úseku frontu od Baltického mora až po Balkán na 12. januára 1945 v dôsledku toho, že vznikla vážna situácia v Ardenách, kde fašistickí Nemci prudkým protiútokom prinútili Angličanov a Američanov k nečakanému ústupu.

Vojská 27. a 40. armády II. ukrajinského frontu v ťažkých, vyčerpávajúcich a krvavých bojoch rozbili prvé pásmo obranného systému nepriateľa a donútili ho ustúpiť. V budapešťianskej útočnej operácii bolo oslobodené územie Slovenska v rozlohe asi 9000 km², a to južná časť terajších okresov Rožňava, Rimavská Sobotu a Lučenec s mestami Šafárikovo, Rimavská Sobotu a Filakovo.

V tejto fáze budapešťianskej útočnej operácie sa v súčinnosti s postupujúcou Sovietskou armádou vystupňovala bojová a diverzná, ako aj spravodajská činnosť partizánskych skupín. V priestore Brezno—Klenovec—Tisovec—Rimavská Baňa—Lučenec operoval partizánsky zväz Chruščov pod velením majora ČA Alexeja Michajloviča Sadlenku. Partizánska brigáda „Rákosi“, ktorej velil major ČA Kozlov, operovala v priestore Gelnica—Revúca—Rožňava. Sídlo mala v Babinci, neskoršie v Čiernej Lehote. K tejto brigáde patrili maďarský partizánsky oddiel pod velením Jozefa Fábryho. K tomu oddielu sa pripojila aj miestna partizánska skupina „Petőfi Sándor“, vedená Karolom Adlerom. Veliteľom tejto spojenej slo-

vensko-maďarskej skupiny sa po prave Karola Adlera (20. decembra 1944 v Dobšinej) stal Jozef Fábry. Do brigády majora Kozlova patrili aj partizánsky oddiel „Stalin“, ktorému velil kapitán Eugen Novák. Základ tejto skupiny tvoril jeden z oddielov brigády Jánošík. Partizánska brigáda „Gottwald“ pod velením Hrdinu Sovietskeho zväzu V. A. Kvitinského mala bojový priestor Poprad—Spišská Nová Ves—Dobšina. Sídlo mala v Čiernej Lehote a jeden jej oddiel pod velením poručíka ČA Ostrovského sa zdržiaval na Krokave. K brigáde „Jánošík“ pod velením Ernesta Bielika, ktorá operovala na Horehroní na východ od Brezna a v Gemi, bol pričlenený miestny partizánsky oddiel „Mastek“ z Hnúšte. Z východného Slovenska na Pohronie premiestnila sa partizánska brigáda „Stalin“ pod velením podplukovníka ČA Šukajeva, ktorá operovala v priestore Brezno—Tisovec—Revúca—Rožňava. Šukajevovci sa zdržiavali na severovýchod od Tisovca na Stožke a nad Muráňom. K brigáde Šukajeva bol pričlenený miestny partizánsky oddiel „Kapitán“ pod velením Jána Nosku, ktorý tvorili povstaleckí vojaci z práporu Prvosienka. Do priestoru Gemera sa presunula aj partizánska brigáda „Za slobodu Slovanov“ pod velením Valjanského, operovala na okolí Čiernej Lehoty a na Kohúte. Do okolia Rožňavy sa premiestnila aj časť partizánskej brigády „Alexandra Nevského“ pod velením V. A. Karasjewa—Stepanova. V juhovýchodnej časti Gemera sa zdržiaval partizánsky oddiel „Ščor“ pod velením Logvinenka. Do oblasti terajšieho okresu Rimavská Sobota zasahovala aj partizánska skupina Sándora Nógrádiho a to v priestore Stará Bašta Radzovce, Šiatoroš, Šalgó Baňa, osada Okružná. Partizánske skupiny po splnení úlohy v tyle nepriateľa postupne prechádzali k Sovietskej armáde. Koncom decembra 1944 sa pri Hrhove spojil oddiel „Petőfi“ pod velením Jozefa Fábryho s predsunutými rumunskými jednotkami. Dňa 12. januára 1945 neďaleko Krásnej Hôrky sa prebila cez nemeckú obranu 150-členná partizánska skupina z brigády „Alexandra Nevského“ pod velením podplukovníka V. A. Karasjewa a spojila sa so Sovietskou armádou. O niečo ďalej na východ od tohto miesta sa v tom čase spojila so sovietskymi vojskami partizánska brigáda majora Kozlova a brigáda Valjanského.

Strategickou ofenzívou Sovietskej armády v januári 1945 na území frontu od Baltického mora až po Balkán sa začína druhé obdobie oslobodzovacích bojov na území Československa. Gemerskej oblasti sa priamo dotýka stredoslovenská útočná operácia, na ktorú sa pripravovali armády pravého krídla II. ukrajinského frontu. Veliteľ maršal Rodion Jakovlevič Malinovskij ktorý v tom čase sídlil aj so svojím štábom v Šafárikove, v dôsledku útočnej aktivity

nemeckých vojsk na budapešťanskom smere, zmenil pôvodné zábery na rýchly postup armád na stredné Slovensko. Pomocnými bojovými údermi mal vytvoriť čo najoptimálnejšie podmienky pre úspech bojov na hlavných smeroch útoku na Berlín a na Viedeň. Úlohou bolo útočiť a prebiť sa cez Slovenské Rudohorie, Krupinskú vrchovinu a Štiavnické pohorie na západ a severozápad do centrálnych oblastí Slovenska. Následkom týchto taktických zámerov aj územie Gemera nadobudlo význam dôležitého operačného priestoru.

Stredoslovenská operácia sa začala 12. januára 1945. Zúčastnili sa na nej vojská 40. armády generála F. F. Žmačenka, 27. armády generála S. G. Trofimenka, 53. armády generála I. M. Managarova a 1. gardovej jazdecko-mechanizovanej skupiny generála Pljeva s úlohou rozbiť obranný systém 8. nemeckej a 1. maďarskej armády. Vojská II. ukrajinského frontu počas stredoslovenskej útočnej operácie mali ovládnuť nepriateľské oporné body, a to Rožňavu, Plešivec, Jelšavu, Muráň, Tisovec, Brezno, Banskú Štiavnicu, Zvolen, Ban. Bystricu a oslobodiť územia Slovenska až po celú dĺžku rieky Hron a tak vytvoriť pri jeho dolnom toku predmostie, z ktorého by bolo možné rozvíjať úspešné útočné operácie smerom na Bratislavu, Viedeň a Brno.

Nemecké hlavné velenie venovalo veľkú pozornosť priestoru južne od Karpat. Chcela za každú cenu udržať vo svojich rukách priestor Slovenska, zvyšok Maďarska a Rakúska s dôležitým naftovým poľom, významnými priemyselnými strediskami a poľnohospodárskymi produkčnými oblasťami. Na juhoslovenskom úseku frontu od Košíc po Dunaj mali fašisti celkom 22 divízií a 1 brigádu, t. j. celkom 340 tisíc vojakov, vyše 3000 diel a minometov, 230 tankov, 480 lietadiel. Nepriateľské divízie 8. nemeckej a 1. maďarskej armády operujúce v zoskupení armád „Süd“ sa zahŕňali v silných obranných pozíciách v hŕnatom teréne na zalesnených svahoch vo výške 500—600 m. V priestore Plešivec—Dobšina—Smolník mal nepriateľ 3 divízie, z toho jedna bola maďarská. Okrem toho disponoval zálohami v priestore Smolník—Nálepokovo—Jelšava. V priestore Rimavskej doliny bol proti sovietskym vojskám nasadený aj maďarský szélasiovský prápor. Najvyšším veliteľom nemeckých a maďarských fašistických vojsk bol generálplukovník Hans Friessner. V obrane od Šlah až po Šafárikovo bola nasadená 8. armáda generála Wöhlera, ktorému bola podriadená aj 1. maďarská armáda. V Rožňave bolo veliteľstvo 1. maďarskej armády, v Jelšave veliteľstvo 17. nemeckého armádneho zboru, v Haliči pri Lučenci veliteľstvo 8. nemeckej armády, v maďarskom meste Tata veliteľstvo 6. maďarskej armády, v Ostrihome veliteľstvo skupiny „Süd“.

Vojenský štáb generála Friessnera

a Wöhlera vedel, že dobytím Plešivca a vstupom sovietskych a rumunských vojsk do Štítnickej a Muránskej doliny ako i dobytím Lučenca sa celé jeho obranné postavenie dostane do obkľúčenia.

Po rozbití obranného pásma v Maďarsku pod dozorom fašistických vojakov budovali okopy a palebné postavenia dvoch obranných pásiem na území Československa. Prvé obranné pásmo v úseku Seňa (južne od Košíc) až po Plešivec silne opevnili, pretože tu prechádzala dôležitá komunikácia. Druhé obranné pásmo fašistické jednotky skupiny „Süd“ budovali na prírodnej terénnej čiare pozdĺž juhoslovenských hraníc 10—20 km na sever na čiare Košice—Jasov—Nižný Medzev—Smolník—Rožňava—Jelšava—Rimavská Baňa. Táto obranná čiara pokračovala nesúvisle cez Poltár, Lovinobáňu, Krupinu, Pukanec až k Hronu a prehradzovala všetky prechody do vnútra Slovenska. Fašisti nakomandovali civilné obyvateľstvo, ktoré pod dozorom odborníkov budovalo obranné postavenia v priestore Rožňavy Plešivca, Jelšavy, Rimavskej Bane, Hačavy, Tisovca, Brezna a inde. Nemci nahňali občanov aj na budovanie predsunutých obranných oporných bodov, ako severne od Čerenčian kde pracovalo takmer 3 týždne 400 ľudí, pri Nižnom Skálniku, kde za jeden týždeň pracovalo asi 300 občanov. Podobne to bolo aj v iných úsekoch.

Divízie 40. sovietskej armády mali rozbiť obranný systém nemeckej 8. ľahkej a 15. pešej divízie i maďarskej horskej divízie, ktoré mali vybudované zákopové pásmo v Gemerskom rudohorí na Muránskej planine a v Slovenskom rudohorí. Sovietske a rumunské vojská zaútočili na obranné postavenia nepriateľa v gemerskej oblasti v tomto zoskupení:

— 51. strelkový zbor generálmajora Rumiancova, pod velením ktorého bojovala aj rumunská 3. pešia a 8. jazdecká divízia bojoval v pásme Gemerská Panica—Jabloňov nad Turňou,

— 50. strelkový zbor a 1. rumunská jazdecká divízia pod velením generálmajora Merkulova postupovali v pásme Šafárikovo—Rimavská Sobota a údolím rieky Turca smerom na Ratkovú a údolím Blhu,

— 33. strelkový zbor pod velením generálmajora Semionova postupoval smerom na Filákovu

— 104. strelkový zbor pod velením generála Petruševského postupoval Suchánskou dolinou od Ožďian na sever.

50. a 51. strelkový zbor bol vo zväzku 40. armády generála Žmačenka, 33. a 104. strelkový zbor bojoval v rámci 27. armády generála Trofimenka.

Veliteľ 40. armády generál Žmačenko vydal 5. januára 1945 vo svojom štábe v maďarskom meste Szendrő rozkaz preniknúť s hlavnými silami údolím Štítnickej a horným tokom Slanej k Dobšinej. Túto úlohu

plnilo 5 sovietskych a 5 rumunských divízií a 54. sovietska pevnostná brigáda. Prelom nepriateľskej obrany, opierajúci sa o kopcovitý terén Šilickej planiny, uskutočnili na 25 km úseku medzi Jablňovom nad Turňou a Gemerskou Panicou divízie 51. streleckého zboru generála Rumianceva. Na tento útok nadviazali divízie 50. streleckého zboru generála Merkulova v priestore od Šafárikova až po Rimavskú Sobotu. V ich zostave 1. rumunská jazdecká divízia postupovala údolím Turca smerom na Ratkovú. Útočné operácie 40. armáda uskutočňovala v súčinnosti s 27. armádou, ktorá útočila na Lučenec. Úder smerom na Dobšínú a k hornému toku Hrona mal za cieľ dostať sa do tylu nemeckých vojsk v priestore Košíc a pomôcť útočným akciám vojsk 18. armády IV. ukrajinského frontu, ktoré útočili v smere Smolník—Spišská Nová Ves.

Kľúčovú útočnou operáciou sa stal priestor Plešivca odkiaľ smerovali cesty údolím rieky Slanej na sever k Rožňave a Dobšíně, na juh k Šafárikovu, údolím Muráňky k Jelšave a Muráňu, ako aj údolím Štítnika. Úlohou sovietskych a rumunských vojsk bolo dobyť aj „Dolinku“ medzi Gemerskou Vsou a Licincami a odrezať Nemcom cestu smerom na Jelšavu a Plešivec, ovládnuť križovatky ciest v Hnúšti-Likieri a Tisovci a postúpiť smerom na Lučenec, Brezno, Zvolen.

51. strelecký zbor v zložení 42. gardová strelecká divízia, 232. strelecká divízia, 6. rumunská pešia divízia a 8. jazdecká divízia začal dňa 12. januára 1945 po 45 minútovej delostreleckej príprave na priestor Plešivca. Veliteľ 51. streleckého zboru generál Rumiancev, aby urýchlil porážku nepriateľa v Plešivci a zachránil mesto pred skazou, rozhodol sa s dvoma divíziami obísť mesto od juhozápadu a bezprostredne naň zaútočiť 6. streleckou divíziou pod velením generálmajora I. F. Obušenka. Dlhý pred úsvitom vojaci 232. streleckej divízie pod velením plukovníka D. S. Calaja a 3. pešej rumunskej divízie využili tmú a horskými chodníkmi obchádzali mesto. Zároveň jednotky 6. streleckej divízie rozpúťali nočný boj na uliciach mesta. Do rána 232. strelecká divízia postúpila na sever od Plešivca a prekročila hradsú. Nepriateľ, obávajúci sa obklúčenia, opustil mesto. Po ťažkých krvavých bojoch sovietske a rumunské vojská oslobodili 14. januára 1945 Plešivec a okolité obce. Rozbitím nemeckej obrany v priestore Plešivca sa vytvorili priaznivé predpoklady pre susedný rumunský 6. armádny zbor, ktorý operoval medzi Šilicou a Jablňovom a spolu so

sovietskymi vojskami pripravoval oslobodenie Rožňavy. Ovládnutie Plešivca priaznivo ovplyvnilo aj útočné operácie 50. streleckého zboru generála Merkulova v priestore až k Rimavskej Sobotě.

Veliteľ 40. armády generál Zmačenko vydal 18. januára 1945 rozkaz, podľa ktorého úder 4. rumunskej armády na Rožňavu mala podporovať 54. pevnostná brigáda generála Karnačeva. Fašistické vojská (nemecká 4. horská pešia divízia, 8. ľahká a 15. pešia divízia, maďarská 24. pešia divízia a 2. horská brigáda) posilnené tankovým plukom 1. tankovej armády nemohli zastaviť ofenzívu na Rožňavu. V nepretržitom nočnom boji s nepriateľskými jednotkami prenikli z 22. na 23. januára 1945 do Rožňavy, od východu rumunské útvary 21. pešej divízie, z juhu 18. a 16. divízia a z juhozápadu 11. pešia a 8. mechanizovaná jazdecká divízia. V ranných hodinách prenikli do mesta aj sovietske jednotky Karnačevovej brigády, takže dopoludnia 23. januára 1945 bola Rožňava oslobodená a očistená od fašistických vojakov. Ako na Dobšínú, podobne ustupovali nemecké a maďarské fašistické vojská v údolí riek Štítnik a Muráňka.

Smerom na Jelšavu postupovali divízie 51. streleckého zboru generála Rumianceva a susedného 50. zboru generála Merkulova. Jelšava bola rovnako dôležitým uzlom v obrane fašistických vojsk. Obchvatný manéver na Jelšavu uskutočnili útvary 42. gardovej streleckej divízie pod velením plukovníka F. F. Bečkova a 232. strelecká divízia pod velením plukovníka D. S. Calaja ako aj útvary rumunskej 3. pešej divízie. Útok sovietskych a rumunských vojsk nezastavili ani Nemcami nasadené lietadlá Ju 88. Jelšava bola oslobodená tiež 23. januára 1945. O ťažkých bojoch o Rožňavu a Jelšavu hovorí i tá skutočnosť, že nepriateľ v týchto bojoch stratil vyše 3100 vojakov a ďalších 3200 nemeckých a maďarských fašistických vojakov zajali. Sovietske a rumunské vojská ukoristili 12 kanónov, 16 mínometov a 58 guľometov.

Úspešné bojové operácie 51. streleckého zboru značne urýchlili tempo útoku jednotiek 50. streleckého zboru generála Merkulova. Tieto postúpili do 23. januára 1945 na čiaru Ratkovské Bystré—Ratková—Hnúšťa—Klenovec—Kokava nad Rimavicou. V priebehu týchto bojov sa dňa 19. januára 1945 partizánsky oddiel kapitána Nováka prebil cez nemeckú obranu pri Pápči k Sovietskej armáde a odovzdal generálovi Umanskému cenné informácie o rozložení fašis-

tických síl. Po strate druhého obranného pásma velenie hitlerovských vojsk chcelo udržať zostatok obranného pásma na čiare Muráň—Tisovec—Banská Štiavnica—Zvolen—B. Bystrica. Preto narychlo vybudovali nové obranné pásmo na čiare Sirk—Hačava—Ostrá. Na vybudovanie tejto obrany Nemci nahli chlapcov z Hačavy, aj 800 z Hnúšte, z Klenovca 200, ktorí bývali v Dolnej Magnezitke. Na vybudovanie nepriateľského obranného pásma pod nemeckými bodákmi chodili aj chlapi z Rimavskej Pily a Polomu. Klérofašistická bratislavská vláda dala Nemcom súhlas odsunovať všetkých bojaschopných mužov od 16 do 60 rokov ako pracovné útvary a zároveň súhlasila, aby z evakuovaných obyvateľov bolo 15 tisíc práceschopných mužov nasadené v Nemecku na poľnohospodárske práce.

Generál Zmačenko na dobytí nepriateľského oporného bodu v priestore Hačava—Tisovec volil taktiku obchvatu. Nemci chceli Tisovec udržať i za cenu veľkých strát. Vedeli, že oslobodením Tisovca ako dôležitej križovatky sa uvoľní cesta sovietskym vojskám na Brezno. Divízie 51. streleckého zboru generála Rumianceva postupujúce údolím rieky Muráňky oslobodili 27. januára 1945 Muráň. Vojská 3. a 6. rumunskej divízie postupovali cestou z Muráňa na Tisovec. Zároveň 1. rumunská divízia došla na Trstie a postúpila k Tisovcu. Rumunské vojská zvedli boj na Dielikú s hitlerovskými vojakmi, ktorí využili obranné pásmo vybudované povstaleckým práporom Frvosienka. Tisovec bol obklúčený. Z juhu sovietske, zo severu a z východu rumunské vojská. Sovietske útvary po zdolaní nemeckej obrany pri Hačave prenikli do Tisovca Daxnerovou ulicou. Z východnej strany oslobodzovali mesto rumunské vojská plukovníka Liviusa Constantinesca. Tisovec bol 28. januára 1945 oslobodený.

Nepretržitá bojová činnosť priniesla pozoruhodné výsledky najmä v útočnom pásme 40. sovietskej armády a 4. rumunskej armády. Ich vojská v priebehu 23.—29. januára 1945 ukončili oslobodzovacie boje na území historického Gemera. Ľud oslobodených miest a dedín prejavoval radosť a úprimnú vďaku svojim osloboditeľom. Ochotne im pomáhal a prijímal ich do svojich príbytkov ako svojich rodných bratov. Ťažké obete Sovietskej armády a rumunských vojsk sa stali základom trvalých bratských a internacionálnych vzťahov ako aj nerozborného spoločenstva národov Československa a Sovietskeho zväzu.

Uplynulé štvrtstoročie od slávneho Slovenského národného povstania je znovu príležitosťou, aby sme si spomenuli tiež i na tých našich priateľov a spolu bojovníkov, ktorí hrdinsky padli v boji za našu slobodu, aby sme si uctili ich obeti a učili i mladšie pokolenia kľásť kytky čo i len poľných kvetov na ich hroby. Zaslúžia si to...

Dnes sa nám zdá pomerne romantické a akosi prirodzené zapojenie sa ľudových mas do podobného odboja, keď už štvrtstoročie je nám známa porážka fašistického Nemecka a s ním i ľudského slovenského štátu. Ale po rozbití prvej ČSR bolo tomu celkom ináč. Fašistické Nemecko triumfovalo. Pod jeho tutorstvom i ľudský klerofašistický štát. I na Slovensku zriaďovali sa a naplňali väznice a koncentračné tábory.

Hneď po utvorení slovenského štátu roku 1939 začínali postupne jednotlivci i skupinky pracovať proti ne-

me svoj slovenský štát, garda je naša slovenská, Gernerčania bývali vždy dobrí Slováci — spomínal Francischiho, Daxnerovcov, Bottu, Kubániho, Krasku a ďalších — mal by som si to vraj rozmyslieť a vstúpiť do HG. A keď aj toto nemalo konca-kraja, povedal som mu svoje a bez podania mu ruky začal som sa pobať domov.

A tento kantor nebol nik iný ako môj krajan, Gernerčan, Ján Gierec z Hostišoviec. Keď Gierec videl, že ma nenakloní pre HG a HSLS nijakým spôsobom, vyšiel s kartou von. Pobehol za mnou, chlapy ma objal a pobožal so slovami: „Ani nevstúp, za žiadnu cenu, si správny Gernerčan!“ My tam nepatríme, naše miesto je inde, ich fašistický štát nebude mať dlhé trvanie.“ Také bolo moje prvé stretnutie s Jánom Giercom. Spočiatku som nechápal, čo sa to všetko robí. Myslel som si, že je to nejaký provokatér, alebo agent ÚŠB.

Nici. Na konci tejto trasy sa mi črtali Hostišovce. Mal som tam namierené, keď zhodou okolností stretli sme sa v Ratkovej, kde vyšiel z autobusa, hľadajúc niekoho známeho. Vošiel som mu do cesty a tak ma poznal. Zašli sme za roh domu a tam sme si vymenili niekoľko slov. Jeho posledné slová boli: „O desať dní musíš mať zbraň a stretneme sa v Sirku.“ O desať dní som mal zbraň a stretli sme sa, ako rozhodol. Vtedy mi stačil povedať, že je zapojený na poslanca KSS Rudolfa Blazovského vo Zvolene a spolupracuje s Tisovcom, Muráňom, Revúcou, Sirkom. A naposled, že slovenský štát má už týždne a dni spočítané.

Podľa dohovoru 29. augusta 1944 mal som ho čakať v Revúcej. Stúbil, že pôjde od Muráňa. Pre istotu čakal som ho na okraji Revúcej na ceste smerujúcej k Železníku. I došiel a už v uniforme dôstojníka československej armády. Čakal som ho s puš-

Spomienky na Jána Gierca

Ján Bystran

mu a to pre jeho úzke spojenectvo s fašistickým Nemeckom, pre jeho ľudácko-klerikálny režim, pre obmedzovanie občianskych slobôd a demokratických práv.

Pri tejto súvislosti nikdy nezabudnem na nášho gemerského rodáka z Hostišoviec, učiteľa Jána Gierca. Tak náhodou sme sa stretli v prvej polovici roku 1939 v Zemplíne. Jeho preložili ako učiteľa do obce Sol v okrese Vranov. Mňa boli prijali štátne lesy za stáleho lesného robotníka a poskytl mi prácu v Slánskych horách v susednej obci Zamutov. Po vzniku slovenského štátu i v Zamutove štátni zamestnanci začali organizovať HSLS a HG. Spísali i nás všetkých slobodných mladencov. Po cvičení na predvojenskej výchove nás sústredili na dvor ľudáckeho pohlavára a začali pekne i tvrdšie dotláčať, aby sme podpísali prihlášky. Ale tu nemal kto začať... Tak potom si zmysleli, že podľa abecedy... A v zmysle som bol ja spomedzi mladencov na prvom mieste. A keď nepomohli moje protiarumenty, že ja som ešte nikdy nikde nebol organizovaný, že ja nie som katolík a pod., neostávalo mi len sa vzdialiť z tohto dvora. A po mne sa začali tratiť i ostatní... Ale chýr o každej udalosti na dedine nesie sa ako blesk po okolí. Každý a všade sa ma pýtal, ako to bolo. Ba ešte i evanjelický kantor zo Soli, keď ma bol pozval odpovedať ho, len touto problematikou ma unúval. Vraj má-

„Stretneme sa na budúce a povieme si bližšie a viac“, povedal a odišiel. Mal som ja čo do nového stretnutia rozmýšľať.

Potom sme sa stretávali raz za mesiac, alebo dva razy. Nebol ani agent, ani provokatér. Zaslúžil ma do metód ilegálnej práce, povedal mi, že jeho najbližším spolupracovníkom je tiež Gernerčan, pravotár z Vranova Dr. Cyro Daxner. Spomínal i niektorých ďalších. Posledne predtým, ako som mal v jeseni roku 1940 nastúpiť vojenskú prezenčnú službu, stretli sme sa v lese medzi Zamutovom a Rudlovom. Poznal som dosť dobre tých cca 4000 ha lesa medzi Šimonkou a Makovicou. Pozval ma sem za tým účelom, aby som mu ukázal najvhodnejšie miesto, kde by sa mohli v čase nebezpečia i dlhšie skrývať žandarmi a ÚŠB prenasledovaní ľudia, pracujúci proti režimu. Má to byť miesto v zátiší, nie ďaleko od vody a cesty, ľudom menej na očiach a dobré pre obranu. Našli sme ich viac.

Možno v tých sa potom skrývali čapajevovci a Kukurelli. Ale vtedy ja som už bol v ZSSR a môjho priateľa Jána Gierca z východného Slovenska vyšľupovali ako nespoľahlivého a zdržiaval sa vo svojej rodnej obci, bol pod žandarským dozomom.

Koncom júna 1944 našiel som znovu stopu po Jánovi Giercovi. Počul som, že muž nižšej postavy s jedným skleneným okom často cestuje v smere od Zvolena cez Brezno—Tisovec—Revúcu—Ratkovú k maďarskej hra-

kou, ako mi nakázal. Kým sme čakali na prvé auto, ktorým by sme sa odviezli ďalej, stručne ma informoval, že je na území slovenského štátu znovu vyhlásená ČSR, že ide likvidovať orgány slovenského štátu, ktoré by nechceli plniť príkazy ČSR. On je vraj vojenským zmocnencom pre tunajší okres. Vtom zabočilo na našu cestu červené nákladné auto okresného ľudáckeho funkcionára. Pristavili sme ho a vodič sa podriadiť nás odviezť. Šli sme na najbližšie žandarske stanice. Pri prechádzaní cez Sirk baníci odhadzovali kopy a nastupovali do Povstania. V Ratkovej por. Janko Gierec poveril funkciou vojenského veliteľa Ratkovskej doliny npor. Júliusa Bolfika. Mňa ponechal v doline pre stranícku prácu a zakladanie RNV. On sa potom vrátil do Revúcej a na Muráň.

Po vyhlásení mobilizácie prenechal som funkciu predsedu RNV staršiemu občanovi a ja som narukoval k armáde. Po rozbití našej jednotky pri Jelšave-Lubeníku som ustupoval v obrannom boji cez Revúcu—Tisovec—Brezno. Môj druh Janko Gierec smerom na Kohút, kde sa pripojil k partizánskej skupine mjr. Kozlova. Tam, na Lazárke pri Čiernej Lehotě, padol 5. decembra 1944. Nedožil sa oslobodenia, za ktoré obetoval rodinné šťastie i seba celého. Jeho spolu-bojovník Dr. Cyro Daxner zahynul vo fašistickom koncentráku Mautausene. Zomrel, ale v srdci národa budú žiť večne!

Ján Brocko – povstalecký básnik Gemera

Nepamätám sa presne, v ktorý deň sme nadviazali medzi sebou písomný styk, viem len toľko, že to bolo roku 1942. V tých časoch, on ako gymnazista v Tisovci, robil už poslednú korektúru vlastných a preložených básní, ktoré sa práve chystal vydať knižne so svojimi najbližšími spolupracovníkmi – študentmi gymnázia v Tisovci Ctiborom Štítnickým, Milanom R. Krausom, Júliusom Farkašom a ďalšími. Zbierka vyšla v júni 1942 pod názvom „Kniha priateľov“.

S Jankom Brockom som sa osobne stretol v poslednej tretine augusta roku 1943, keď som došiel na dovolenku ako vojak slovenskej armády. Stretli sme sa v mojej rodnej obci Ploské, kde Janko Brocko robil mlátožného komisára. Takto sme si mohli otvorene do podrobnosti pohovoriť o tom, čo sa v listoch dalo len maskovať. A hneď pri tomto našom stretnutí v prvých jeho minútach sme sa už obaja rozhovorili o tom, čo nás oboch nesmierne tlačilo. On chcel vedieť niečo o ľuďoch v Sovietskom zväze a o jeho postoji k nám, o partizánoch, o frontovej línii... Ja zas o pomeroch na Slovensku o činnosti ilegálnych organizácií, alebo aspoň o niektorom ilegálnom pracovníkovi.

A hneď v ten prvý večer som Janka Brocku ubezpečil, že späť na front nepôjdem a on ma ubezpečil, že my dvaja budeme ešte spolu bojovať proti fašistom, len čo sa k tomu naskytne prvá príležitosť. I dnes ho vidím nesmierne nadšeného, keď pri jeho druhej návšteve u mňa odpáral som podšívku vojenského pláštá a odtiaľ som vytiahol májové číslo Moskovskej Pravdy, v ktorom sa pi-

salo o všeslovanskom zjazde, na ktorom sa zúčastnili tiež súdruhovia Kl. Gottwald, Nejedlý, Svoboda a ďalší. — „To ma nadchýňa“ — poznamenal Janko — „o tomto sa ešte vo vhodný čas rozpiše moje pero“.

Potom sme sa už nevideli len 1. septembra 1944 v jeho rodisku v Revúcej. Medzitým začal študovať na univerzite v Bratislave, odkiaľ mi občas napísal pár riadkov. Úryvok z jeho listu zo 17. marca 1944 nasvedčuje tomu, že sa už nevedel dočkať pripravovaného Povstania a očakával, aby sa uskutočnilo čo najskôr. Nedbal, aby to vyvrcholilo už hneď na jar 1944. O tom svedčí i úryvok jeho listu: „Zdá sa, že toho roku budeme mať neobyčajne teplú jar. Ešte nepočuť tam u Vás pod Tatrami dunenie kanónov od Tarnopolu? Istotne blíží sa vrchol všetkého...“

Vtedy 1. septembra 1944 som sa vracal práve do Revúcej na vojenskú veliteľstvo s hlavným organizátorom povstania v Ratkovskej doline poručíkom Jankom Giercom z Hostišovca, s ktorým sme boli zariadení niektoré záležitosti okolo zakladania národných výborov. Pred budovou vojenského veliteľstva nedržal stráž nikto iný ako Janko Brocko. Hneď som ho nechal vymeniť so slovami: „Daj zbraň mne a Ty Janko, sa chop pera. I tým sa musí bojovať.“

Potom tu redigoval revolučný časopis „Zprávy“ a „Naša cesta“. Na ich stránkach bola uverejnená väčšina jeho revolučných básní, ktoré vyšli knižne po jeho smrti roku 1946. Po okupovaní Revúcej fašistami odišiel básnik, novinár a spisovateľ Ján Brocko do hôr. Jeho slabší telesný organizmus neznesol toľké útrapy a domov sa vrátil so značne podlomeným zdravím a ani liečenie v Tatrách mu nepomohlo. Zomrel v Revúcej 7. júna 1946.

Jeden z jeho najbližších spolupracovníkov básnik Milan R. Kraus hodnotiac literárnu činnosť mladého Janka Brocku, uviedol, že táto je obdivuhodná čo do počtu prác i do šírky záujmov. Len od roku 1940 do roku 1944 uverejnil v novinách a iných publikáciách až 174 prác. Boli to básne vlastné i preklady, literárne pásma, fejtóny a recenzie.

V priebehu Slovenského národného povstania mali v ňom povstalecké noviny pravidelného prispievateľa a spravodajcu. Povstanci mohli čítať jeho revolučné básne i pod jeho pseudonymom Ján Rok.

Keď zomrel, bolo mu sotva dvadsaťdva rokov. Aká to veľká škoda pre národ stratil takého syna. Janko Brocko zomrel, ale jeho revolučná poézia stane sa navždy vzácnym dokumentom najslávnejšej histórie slovenského národa.

Ján Bystran

Ján Brocko

Moskva nadoblačná

Nad oblaky rastieš mesto rudé
vysoko do výšok ohnivých
Večná sila väzí v tvojej hrude
ty mesto slávne slávou preslávené
ty pýcha z všetkých pých
ktorá žehná nekonečné plemä

Ty svetlo ktoré nezhasína
ty hviezda ktorá nezapadne
Vedieš si cestou svojho syna
a osvetľuješ diaľky zradné

Tvoj Kremľ rovnám k výškam bielym
ty idol nepodvrátných síl
Ó ktože bol by takým smelým
aby ti veľkosť vyťušil

Ja z hĺbín nízkej biedy
k tebe zdviham hrdý zrak
Reč moja v stopách sledí
ktoré budú všetky svety
víťazstvami predbiehať

Ži moja fantázia v tvojej sláve
Roztekaj v prúdoch v šire oceány
Zdobte ju vencom lúče mihotavé
Otváraj starej kliatby zhnite brány

Vyrastaj nad oblaky mesto Rudé
vysoko do výšok ohnivých
Večná sila väzí v tvojej hrude
ty mesto slávne slávou preslávené
ty naša pýcha z všetkých pých
ktorá žehná nekonečné plemä
(Ohlas, 1946)

Ján Brocko

Boj o Revúcu

Deň jesenný zdvihol sa z hustých
a vo svite skúpom tresk pušiek
a v hmlách zahrmel

Ohlásili poplach hrubé delá
a vojakov našich hŕstka smelá
s útočníkom sa zvíťala

Od juhu z Jeľavy ženú sa záplavy
práskajú zošialeno minomety
a hviždia spreklínané míny
Do dymu výstrelom zapadajú svety
hory v hmlách i výš
a výbuch ozvien píše
básni tejto rýmy

Guľomet neskrtný
tanky
delá
nepriateľov posadlých
stále blíž sa blížila
Lesy hučia
a v meste fŕknu okenice
jak strela za strelou padá do ulice

Bráni sa páli strelá
tá hŕstka naša smelá
leží z juhu z Jeľavy
ženú sa divé záplavy

Hrdinstvo malé stvára divy
ohnivko skromné v refazi
Mesto padlo skončil boj
boj veľký spravodlivý
leží hrdosť naďalej v obetiach víťazi
(Ohlas, 1946)

TRHLINOU SRDCA

Pozdravujem Ťa slávne vojak Červený
čo prichádzaš k nám v daždi granátov
ty ktorý neznáš bremena ni prekážok
ty ktorý neznáš milosti nad zradcami
len búšiš pástou pravdy do brán temnoty
jak víťaz nad kliatbou i sudbou prastarou
ty vojak krásny dunivý tvoj pevný krok
krajinám zotročeným dávaš životy
poklady večné pečať šťastia na nich
Buď pozdravený
v mestách našich rozstrieľaných

Pozdravujem Ťa sloboda naša v ohni Európy
výkriky schripie v zemi zmŕtvychovstávajúcich
výkriky čo prebúdajú nemé hroby
hľa žije vaša pravda vaša česť
zapáľte ohne znovuzrodenia
chystajte vence slnku
na slávu veľkú pozdvihnite kalich
bubnujte marše novú
a zvoňte
slávne zvoňte
v mestách našich rozstrieľaných

Buď pozdravený tento čas
na troskách miest rozstrieľaných
Postavíme znovu roviny
len ty nám svieť úsvit nový

Zástavy vejte blahej slobody
i plápolajte lúče purpurové
je málo sily v mojom slove
na tvoju krásu sloboda
na tvoju veľkosť hviezdnych výšin
na tlkot krvi mojej sloboda
na radosť zbiedenej rodiny sloboda
na hlahol srdca rozzvučaných
v mestách našich rozstrieľaných

Zo zbierky Ohlas

Spomienky na partizánske boje pri Tisovci

M. I. Šukajev

Krátko povedané — rusko-slovenská armáda bola pripravená k boju. Ukázalo sa, že bol najvyšší čas — 29. augusta vypuklo Slovenské národné povstanie. Bola oslobodená Banská Bystrica a Zvolen. Ľud sa ozbrojuje, oslobodenecké oddiely preberajú kontrolu nad závodmi a továrňami. Povstanie prepuklo po celej krajine. Toho istého dňa oddiely SS vyzbrojené tankami a delostrelectvom a za podpory letectva prekračujú slovenské hranice. To sú už iní Nemci než tí, ktorí boli na Slovensku až doposiaľ. To je už trestná výprava. V priestore Žiliny začali tuhé boje.

Aj my sa pripravujeme. Píšeme letáky a výzvy. Ich dosah je v podstate vždy rovnaký: „Slováci! Do zbrane! Ničte fašistických psov!“ Ich autorom je Ján Korenko, človek vzdelaný. Akonáhle napíše text, príde ku mne a prečíta ho. Číta ohnivo, občas, keď chce niečo zdôrazniť, dokonca do mňa šťuchne. Potom sa opýta:

— Tak čo?

— Výborne! — odpovedám a obraciam sa na veliteľa a komisára, ktorých som prizval k posúdeniu letáka — možno, že bude treba niečo doplniť alebo škrtnúť.

— Tak čo, dobré?

— No, vyzerá to... — krčia plecami.

— Vieš čo, — hovorím Janovi, — prečítaj to rusky.

Jano sa udrie do čela — slovensky tu predsa nik dobre nerozumie!

Ale čas je zrelý na to, aby sme rozvinuli aktívnu činnosť. Partizáni ničia komunikácie, prepadávajú nemecké kolóny, dobývajú skladištia, zmocňujú sa zbraní a zvyšok ničia, vyhadzujú do vzduchu mosty, vykoľajujú vlaky, niekedy sa im podarí zostreliť lietadlo. Celkovo sa nám podarilo zničiť dvadsaťjeden lietadiel. Stalo sa to v novembri, keď sme pod tlakom nepriateľa ustupovali do hôr. Povedal som: stalo sa. Skutočne sa to stalo neraz. Nezostreľovali sme lietadlá jednotlivé, ale ničili sme ich naraz na letišti, ktoré sme náhodou objavili pri Muráni.

Išli sme vtedy lesom. Bola noc a silne pršalo. Orientovať sa v tej mokrej tme bolo celkom zbytočné. Snažili sme sa len tak, aby sme sa dostali na západ a kde dôjdeme, to sme prenechali náhode. Náhle sa v tme ozval pred nami rachot. Ako keby niekto sypal hrach na plech. Šiel som na čele prúdu s niekoľkými slovenskými dôstojníkmi. Zastavili sme sa a snažili pochopiť, o čo ide. Zastavila sa aj celá kolóna. Len niekoľko ľudí sa začalo opatrne plížiť k zdroju hluku. O chvíľu boli naspäť.

— Lietadlá, súdruh veliteľ!

Tak. Letište. A čo teraz! Naspäť nemôžeme, to je vylúčené. Vpred? A čo tam vpred? Môžu nás skosiť guľometmi, ani sa nenazdáme!

Ale večne takto na mieste nemôžeme trčať. Vpred! Ideme, nech sa robí čokoľvek! Po niekoľkých metroch vidíme svetielko. Okno. Počujeme tlmený hovor a smiech. Leje. Niektorí vedľa mňa šepkajú: „Nemci“. Má pravdu. Nemôžeme si vyberať, a tak si pochodujeme akoby nič. Naraz sa pred nami vynorí akási postava a s hrozným krikom sa vrhne na stranu. Zareve tak, akoby videl strašného draka s ohnivými očami. Tak sme asi pripadali nemeckému strážnemu.

Krik vyburcoval Nemcov. Pred nami sa ozvali výkriky, dupot, krik... a naraz všetko stíchlo. Nepočuť ani hlásku. Statočne sme ťiahli cez letište, nemajúc

tušenia, čo sa deje okolo nás, a čo sa môže stať v najbližšej minúte.

Prešli sme celou plochou — a nič.

Čo to bolo za letište, koľko tam bolo lietadiel, to sme sa dozvedeli až neskôršie, keď boli proti letištiu vyslané naše oddiely pod vedením Gumbata Namazova a Jána Korenku, ktoré zničili všetky lietadlá a zároveň sa zmocnili celej dokumentácie štábu. Zistilo sa, že to bolo tajné letište. Asi tridsaťčlenný strážny oddiel sa bránil, ale bol nakoniec zničený.

Za tento bojový úspech, pravdu povediac, vďaka náhode. Našou hlavnou prácou bolo vykoľajovanie vlakov, ničenie spojov a likvidácia nemeckých kolón. Nemcov bolo na Slovensku stále viac a viac. Povstalci sa húževnato bránili a fašisti boli nútení stiahnuť proti nim z frontu početné sily. Po cestách boli rozostavané veľké tabule s nápismi: „Achtung! Banditen!“ — upozornenie pre nemecké kolóny, aby mali zbrane stále pripravené k palbe. My sme ich nahradzovali vlastnými nápismi „Vstup dovolený všetkým psom, okrem Nemcov“.

Nemecké jednotky mali oproti povstalcovi značnú početnú i technickú prevahu. Veď oslobodené oddiely až na čestné výnimky nedisponovali ani tankami, ani delostrelectvom, vonkoncom nie letectvom. Nemci mali taktike bohatšie skúsenosti. A tak napriek hrdinskému odporu nemohli povstalci, podporovaní partizánmi, po zuby ozbrojenej nemeckej armáde dlho odolávať. Ustupovali. 29. októbra padol Zvolen a hneď nato Banská Bystrica. Povstalci sa sťahovali do hôr...

Aj my sme museli ustúpiť do hôr. Boli už šedé jesenné dni, len tu a tam sa medzi mrakmi na chvíľu ukázalo slniečko. Do dažďa sa už miešal aj sneh. Studený vietor strhával listie zo stromov. Blížila sa zima...

Usadili sme sa v priestore malého mestečka Tisovec, kde okrem nás bola aj veľká nemecká posádka, ktorá chránila závod na výrobu mín a delostreleckých nábojov. Diverzná skupina pod velením Vasilja Machanjuka dostala za úlohu závod vyradiť z prevádzky. Zároveň sme plánovali prerušenie trate na úseku Tisovec—Polhora. Je na nej jedno zaujímavé miesto, kde sú položené tri koľajnice, dve obyčajné, hladké a uprostred tretia — ozubená. Je to na prudkom svahu, kde by ťažší vlak pravdepodobne sa zošmykol po hladkých koľajniciach — tu prichádza k slovu tretie koleso lokomotívy ozubené, ktoré sa zachytáva o prostredné koľajnice.

Po tejto trati prepravovali Nemci desiatky transportov s vojskom, výzbrojou a potravinami. Keby sa nám podarilo túto trať vyradiť, znamenalo by to Nemcom pekne navariť kaše, lebo by nemohli zásobovať front. Ale celý plán skoro strokotal na nedostatku TNT — k vyhodeniu mostu sme potrebovali prinajmenšom 500 kg a my sme ho nemali ani dekagram. Pomohli nám partizáni z jedného menšieho oddielu, ktorý pôsobil v okolí. Jeho veliteľ Ján Nosko a Jozef Huňa poslali zvláštnu skupinu na získanie TNT. Skupina pod velením Františka Pardupu skutočne ho obstarala asi 300 kg. Ale ani to nestačilo. Už sme pomaly strácali nádej, že dosiahneme dostatočné množstvo trhaviny, keď prišiel za mnou do zemľanky hájnik, ktorý nám už predtým pomáhal. Bol to Slováč, silný človek s opáleným obličajom:

— Tak som sa dopyčul, že potrebujete trhavinu, — povedal.

— A ešte čo!

— Máte ju vedľa — v lome.

Gorjačev, Vinokurov, Kováč a niekoľko ďalších sa okamžite vydalo s hájnikom.

Lom bol zanesený snehom. Ramenatý hájnik si dlho prezaral snehom zapadnutý lom, držiac pušku stále v ruke. Kováč a Gorjačev už strácali trpezlivosť. Vtom sa hájnik priblížil k svahu, sadol si na bobek a ako malý chlapec sa skotúľal dole. Partizánov tak prekvapil, že sa aj trochu naľakali. Zdola im zakýval, aby ho nasledovali. Gorjačev to teda urobil za nim, ostatní zostali hore ako pozorovatelia.

Gorjačev sledoval hájnika až k úzkej štrbine. Pohybovali sa pomaly — sneh im sialal nad kolená. Ale

hájnik išiel naisto. Zabočil tu naľavo — tu napravo, bezpečne sa orientoval podľa sotva badateľných predmetov. Konečne sa zastavil a puškou pichol do snehu.

— Tu.

Gorjačev sa opatrne priblížil k miestu, ktoré ukázal hájnik a začal pomaličky rukami rozhrňovať sneh. Konečne nahmatal to, čo hľadal — tenkú šnúru. Ešte niekoľko minút a mina bola zneškodnená. Gorjačev si oddýchal.

Partizáni vyťahovali jednu debnu za druhou po strmej stene lomu hore, dokiaľ celú zásobu trhavín neodniesli do tábora. Tu sme začali prípravu operácie — vyrábali sme míny zo získaného amonalu.

Kováčovi a Vinokurovi partizáni mali vyhodit do vzduchu most, výbuch v továrni v Tisovci mal zaobstarat Vasil Machanjuk, prepád nemeckej posádky v Polhore pripadol na oddiely Michaila Kudinova, Jána Korenku a Mahmeda Achundova.

Prvá skupina mala najťažšiu úlohu. Prieskum, ktorý pozoroval most už po celý predošlý deň, zistil, že Nemci sú si dobre vedomí toho, že strážia dôležitý objekt a svoju povinnosť vykonávajú naozaj svedomite. Vo dne sa nemôže k mostu nikto ani len priblížiť. Skupina sa teda vydala na akciu v noci. Pred mostom sa rozdelila. Časť pod vedením Kováča obišla most. Mala napadnúť nemeckú hliadku z druhej strany a tak umožniť ostatným pod velením Vinokurova, aby podmínova most.

Čas sa nekonečne vliekol, kým sa ozvali prvé dávky z guľometov a samopalov. Nemci začali zmätene pobehávať — partizáni! Vystrelili rakety a do boja zasiahli nemecké mínomety. Partizáni Vinokurova sa zatiaľ plížili k mostu. Podarilo sa im k jeho základom umiestniť asi šesťsto kilogramov trhavín. Zapálili šnúru a vrhli sa do predom vyhľadaného úkrytu. O niekoľko minút sa rozľahol mohutný výbuch. Keď sa rozptýlil dym, zistili, že most je zničený. Trať Tisovec—Brezno bola vyradená z prevádzky na viac ako 30 dní...

S Noskovým a Huňovým oddielom sme nadviazali úzke styky. Začalo to myslím srnkou, ktorú už stiahnutú priniesli partizáni do tábora.

— Kde ste ju vzali? — začudoval som sa.

— Darček od Slovákov, — odpovedali.

Vtedy to neurčité „od Slovákov“ ostalo nespresnené. Až sedemnást rokov po vojne som sa dozvedel, ako to vlastne bolo. Náhodou v rozhovore s československým vojenským atašé v ZSSR Jozefom Huňom som sa zmienil o tej srnke. Huňa sa zasmial „Veď sme to boli my, čo sme vám tú srnku poslali!“

Od Huňa som sa dodatočne dozvedel aj mnoho iných vecí, o ktorých som vtedy nemal tušenia, alebo na ktoré som medzičasom zabudol. Napríklad, že už dlhší čas pred našim príchodom pracovala v Tisovci ilegálna skupina pod jeho vedením. Povedal mi aj mená viacerých slovenských vlastencov, ktorí vtedy pracovali v ilegale — Ondrej Klokoč, bývalý učiteľ, dnes predseda SNR, Štefan Čipka, robotník z povrchových baní, Pavel Knapp, ktorý ako sa ukázalo, bol viac razy v našom zväzku. Dozvedel som sa, ako ilegálna organizácia rozširovala letáky, ktoré sa tlačili na ručnom rozmnožovacom stroji v byte u Klokočov, ako Slováci kazili vlakové brzdy, ako vyradil Huňa so Samom Venclom visutú dráhu v podniku a organizátorom sabotáže hrozilo zatknutie. Huňa však neprestal pracovať, stal sa komisárom v Noskovom oddieli.

Oddiel, aj napriek tomu, že bol veľmi malý, preukazoval nám neoceniteľnú pomoc. Predovšetkým v politickej práci medzi roľníkmi a obyvateľmi Tisovca a pri zadovážení potravín. I keď sme sa naučili sami nadväzovať spojenie s miestnym obyvateľstvom, bolo to pre nás len obťažnejšie ako pre Slovákov. Napríklad v zásobovaní vedeli Slováci bezpečne, na koho sa majú obrátiť v tej či onej dedinke. My sme to pochopiteľne nevedeli. Preto sa Slováci vydávali do dedín a vysvetľovali obyvateľom našu situáciu; bohaté veľkostatky boli jednoducho tajne „zdanené“ v náš prospech. Proste oni to vedeli ako na koho ísť. Len vďaka tomu boli sme raz na tom lepšie, raz zase horšie, ale predsa len stále

NEOBYČAJNÝ PRÍBEH

Alexej Michajlovič Sadilenko
veliteľ partizánskych brigád

Keby dnes niekto stretol túto nevelkú a celkom obyčajnú ženu s príjemným výzorom tváre, úprimnými očami, nič zvláštne by na nej nevidel a nikoho by ani nenapadlo, že táto žena pred dvadsiatimi rokmi bola odvážna partizánka-prieskumníčka.

Predsa je to tak. Ešte v októbri roku 1944, keď naša partizánska skupina prišla do oblasti Tisovec—Brezno—Lučenec—Rimavská Sobota, komunisti, ktorí pracovali v ilegálite, dali nám k dispozícii ľudí, na ktorých sme sa mohli spoľahnúť.

Na pokyn Ondreja Klokoča poslal nám člen Revolučného národného výboru v Klenovci Jurko Šulek do nášho štábu Martu Ričarovú (po manželovi sa teraz volá Mészárosová).

Vtedy to bola mladá žena, ale už smutná. Jej muž, poručík Karla Haasa, zabili Nemci a sama musela žiť pod cudzím menom. Dobré ovlá-

dala nemčinu a dorozumela sa aj po maďarsky. Horela priam túžbou pomstiť sa Nemcom za svojho zabitého manžela. Bola ochotná splniť hocikakú úlohu. Trvale sme ju umiestnili za Tisovec. Niekoľkokrát išlo toto dievča bez strachu do mesta, kde vtedy besnil vojenský veliteľ, obersturmführer SS Otto Majer. Pri našla nám cenné prieskumné údaje.

Na Majerov príkaz jeho podriadený sturmführer SS Sprott urobil akciu na likvidáciu Cigánov. Všetkých mužov postrieľali a ženy s deťmi poslali do koncentračných táborov.

Za tento barbarský čin sme v ich neprítomnosti odsúdili vyvrheľov na smrť.

Marte sme prikázali slediť za nimi, aby nás upovedomovala o ich cestách.

Neskoro večer smelá príslušníčka sa dozvedela, že veliteľ Majer sa chystá ráno na svojom aute do Brezna. Bolo už neskoro ísť do Klenovca, odvážna dievčina tam išla. Nebadane sa vybrala z mesta k našej hliadke. V horách bol sneh, tmavá noc. Marta bežala. Nešla, ale bežala. Mala pred sebou dvadsať kilometrov cesty. Prekážal jej kabát. Vyzliekla si ho a skryla do kríkov. Neraz sa potkla o kamene. Znovu vstala a znovu bežala.

Okolo polnoci dobehla k našej hliadke, udychčaná so zokrvavenými a doráňanými kolenami, odretými

rukami a spotenou tvárou. Priviedli ju na štáb. Strašné bolo sa na ňu pozrieť, tak bola dokrvavená a otrhaná.

Bez ohľadu na to, že sme v štábe nemali takmer žiadnych ľudí, zostavili sme bojovú skupinu. Boli v nej, ako sa pamätám: Július Korz, Litvin, Alexander Šimko a ešte niekoľko ľudí. Veliteľom bol Andrej Futjanov. Vzáli niečo streliva a jednu minú. O pol hodiny sa vydala skupina na neobyčajný beh. Ešte do svtania musela dobehnúť na cestu, ktorou mal prechádzať Majer a zaminovať ju.

Ako sa im podarilo prebehnúť tých 15 kilometrov, ani sami nevedia. Odvaha našej prieskumníčky im dodala nadšenia, neobyčajnej sily a oni prišli včas.

Július Korz stihol položiť minú. Keď sa na zamínovanej ceste zjavilo osobné auto, mína vybuchla. Partizáni sa hodili k autu. Niekoľkých našich zabitých. Veliteľ z Tisovca, obersturmführer SS Otto Majer, sturmführer Sprott a šofér. Zostalo im zobrať iba vzácne trofeje. Doklady boli veľmi cenné nielen pre partizánsky štáb, ale aj pre veliteľstvo Sovietskej armády.

Takto odvážna prieskumníčka Marta Ričarová nám pomohla zneškodniť dvoch objavených pohlavárov a získať tak cenné údaje.

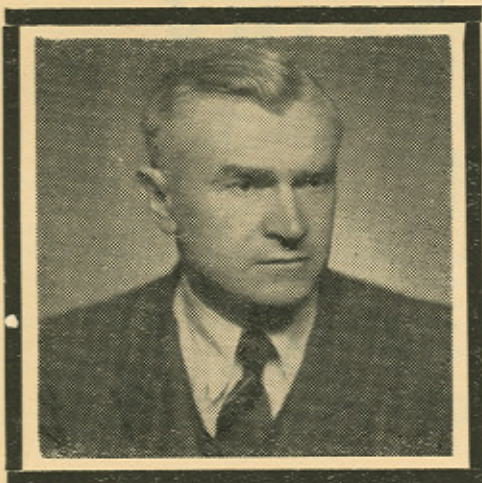
Neraz nám ešte pomohla slávna vlastenka.

zásobovaní. Často sme mali múku, v jednej hájovni nám dokonca piekli chlieb.

Nemci používali všetky prostriedky na to, aby našim stykom s miestnym obyvateľstvom zabránili. Ale ich námaha bola márna. Zabudli na to, že miestni obyvatelia sa v kraji lepšie vyznali ako hostia a že si teda

cestu k nám vždy nájdu. Nosili nám, čo len mohli — chlieb, zeleninu a mäso. V posledných, pre nás veľmi ťažkých týždňoch pred spojením s Červenou armádou nám miestni obyvatelia veľmi pomohli...

(Úryvok zo spomienky „Cesta viedla cez Karpaty“)

ODIŠIEL NÁM VEĽKÝ A VZÁCNÝ ČLOVEK

V čase, keď nás opustil náhle a predčasne univerzitný profesor PhDr. Štefan Tóbiš, CSc. (7. II. 1909—2. IX. 1969), chcem i ja — jeho priateľ a spolupracovník — povedať svoje slovo na rozlúčku. Chcem ho povedať za všetkých zamestnancov i poslucháčov našej Filozofickej i Pedagogickej fakulty v Prešove, za všetkých zamestnancov nášho bývalého spoločného pracoviska, Obchodnej akadémie v Košiciach, potom v rokoch vojnových v Prešove a opäť v Košiciach, i v mene vlastnom. A chcem ho povedať aj v prostredí rodného kraja zosnulého — Gemera.

Šiel som našou podobnou i príbuznou cestou života s nebohým a popri ňom bezmála 40 rokov. 20 rokov pracovali sme spolu ako učitelia na škole strednej (odbornej), 17 na škole vysokej. Ťažko sa mi preto spriadať slová našej rozlúčky. Ťažko sa mi sústreďať rozpomienky na naše spoločné zážitky, také početné a rôznorodé.

Chcem aj ja jednako vydať svedectvo i počet o tom, že Štefan Tóbiš bol nadovšetko osobnosťou mimoriadnej a bezpríkladnej pracovnosti, horúcej lásky k svojej slovenskej domovine i širšej vlasti československej; osobnosťou charakteru nezištného a obetavého; osobnosťou vystupňovaných záujmov vedecko-výskumných, vedecko-tvorivých aj učebno-výchovných. Vedel vždy harmonicky, plodne a úspešne spájať túto svoju dvojitú orientáciu vedca a učiteľa.

Básnik nášho východu Anton Prídavok bol kedysi naznačil sám o sebe: „Dňom i nocou som písal“. Tieto slová možno pokladať za charakteristické aj pre nášho Štefana Tóbiša, ako vieme, my všetci jeho spoluza-mestnanci a spolupracovníci.

Každú chvíľku svojho života, každú prestávku v inej činnosti venoval svojim vedecko-študijným a pedagogickým záujmom a záľubám. Bol v tom nie nepodobný svojmu veľkému rodákovi z milovaného Gemera — Šafárikovi, ktorému aj zasvätil svoju vysoko zásluhnú odbornovo-vedeckú prácu „Šafárikov a Kollárov jazyk“ (Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodzenia) z roku 1966. Zmienil som sa o tejto podobnosti v istom podaní o Štefanovi Tóbišovi už v minulosti, opakujem to aj na tomto mieste.

Ešte i v horúcich dňoch smutného a tragického novembra roku 1938, keď Československá republika musela na základe tzv. viedenskej arbitráže dočasne opustiť aj Košice, našiel náš Štefan Tóbiš, uprostred priprav na evakuáciu školy z Košíc do Prešova, dost sil na pokračovanie vo svojom písomnom spracúvaní dialektologických gemerských a východoslovenských materiálov. Tých bohatých materiálov, ktoré neskôr sám pripravil do tlače alebo musel zanechať vo svojom zásluhnom rozpracovaní. Užasol som veru vtedy nad jeho rozvahou, realizmom a nezlomnou vierou, že sa súve-

zlopestné okolnosti opäť zmenia a zlepšia, že „čas vše mení, i časy“, ako vraví básnik.

Aj toto bola totiž vzácna črta povahy Štefana Tóbiša — a my ostatní, starší aj mladší jeho kolegovia a spolupracovníci, chodili sme ochotne do jeho životnej školy a čerpali sme neraz povzbudenie a obrodene z toho jeho svojrázneho optimizmu v časoch dobrých i zlých. V jeho slabom tele tkvel duch nezvyčajnej sily, ktorý v ňom pulzoval do poslednej chvíle života.

Za svojimi vedeckými ideálmi a pláňmi išiel Štefan Tóbiš vskutku nezištné. Opustil preto značne vtedy výnosné postavenie vedúceho pracovníka veľkej a rozvetvanej odbornej školy (obchodnej akadémie v Košiciach) — bez zreteľa na také či onaké materiálne možnosti a skutočnosti na škole vysokej. Opakujem: opustil toto všetko, hnany celoživotnou túžbou za prácou vedeckou. Tento jeho vedecký entuziazmus a idealizmus môže byť bezpochyby tak isto vzorom a príkladom pre našu mládež dnes v podobných životných okolnostiach.

Náš drahý zosnulý — univerzitný profesor PhDr. Štefan Tóbiš, kandidát filologických vied, vyšiel z prostredia drobného gemerského ľudu, no svojou bezmedznej húževnatou a usilovnou prácou dosiahol vysoký stupeň vzdelanosti, vysoké vedecké a vedecko-pedagogické hodnosti a vykonával vo svojom predčasne uzavretom živote vysoké vedecké a učiteľské funkcie. Ostal však natrvalo verným svojmu ľudu: bola mu bytostne cudzia každá podoba spoločenskej povýšenosti a každý i len náznak pýchy, samolúbosti a marnomyseľnosti. Či bol tajomníkom a potom riaditeľom obchodnej akadémie, či dekanom alebo prodekanom, resp. vedúcim Katedry slovenského jazyka i literatúry na filozofickej fakulte, príp. členom vedeckých ustanovizní a kultúrno-osvetových inštitúcií s rozsiahlou vedúcou právomocou (napr. dva razy predsedom Matice slovenskej: raz v Košiciach hneď po roku 1945, druhý raz v Prešove až do svojho tragického odchodu), spravoval sa vždy voči svojim spolupracovníkom všetkých stupňov v znamení krajnej skromnosti, ozaštnej ľudskosti, ľudovosti a skutočného demokratizmu. O jeho osobe a prípade platilo plne staré heslo „primus inter pares — prvý medzi rovnými“. Ba náš nebohý bol veru vzdialený aj toho, že by heslo „primus“ dával kedykoľvek hoci komu pociťovať. Bol to, slovom, z jeho vlastného hľadiska a presvedčenia, „vir par inter pares — muž rovný medzi rovnými“. Také bolo jeho zmyšľanie i konanie.

Tak žil, myslel, cítil a pracoval náš drahý veľký zosnulý. Za tieto jeho vlastnosti a hojné skutky i za ďalšie jeho vzácne povahové kvality a činy pre slovenský národ, slovenskú vedu a kultúru, pre slovenskú vlasť — vyslovujeme mu dnes všetci aj z tohto miesta svoju iskrennú vďaku. A sľubujeme mu, pri jeho tak neočakávanom odchode od nás, že vzácny odkaz jeho myšlienok, citov a činov budeme v medziach všetkých svojich možností, na kompetentných pracoviskách celého Slovenska uskutočňovať, zveľaďovať a rozvíjať.

S týmito pocitmi a rozhodnutiami lúčime sa s našim drahým priateľom a spolupracovníkom Štefanom Tóbišom my všetci, zamestnanci Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Šafárika v Košiciach, ostatných učiteľov, na ktorých nebohý v živote pôsobil a zveľaďoval ich svojou činnosťou, aj iných kultúrnych a pracovných stredísk, s ktorými bol toľkými záväzkami spojený.

A v mene ich všetkých želáme mu, aby mu tá drahá slovenská krajina a zem, z ktorej vyšiel, ktorú tak miloval a toľko ju svojou plodnou prácou vedeckou i učiteľskou oslávil, poskytla ľahký odpočinok, ktorého mal tak málo vo svojom krátkom živote.

Vzácnnej rodinke zosnulého tlmíme zasa všetci svoju úprimnú a priateľskú spoluúčasť v jej ťažkom osudovom údele!

Čeť svetlej pamiatke drahého nám všetkým profesora Štefana Tóbiša a večná sláva jeho zásluhnej celoživotnej práci!

Doc. PhDr. Anton Bolek,

zaslúžilý učiteľ

Širšej verejnosti je už známy zámer vydať historickú monografiu mesta Rimavskej Soboty. Monografie miest predstavujú najpočetnejší druh regionálnej histórie. V období po druhej svetovej vojne sa ich objavilo naozaj hodne. Zo stredoslovenskej oblasti sú to dejiny Banskej Bystrice, Banskej Štiavnice, Zvolena, Žiliny, Lipt. Hrádku, Handlovej, Ružomberka, Lipt. Mikuláša, Dubnice nad Váhom, Kláštora pod Znievom, Kysuckého Nového Mesta, Tvrdošína, o monografie sa usilujú aj mestečká a dediny (vyšli dejiny napr. Slovenského Pravna, Hyb). Obdobná situácia je v západoslovenskej a východoslovenskej oblasti (vyšli napr. dejiny Bratislavy, Nitry, N. Zámkov, Prešova, Michaloviec a pod.). Požiadateľná je skutočnosť, že pri zabezpečovaní jednotlivých monografií došlo k plodnej spolupráci medzi miestnymi či okresnými politickými a spoločenskými orgánmi, verejnej

toricko-spoločenským prostredím. Bez konkrétnych poznatkov je ťažké robiť vedecké zovšeobecnenie. Makroskopický a mikroskopický pohľad — to sú dva vzájomne sa podmienajúce podchody k správne vedeckému poznaniu. Nemožno obísť ani funkciu monografie ako dôstojného prostriedku spoločenskej reprezentácie mesta. Miera naplnenia tohto spoločenského poslania vydanou monografiou záleží od celkového stavu historického poznania, od zástoja študovaného mesta v dejinách, od organizácie výskumnej práce (monografie miest sa zpravidla objavujú pri významných výročiach a zostávajú sa vždy narychlo), ale hlavne od kvality autora a jeho možností, podmienok bádania. Naším zámerom je poukázať v tomto príspevku práve na posledné spomenuté okolnosti a niektoré vyvstávajúce odborné problémy.

— Rimavská Sobota nepatrí ani

Ide najmä o materiály z iných archívov, o celouhorské publikácie prameňov a inú odbornú literatúru. Aj mesto Rimavská Sobota malo svojich historikov. Vzhľadom na svoje zemepisné položenie, hospodárske možnosti a celkový jeho spoločenský a politický vývoj nehralo nikdy v histórii významnejšiu úlohu z hľadiska celoštátneho či národného. Významným hospodárskym, spoločenským, kultúrnym a politickým centrom bolo iba v župných reláciách. Preto aj jeho história zostávala mimo záujmov odborných kruhov, skúmali ju väčšinou iba miestni záujemci, motivovaní osobným vzťahom k mestu, prípadne sa študovali niektoré stránky vývoja mesta pre potreby syntetických prác o župe či okrese alebo pre potreby špeciálnych monografií. Samostatnú publikáciu z dejín mesta Rimavskej Soboty napísal iba Findura Imre (vyšla v dvoch vydaniach v r. 1876,

Prof. PhDr.
Július Alberty, CSc

Problematica výskumu histórie mesta RIMAVSKEJ SOBOTY

správy a miestnymi historikmi ako aj významnejšími rodákmi. Spoločenská funkcia monografií miest spočíva v oboznamovaní hlavne miestneho obyvateľstva, pravda, aj ostatných záujemcov, so vznikom, vývojom a zástojom mesta v dejinách, čo dnes považujeme za súčasť všeobecného vzdelania, za základnú podmienku pre spoločenskú orientáciu sa, za nevyhnutný predpoklad vedeckého riadenia spoločnosti. Prostredníctvom vedeckého obsahu a výkladu si čitateľ osvojuje vedecký názor na spoločenský vývoj, formujú sa jeho morálno-citové vzťahy a politické postoje, a to nielen k rodnému mestu či bydlisku, ale aj k hybným silám spoločenského vývoja. Bystrejší čitateľ vníma aj do metodológie a metód výskumu historickej vedy, čím sa značne obohacujú jeho schopnosti samostatného poznávania. Každá vydaná monografia slúži ako metodologická a metodická pomôcka ďalším bádateľom, autorom ako aj k ďalšiemu dopracovaniu obsiahnutej problematiky. Spoločenský význam monografie mesta sa dotvára jej prínosom pre rozvoj historického poznania (môže obohatiť metódy výskumu, národné dejiny novými faktami a p.); história je totiž konkrétna, vytvárajú ju ľudia v určitom konkrétnom, his-

dnes k tým mestám, ktoré majú usporiadaný archív. Nikdy v minulosti asi ani nemala kvalifikovanejšieho archívára. Prvý súpis archívneho materiálu bol urobený až v roku 1834 a ďalší — posledný r. 1872. Oba súpisy aj na súčasné obdobie boli urobené neodborne. Išlo skôr o hrubé zaevidovanie písomného materiálu ako o jeho usporiadanie. Politické pomery tohto storočia možnosti spracovania archívu iba skomplikovali. V poslednom štvrtstoročí došlo dokonca k neodbornému premiestneniu archívu, ktoré priam vylučuje orientáciu po materiáli, vylučuje efektívnu prácu. Podľa záznamov v uvedených súpisoch, najstaršie písomné pramene pochádzajú až zo XVII. storočia. Chybou bolo, že sa mesto nesnažilo získať naň sa vzťahujúce písomnosti napr. z rodinných archívov, z ktorých čerpali autori maďarských monografií mesta. Pomerne komplexný je materiál k hospodárskym dejinám mesta, k jeho riadeniu a stavebnému vývoju. Z uvedeného je zrejme, že každý bádateľ v oblasti najstarších dejín mesta má v mestskom archíve ťažké podmienky a slabé nádeje pe ziskanie potrebných prameňov základne (nehovoriac o tom, že si nemá kde ani sadnúť!). Šťastím je, že existujú aj iné zdroje poznania, ktoré potom suplujú aj mestský archív.

1894). Samostatné pojednanie o dejinách mesta uverejnil S. Kollár v Solleňniach (roč. XIV. z r. 1822). Staršia maďarská literatúra za najlepšieho znalca dejín mesta Rimavskej Soboty považovala Baksaya Istvána, ktorý do Hunfaly zostavenej práce o Gemersko-Malohontskej župe napísal obsiahlejšiu štúdiu o dejinách mesta (Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegye leírása, r. 1867). Samostatné pojednanie o meste je aj v monografii Gömör és Kishont vármegye a, pochádza od dr. Veresa, Slovenky písanej literatúry zo staršieho obdobia takmer niet. Slovenská literatúra sa Rimavskej Soboty dotýkala iba okrajovo, a to v súvislosti s riešením národnostných problémov na úsvite dejín tohto regionu (J. Botto, S. Tomášik, Dr. Reuss, Kellner). Akýmsi vyvrcholením miestnych slovenských vlastivedných snáh bolo vydanie Vlastivedného sporníku okresu rimavsko-sobotského (zostavil J. Rohn, vyšiel r. 1936). Systematickejšie a vcelku úspešne sa začala rozvíjať vlastivedná práca okolo Gemerského múzea v Rimavskej Sobote, ONV v Rimavskej Sobote a nateraz najmä v Gemerskej vlastivednej spoločnosti, založenej v roku 1968. Periodiká i monografie, ktoré Gemerská vlastivedná spoločnosť vydáva, prispievajú k rozvoju poznat-

kov o dejinách mesta a jeho regionu. Toto naše úsilie po historickej monografii mesta, vzhľadom na načrtnutú situáciu, je vlastne prvým slovenským pokusom. Konštatovali sme, že pramenná základňa k štúdiu dejín mesta Rimavskej Soboty je nebezpečne úzka. Možnosti skúmať a poznať históriu tohto mesta výraznejšie nevyčerpávajú ani existujúca historiorafia — nielen pre svoj rozsah, ale najmä pre svoj charakter. Práce o dejinách mesta obsahujú mimoriadne málo faktografického materiálu, ktorý sa nielen prepisoval, ale aj neodborne vysvetľoval, čo ústilo dokonca do neodborných, neodôvodnených polemík. Väčšina prác nie je koncipovaná na širokom vlastnom odbornom pramennom výskume a je poplatná odborným a politickým názorom autora, často vydedukovaných viac z vlastného osobného presvedčenia ako z historických faktov. Okrem jednotlivých odborných problémov súperom každého autora je čas. O každej publikácii sa dá povedať, že vychádza privčas, ale zároveň aj neskoro. Možno by bolo účinnnejšie vyčakať na usporiadanie archívu, pretože len táto cesta môže dnes viesť k posunutiu horizontu nášho priánia. Keby mesto malo aspoň takú monografiu, ktorá by zahrnula úroveň doterajších poznatkov o jeho histórii a načrtla nevyriešené problémy, potom našim zámerom sme mohli reagovať už na niektoré otázky a priviesť objektívnejšie pohľady. Tento prvý slovenský pokus treba charakterizovať iba ako štart k vedeckému skúmaniu dejín mesta.

V štúdiu dejín mesta sme ešte natoľko nepokročili, aby sme mohli načrtnúť všetky odborné problémy. Doteraz sme sa zaoberali otázkou vzniku mesta a jeho konštituovaním sa ako ekonomickej, spoločenskej a verejno-právnej jednotky. O tejto etape, resp. stránke histórie mesta existujú priam legendy, ale aj prijateľné teórie. Našou úlohou v tomto príspevku nie je registrovať a hodnotiť existujúce názory (tak sa stane vo vlastnej práci), chceme len poukázať na príčiny týchto názorov a metódy, ktorými sa chceme s týmto problémom vysporiadať my. Základnou príčinou nejasností je nedostatok prameňov (archeologických pamiatok a písomných dokumentov). Až na mestá, ktoré vznikli „na ze-

lenej tráve“ (novozaložená osada vzniká ako mesto), história vzniku každého mesta má hodne problémov. Mnohé mestá (najmä banské a slobodné kráľovské mestá) už v dávnom stredoveku registrovali prostredníctvom svojich orgánov významné udalosti z vlastného života a na základe rôznych údajov registrovali aj deje predchádzajúce. Obdobnú funkciu zohrávali aj cirkevné inštitúcie. Rimavská Sobota vznikla a vyvíjala sa ako poddanské mesto. Siahaj po archívoch bývalých zemepánov (najmä kaločského arcibiskupstva) bolo efektívne pred stáročiami (dnes sme odkázaní iba na edície prameňov). Možno síce predpokladať, že pri katastrofálnom požiari v roku 1506 nejaké materiály mohli aj zhorieť. Rimavská Sobota vznikla a vyvíjala sa na pomedzí slovensko-maďarského živlu. Otázka jej vzniku začala sa prvý raz riešiť v období vzniku slovenského a maďarského národného povedomia v ovzduší národnostných rozporov a bojov, v ktorých práve história zohrávala veľmi významnú úlohu. Ani v tomto období otázka vzniku mesta sa neriešila preukázateľnými argumentmi. Trpela na idealistické predstavy o staroslovanskej, či staromaďarskej spoločnosti, na idealizáciu ranného feudalizmu. Ojedinelé, torzovité pramene a fakty sa interpretovali v duchu autorových názorov, ako sme to už aj v predchádzajúcej časti konštatovali. My dnes (až na nové archeologické objavy) nemáme viac ani o jeden faktografický údaj, týkajúci sa vzniku mesta, ako mali autori pred viac ako storočím. Chceme však k tomuto problému pristupovať komplexnejšie a tým aj, myslíme si, objektívnejšie. Výsledky archeologického výskumu využijeme na vytypovanie tendencií osídľovania. Domnievame sa totiž, že táto oblasť nezažila také prírodné a spoločenské zásahy, ktoré by boli narušili geografickú tvárnosť a sídlitnú kontinuitu. Takýmto zásahom bol až v XIII. stor. tatársky vpád. Chceme ďalej zvážiť geografický, ekonomický a spoločensko-politický zástoj tohto regionu pri formovaní sa prvých štátnych útvarov a feudalizmu v uhorskom štáte. Zhromaždili sme všetky písomné dokumenty týkajúce sa tohto územia, pochádzajúce z XIII. a zač. XIV. storočia

(predpokladaný vznik mesta Rimavskej Soboty) a pomocou nich sa pokúsime o sídlitnú rekonštrukciu. Konfrontácia faktov preverí potom jednotlivé názory. Staršia maďarská literatúra sa hodne venuje problému povýšenia osady na mesto roku 1334, 1335. V týchto rokoch prešla Rimavská Sobota z majetku kaločského arcibiskupa cez ruky kráľa do vlastníctva vojvodu Tomáša a od Karola Róberta dostala privilégia. Ani jeden z predchádzajúcich bádateľov nereagoval na skutočnosť, že listina, ktorou sa už Tomášovej osade udeľujú privilégia, je staršia ako listina, ktorou sa osada dáva vojvodovi Tomášovi. Listinou z roku 1334 sa udeľujú Rimavskej Sobote práva Budína. Historik mesta Findura Imre priam žiari, že si tohto nikto poriadne nevšimol, že sa to nedocenilo a široko rozvádza, aké práva mal Budín a ktoré mestá ešte takéto práva dostali. Náš predbežný názor je, že sa táto listina zle interpretovala. Predovšetkým Budín, keď dostával v XIII. st. privilégia, nebol kráľovským sídlom. V XIII. st. dostal niekoľko privilégii. Niektoré z týchto privilégii sa Rimavskej Sobote vôbec týkať nemohli (plavba po Dunaji, problémy okolo soli). Iné práva dostali osadníci bývalej župy Rimavskej a Rimavskej Soboty listinami kaločského arcibiskupa (r. 1268, 1270), niektoré práva však Rimavská Sobota dostala až dodatočne a pomerne neskoro. V listine z r. 1334 sa vyložene spomína iba právo opevniť sa. Toto korešponduje aj so zvyklosťami stredoveku. Právo napr. samosprávy udeľoval poddanskému mestu spravidla zemepán, kým opevňovanie mesta bolo záležitosťou presahujúcou obvyklú právomoc zemepána. Sme predbežne teda tej mienky, že konštituovanie sa mesta Rimavskej Soboty treba chápať ako proces a listina z r. 1334 je iba dielčim privilégiom.

— Takýchto a podobných problémov obsahuje história mesta Rimavskej Soboty viac ako dost. Ak sa prepracujeme komplexnejšie k ďalším, zostane nám čas a na stránkach tohto časopisu priestor, radi sa opäť s nimi podelíme s čitateľskou verejnosťou. Zároveň budeme povďační za každý podnet, ktorý nadhodené problémy pomôže riešiť.

Zaniknuté stredoveké dediny V GEMERI

Phdr. Zoltán Drenko

Na území bývalej Gemerskej župy zanikli nasledujúce stredoveké dediny:

Abloncz, v miestach dnešnej pusty Abloncz pri obci Nižná Kaloša v okrese Rimavská Sobota. Prvá písomná správa o dedine pochádza z roku 1427. Majiteľom dediny roku 1525 bol Haboók, po ňom Kozma.

Alkér pri obci Včelince v okrese Rimavská Sobota. Dedina patrila roku 1435 rodine Méhy.

Alsó Thyske v miestach dnešnej pusty Téska pri obci Nižná Kaloša v okrese Rimavská Sobota. Ako majiteľ sa uvádza roku 1427 rodina Fügei, po nej rodiny Kozma a Csató.

Aranyszék v miestach dnešnej pusty Aranyszék pri obci Figa v okrese Rimavská Sobota. Majiteľom dediny v 14. storočí bola rodina Csetneki.

Ardócska v miestach dnešnej pusty Ardócska pri obci Silica v okrese Rožňava.

Arnuch pri Štítniku v okrese Rožňava. Dedina je uvedená v zozname pápežských desiatkov z roku 1362.

Azajnok pri obci Slizké v okrese Rimavská Sobota. Dedina patrila roku 1450 rodine Derencsényi.

Azow pri obci Chrámeč v okrese Rimavská Sobota. Dedinu spomína jedna listina z roku 1294.

Bakóháza v miestach dnešnej pusty Bakóháza pri obci Gemerský Jabloniec v okrese Rimavská Sobota. Spomína sa v listine z roku 1427.

Balogfalva pri obci Blhovce v okrese Rimavská Sobota. Podľa tradície pôvodné Blhovce sa nachádzali asi 1 km od dnešnej obce.

Baratony (Baratych) pri Brusníku v okrese Rimavská Sobota. Dedina patrila roku 1413 rodine Derencsényi a roku 1425 rodine Széchi.

Bat v miestach dnešnej pusty Batáha pri Hajnáčke v okrese Rim. Sobota.

Bekeháza pri Štítniku v okrese Rožňava. Roku 1427 bola majetkom rodiny Bebek. V niektorých prameňoch sa uvádza aj pod menom „Bekespathaka“.

Beleser v miestach dnešnej pusty Belesér pri Gemerskom Jablonci v okrese Rimavská Sobota. O obci je zmienka z roku 1461.

Bizófalva v miestach dnešnej pusty Bizófalva pri Gortve v okrese R. Sobota. V 15. storočí bola samostatnou obcou.

Bodolló v miestach pusty Bodolló pri Žipe v okrese Rimavská Sobota. Spomína sa roku 1460.

Chirk pri Plešivci v okrese Rožňava. Pred rokom 1427 patrila Bebekovcom.

Chykháza v miestach pusty Chykháza pri obci Janice v okrese R. Sobota. R. 1418 patrila rodine Fügey.

Chyncz (Czencz) medzi Širkovcami a Gemerskými Dechtármí. V prameňoch vystupuje roku 1481.

Chyntalan pri Štrkovci v okrese Rimavská Sobota. Roku 1431 bola samostatnou dedinou.

Cselén pri Gemeri v okrese Rim. Sobota. Ako samostatná obec sa spomína roku 1427.

Csobánkháza v miestach pusty Csobánka pri Rimavskej Seči v okr. Rimavská Sobota. Spomína sa roku 1427.

Cuslood pri Rimavskej Seči v okr. Rimavská Sobota. Uvádza sa roku 1216.

Czomporháza pri Ruminciach alebo pri Barci. Spomína sa roku 1427.

Dapsi pri Nižnej Kaloši v okrese Rimavská Sobota patrila roku 1427 rodine Ravasz.

Daruság pri Chrámcu v okrese R. Sobota sa spomína roku 1347.

Diófa v miestach pusty Diós v okrese Rimavská Sobota. Majiteľom dediny roku 1413 bola rodina Derencsényi.

Domafala v miestach pusty Domafala pri Jesenskom v okrese Rim. Sobota. Dedina patrila roku 1479 feleďinským Lórántfiomcom.

Elekesföldre pri Rimavskej Seči v okrese Rimavská Sobota. V 15. storočí boli majiteľmi dediny rodiny Jánosfalvi, Fügedy a Abbafy.

Erdőszád pri Fige v okrese Rim. Sobota. Majiteľom dediny roku 1435 bola rodina Balogh.

Felső — Thyske v miestach pusty Téska pri Nižnej Kaloši v okrese R. Sobota patrila roku 1427 rodine Fügei, neskoršie rodinám Kozma a Csató.

Főcénháza pri Uzovskej Panici v okrese Rimavská Sobota sa spomína roku 1427.

Fülöpháza pri Štítniku v okrese Rožňava vystupuje v prameňoch ako samostatná obec roku 1362.

Füzes pri Gemeri v okrese Rim. Sobota sa spomína v listine z roku 1439.

Gécspataka pri Plešivci v okrese Rožňava patrila roku 1427 rodine Bebek.

Gombaszög v miestach pusty Gombaszög pri Slavci v okrese Rožňava. Obec bola majetkom Bebekovcov.

Cowrthwa v miestach dnešnej pusty Gortva pri Šuriciach v okrese Lučenec sa uvádza v pápežskom desiatkovom zozname roku 1427.

Hanva ležala na mieste, označenom chotárnym názvom „Falu helye“ neďaleko pusty Križan pri Chanave v okrese Rimavská Sobota. Dedina zanikla za tatárskeho vpádu.

Hegy v miestach pusty Hegyfő pri Chanave v okrese Rimavská Sobota, patrila roku 1425 rodine Szécsényi.

Hermánháza pri Plešivci v okrese Rožňava bola roku 1427 majetkom Bebekovcov.

Igáalom pri Gemeri v okrese Rim. Sobota. Uvádza sa roku 1427.

Irmes pri Štítniku v okrese Rožňava, patrila roku 1362 rodine Csetneki, posledná správa pochádza z roku 1437.

Ivánfala v miestach pusty Ivánfala pri Rim. Janovciach v okrese Rim. Sobota, bola roku 1427 majetkom rodiny Jánosy.

Jakóháza pri Veľkom Blhu v okr. Rim. Sobota, patrila roku 1460 hradu Veľký Blh.

Jelenovo (Jelena) v miestach pusty Jelena pri Sušanoch v okr. Rim. Sobota bolo v stredoveku samostatnou dedinou, patriacou k hradu Hajnáčka.

Kabalaszó pri Beline v okrese R. Sobota sa spomína roku 1427.

Kápolna (Capella) v miestach pusty Kápolna pri Rokytníku v okrese Rimavská Sobota sa uvádza v pápežskom desiatkovom zozname, v 15. storočí patrila gombaseckým paulánom, neskoršie rodinám Derencsényi, Széchi a Orros.

Kelecsény v miestach pusty Kelecsény pri Vieske nad Blhom v okrese Rimavská Sobota bola v 15. storočí samostatnou obcou.

Kornalippa pri Kováčovej v okrese Rožňava zanikla za tatárskeho vpádu. Roku 1659 tu ešte bola pusta, patriaca rodine Andrassy.

Kornuthfalva pri Gemeri v okrese Rimavská Sobota patrila roku 1427 rodine Udvari.

Kórógy pri Ratkovej v okrese R. Sobota bola roku 1413 majetkom rodiny Derencsényi.

Korotnok v miestach pusty Korotnok pri Silici v okrese Rožňava bola v stredoveku samostatnou dedinou.

Kökényes (Kwkenes) pri Dubne v okrese Rimavská Sobota patrila roku 1427 rodine Sárai.

Kyrsan v miestach pusty Križan pri Chanave v okrese Rim. Sobota sa spomína r. 1427, majetkom rodiny Hanvay.

Kyssalabina pri Drienčanoch v okr. Rimavská Sobota sa spomína r. 1427.

Kysbelna v miestach pusty Kisbél na pri Beline v okrese Lučenec. Patrila roku 1427 rodine Derencsényi.

Laczháza pri Kyjaticiach v okrese Rim. Sobota bola roku 1413 majetkom rodiny Derencsényi.

Laponya pri Drienčanoch v okrese Rimavská Sobota sa spomína roku 1450 ako majetok rodiny Derencsényi.

Lapsa v miestach pusty Lapsa pri Šafárikove v okrese Rimavská Sobota patrila roku 1427 rodine Tornallyay. Ako obec vystupuje ešte roku 1489.

Léhi v miestach pusty Léhi pri Králi v okrese Rimavská Sobota bola roku 1427 majetkom rodiny Lórántfi.

Louch v miestach pusty Lóczi pri Svätom Králi v okrese Rim. Sobota vystupuje roku 1230 pod názvom „Villa Louch udvarnicorum“.

Miklósfalva pri Rim. Seči v okrese Rim. Sobota sa spomína roku 1431 ako majetok rodiny Jánosi. Okolo roku 1480 patrila rodina Fügedi a potom rodine Abalfy. Obec sa nachádzala s najväčšou pravdepodobnosťou v miestach pusty Miklósfalva pri Abovcích.

Nádő pri Ratkovej v okrese Rim. Sobota bola roku 1413 majetkom rodiny Derencsényi.

Özörény pri Gemerskej Hôrke v okrese Rožňava.

Pingfalva pri Šimonovciach v okr. Rim. Sobota patrila roku 1427 rodine Jolsvai.

Rogas pri Rim. Seči v okrese Rim. Sobota vystupuje v prameňoch v r. 1216 a 1387.

Rovna pri Drienčanoch v okrese Rimavská Sobota bola roku 1413 majetkom rodiny Derencsényi.

Saaros pri Petrovciach v okrese Rimavská Sobota sa prvýkrát spomína roku 1427, roku 1489 vystupuje pod názvom „Saaros-Peterfalva“.

Sarampó pri Ožďanoch v okrese Rim. Sobota.

Sarló v okolí Muráňa v okrese Rožňava.

Sásbikk v miestach pusty Sásbikk pri Silici v okrese Rožňava zanikla za tatárskeho vpádu.

Sebestyénháza pri Potoku v okr. Rim. Sobota patrila roku 1413 rodine Derencsényi.

Serész pri Gemeri v okrese Rim. Sobota vystupuje v pápežskom desiatkovom zozname pod názvom „Scri“. Pred rokom 1439 patrila rodine Füzesy, po roku 1439 rodine Teresztényei.

Somkút v miestach pusty Somkút pri Štítniku v okrese Rožňava, daroval kráľ Belo IV. spolu so Štítnikom rodine Bebek roku 1243.

Stebvár pri Ardove v okrese Rožňava, patrila roku 1427 rodine Bebek.

Szentdemeter v miestach pusty Szent-Demeter pri Kesovciach v okr. Rim. Sobota sa uvádza roku 1340 ako „Zenthdemeter a Felharipan“, neskoršie ako Heripan a Alharipan. Majiteľom obce roku 1412 bol Czinégy, v rokoch 1413–1480 Dancs a roku 1843 Szentkirályi.

Szentlélek pri Fige v okrese Rim. Sobota, začiatkom 15. storočia patrila rodine Rozgonyi, roku 1479 rodine Barna, roku 1486 rodine Giczey a potom rodine Orosz.

Szurancs v polohe „Szurancs“ pri Višňove v okrese Rim. Sobota sa spomína na začiatku 16. storočia. Zanikla za tureckých nájazdov.

Tamaháza pri Barci v okrese Rim. Sobota sa spomína roku 1427.

Tamásfalva pri Starni v okrese R. Sobota sa uvádza v 14. storočí.

Thasmatu pri Gemerskej Panici v okrese Rim. Sobota sa spomína v 13. storočí.

Thukai pri Chanave v okrese Rim. Sobota patrila v rokoch 1427 a 1476 rodine Hanvay.

Tornava pri Štítniku v okr. Rožňava bola roku 1427 majetkom rodiny Csetneki.

Visnyó v polohe „Stráža“ pri Višňove v okrese Rim. Sobota sa spomína na začiatku 16. storočia. Zanikla za tureckých vojen.

Warfeulde pri puste Kerepecz neďaleko Včelínec v okrese Rimavská Sobota vystupuje v prameňoch roku 1347.

Zograph pri Gemerskej Panici v okrese Rimavská Sobota sa uvádza v 13. storočí. Vyskytuje sa aj pod názvom „Zágrágy“.

Zlathyna (Szlátina) pri Ratkovej v okrese Rimavská Sobota patrila r. 1413 rodine Derencsényi.

Podľa môjho názoru vyššie uvedené dediny zanikli väčšinou v priebehu 16. a 17. storočia — v čase tureckých nájazdov na Gemer. Ide najmä o obdobie po roku 1555, keď Turci okupovali hrad Sobôtku pri R. Sobote, a potom o obdobie po roku 1596, keď Turci obsadili Jagerský hrad. Vyššie uvedené dediny boli buď vypálené tureckým vojskom pre nezaplatenie predpísaných daní, alebo ich opustilo obyvateľstvo, neschopné zaplatiť túto daň. Zvyšok pripadá požiarom, povodňami, nedostatku vody, nedostatku úrodnej pôdy, alebo masovým chorobám, tak častým najmä v čase vojen.

Presnú lokalizáciu, datovanie zániku a príčinu zániku dedín nám môže objasniť až dlhoročný systematický historicko-archeologický výskum zaniknutých dedín Gemera.

Použitá literatúra: Gömör-Kishont vármegye monografiája, Budapest, s. d.

Archeologický výzkum v RADZOVČÍCH

PhDr. Václav Furmánek

Jižní část středního Slovenska je značně bohatá na archeologické památky. Jsou zde zastoupeny téměř všechny vývojové fáze lidské společnosti. Převážná většina těchto památek je známa jen z náhodných nálezů. Rozsáhlejších archeologických výzkumů bylo prováděno v minulosti málo, a i nyní není výzkumná činnost na tomto terénu taková, jakou by si toto území zasloužovalo. Středisko archeologického bádání. Archeologický ústav SAV je vzdálené a muzeum této sběrné oblasti v Rimavské Sobotě nemělo ještě donedávna odborníka pro tuto vědní disciplínu. Ale i tak byly v jižní části středního Slovenska podniknuty převážně z iniciativy Archeologického ústavu SAV některé závažné výzkumy jako např. Domica, Ardovo, Poltár, Šafárikovo, Rimavská Sobota aj.

Další závažnou akcí, která se nyní připravuje a její první etapa bude realizována v letních měsících letošního roku, bude archeologický výzkum na známé piliňské lokalitě v Radzovcích na Pustatině Monosze.

Piliňské žárové pohřebiště bylo zde náhodně objeveno při polních pracích na statku Fr. Gála v roce 1930. Jelikož některé hroby byly uloženy plytky pod povrchem, hrozilo jim úplné nebo alespoň částečné zničení hlubokou orbou. Proto byl na náklady Museální slovenské společnosti zahájen na podzim roku 1931 záchranný výzkum pod vedením prof. Vojtěcha Budinského-Kříčky, kterému vydatně pomáhal tehdejší okresní náčelník v Lučenci Ivan Čičmanec, horlivý člen MSS. Tímto výzkumem bylo zachráněno 298 hrobových celků. Následujícího roku výzkum v létě a na podzim pokračoval. Byla prozkoumána severovýchodní část pohřebiště a bylo nalezeno dalších 262 žárových hrobů, které byly poměrně dobře zachovány. Mnohé z nich měly kamenné obložení anebo byly kameny alespoň označeny. Tak bylo na Pustatině Monosze prozkoumáno během dvou let 560 piliňských žárových hrobů. Jelikož vedoucí výzkumu prof. V. Budinský-Kříčka přešel začátkem roku 1933 do služeb Československého státního archeologického ústavu v Praze, nebylo možno ve výzkumu pokračovat. Proto také nálezový materiál nebyl zcela laboratorně a tudíž i vědecky zpracován. Část nálezů se dostala do muzea v Lučenci a druhá větší část do SNM v Martině. Některé nádoby byly v Martině rekonstruovány a jsou uloženy v depozitáři a expozici SNM. Ostatní nerekonstruovaný materiál byl v důsledku válečných událostí několikrát stěhován. Tak došlo ke ztrátám a k porušení nálezových celků, čímž vědecká hodnota nálezů značně utrpěla. Druhá menší část keramických a bronzových předmětů z pohřebiště

byla uložena v Lučenci. Ta se však úplně ztratila. Chtěl bych proto na tomto místě poprosit čtenáře „Obzoru Gemera“, mají-li nějaké informace o těchto ztracených nálezech, aby je prostřednictvím redakce sdělili autorovi příspěvku.

Piliňské žárové pohřebiště v Radzovcích patří do okruhu západní skupiny piliňské kultury, kterou můžeme datovat do období asi 1350–1100 př. n. l. Ze všech dosud známých zkoumaných piliňských žárových pohřebišť na území Slovenska ať již západních (Šafárikovo, Vyšná Pokoradz, Radzovce) nebo východních (Barca u Košic) je radzovecké pohřebiště největší. Třebaže již bylo objeveno 560 žárových hrobů, nebylo pohřebiště prozkoumáno celé. Soudím tak nejen na základě analogických pohřebišť objevených a zkoumaných na sousedním maďarském území, ale i na základě kartografického vymezení hrobů objevených v letech 1931 a 1932. Velká maďarská piliňská žárová pohřebiště (Nagybátányi, Piliny, Zagypapálfalva) obsahovala více jak 1000 hrobů a přitom nebyla prozkoumána celá. Z plánu hrobů a z hustoty jejich rozmístění na prozkoumané ploše v Radzovcích vidíme, že okraj pohřebiště byl nalezen na dvou stranách, zatímco ve dvou dalších směrech pohřebiště nepochybně pokračuje.

V blízkosti žárového pohřebiště v poloze „Somvölgy“ zjistil prof. Budinský-Kříčka sídliště piliňské kultury, jehož keramický materiál odpovídá nálezům ze Silické Ladnice a z Jasovské jeskyně. Keramický materiál z těchto jeskyní je o něco mladší než převážná část keramiky z dosud známých velkých piliňských žárových pohřebišť (tedy i z radzoveckého pohřebiště). Otevřená sídliště podobná sídlišti v poloze „Somvölgy“ byla nalezena i na jiných místech (např. Šafárikovo, Nižná Kaloša, Ožďany, Rimavská Sobota, Vlkaš a j.). Všechna, pokud je to možno na základě fragmentárního střepového materiálu tvrdit, jsou však mladší než pohřebiště. V tomto tkví hlavní problém komplexního bádání o piliňské kultuře. K velkým piliňským žárovým pohřebišťům neznáme adekvátní sídliště a naopak. Podobný problém je i v sousedním Maďarsku, kde se setkáváme s piliňským osídlením.

Je velmi pravděpodobné, že připravovaný výzkum v Radzovcích kromě cenného materiálu funerálního charakteru objeví i některé vzájemné vztahy mezi pohřebišťem a sídlištěm. Zde se sídliště nachází nedaleko od pohřebiště a je proto možno předpokládat, že určité vývojové fáze pohřebiště se podaří synchronizovat s vývojovými fázemi sídliště.

Ďalšie nálezy ZO SOBÔTKY

PhDr. Zoltán Drenko

Jozef Katreniak, pracovník Štátneho majetku v Sobôtke pri Rimavskej Sobote ma upozornil, že v lete roku 1969 znovu bagrovali na miestach, kde Slovenské národné múzeum v Bratislave uskutočnilo roku 1968 záchranný historicko-archeologický výskum. Pri terénnej prehliadke lokality 15. novembra 1969 som zistil, že bagrovanie zasiahlo bývalú vodnú priekopu, oddeľujúcu juhozápadnú okružlu rohovú vežu vnútorného hradu od južnej časti vonkajšieho hradu.

Materiál, ktorý našiel J. Katreniak pri bagrovaní, delíme do dvoch skupín: do prvej skupiny patria hlinené, do druhej skupiny železné predmety.

Celé nádoby:

Podarilo sa zachrániť dve celé hlinené nádoby. Prvá nádoba má bielu farbu a je opatrená úskom. Má vnútornú žltú polevu, ktorá kryje aj vonkajšiu stranu ústia. Pod ústím sa nachádzajú veľmi jemné vodorovné rýhy. Nádoba je vysoká 73 mm, priemer ústia činí 73, priemer dna 48 mm. Časť ústia je ulomená. Druhá nádoba je takisto bielej farby a je opatrená úskom. Hornú časť nádoby zdobia vodorovné rýhy a kombinovaná zelenožltá poleva. Nádoba stojí na nožke, zdobenej dvomi vodorovnými rýhami. Pôvodnú výšku nádoby a priemer ústia nemôžeme uviesť, lebo celý obvod ústia je ulomený. Priemer dna nožičky činí 47 mm.

Keramika bez polevy:

V materiáli sa nachádzajú úlomky trinástich bielych hrubostenných rekonštruovateľných hlinených mís. Zaujímavé je, že v strede dna niektorých mís je okrúhly otvor. Zvláštnu skupinu tvoria úlomky siedmich bielych, žltých a šedých hlinených pokryvok.

Hrdlá džbánov sú zdobené vodorovnými rýhami a červenými maľovanými pásmi. Na stenách nádob vidieť červené maľované vodorovné pásy, vodorovné rýhy a ryté vlnovky. Ornament úškov pozostáva z pozdĺžneho reliéfného pásu, zdobeného prstovaním, z červenej maľovanej vlnovky alebo z dvojitého červeného maľovaného pásu. Sem patria aj tri dráždla nádob.

Keramika s polevou:

Úlomky nádob s polevou sú zdobené bielou, žltou, hnedou a zelenou polevou. Celkom sa našli tri hrdlá džbánov so žltou a dve hrdlá džbánov so zelenou polevou. V materiáli sa nachádza rekonštruovateľný úlomok bielej hlinenej nádoby s úskom a s vnútornou žltou polevou, dva úlomky z ústí nádob s ulomenými úškami a s vnútornou zelenou polevou a úlomok ústia s vodorovnými rýhami a šikmými rýžkami pod ústím — s tmavozelenou vonkajšou a svetlozelenou vnútornou polevou. Zvláštnu skupinu tvoria dva úlomky tanierov s vnútornou zelenou polevou, úlomok taniera s vnútornou zelenou polevou a s dvomi okrúhlymi otvormi pri okraji (jeden z otvorov nie je dovŕtaný), úlomok taniera so širokými rýžkami na okraji a s vodorovnými rýhami pod okrajom (s vonkajšou žltou a s vnútornou kombinovanou žltozelenou polevou), rekonštruovateľný úlomok trojnožky s vnútornou zelenou polevou a nakoniec úlomok misky s dutou nožkou a s obojstran-

nou zelenou polevou. Ojedinelým kusom je úlomok pohára s vonkajšou žltou polevou a so stopami po zelenej vložke. V materiáli sa vyskytuje aj úlomok veľkej bielej nádoby s vnútornou žltou polevou a so zelenými a žltými bodkami, nanesenými na stenu nádoby polevou. Úšká s polevou sú zdobené polmesiacovitým, rytým ornamentom. Najkrajšiu časť keramickej skupiny tvoria úlomky, zdobené bielou, žltou, hnedou a zelenou polevou. Glazúra vytvára farebný podklad kolkovaných kvetov, trojuholníkov, polobôľkov a v jednom prípade aj ryby.

Železné predmety:

Druhú, menej početnú skupinu nálezov tvoria železné predmety. Patrí sem jedna typická turecká tenká konšká podkova a dve podkovičky na čizmy.

Záver:

Keramika i železné predmety, zachránené J. Katreniakom roku 1969, sú príbuzné s nálezmi získanými historicko-archeologickým výskumom Slovenského národného múzea v Bratislave roku 1968. Prevažnú väčšinu nálezov datujem do čias tureckej okupácie hradu Sobôtky, čiže do rokov 1555—1593.

Záverom ďakujeme J. Katreniakovi za záchranu nálezov, ktoré obohatili zbierky Slovenského národného múzea v Bratislave.

Turecké hlinené nádoby zo Sobôtky. Foto I. Šimeková

VZNIK PRVÝCH ŠKÔL V GEMERI

PhDr. Ján Gallo

Kultúrna úroveň Gemera v minulosti, najmä v XIII.—XIX. stor., na ktorej mali nemalý podiel okrem iných činiteľov tiež latinské školy a gymnáziá v Dobšinej, Rožňave, Štítniku, v Gemeri, v Ožďanoch a v Rimavskej Sobote nútí nás zamyslieť sa jednak nad podmienkami a príčinami vzniku a rozvoja týchto, po celom Uhorsku dobre známych škôl, a preto, že ich pôsobenie bolo kontinuálne cez niekoľko stáročí, rovnako nás nútí zamyslieť sa nad školskou tradíciou kraja, z ktorej ony vyvierali a o ňu sa opierali.

V súvis s pôsobením menovaných škôl, natískajú sa nám tu aj ďalšie otázky: kedy a kde vznikli prvé školy v Gemeri, kto na nich vyučoval, aký bol obsah ich vzdelania, aké metódy a formy vyučovania a iné otázky.

Odpoveď na tieto otázky hľadali už v XVIII. storočí, predovšetkým Ladislav Bartholomaeides¹, ešte pred ním Rezik, ktorý vo svojej Gymnaziológii má hodne dát, týkajúcich sa aj niektorých škôl v Gemeri. Kým L. Bartholomaeides zbieral štatistické údaje a dáta zo všetkých oblastí, teda z ekonomickej i duchovnej, v XIX. storočí sa stretávame s prácami, zaoberajúcimi sa špeciálne problémami školstva v Gemeri, najmä jeho dejín. Objavujú sa monografie niektorých škôl, ako gymnázia v Rožňave, v Ožďanoch, v Revúcej. O syntetický pohľad na školstvo Gemera sa pokúsil na začiatku nášho storočia Sombathy László². Hoci mnohé údaje v jeho práci treba brať kriticky, materiál ním nazhromaždený, dá sa použiť v nejednom smere.

Medzi správami o uhorskom školstve do roku 1540, ktoré odtlačil vo svojich dvoch dielach Békefi Remig³, je aj niekoľko takých, ktoré hovoria konkrétne o existencii niektorých škôl.

Najspôhlivejším prameňom sú zápisnice z kanonických vizitácií Muránskej a Štítnickej fraternity od druhej polovice XVI. storočia. V nich tiež niekoľko starších prepisov a zápisov, poukazujúcich na skoršiu existenciu niektorých známych škôl. Zo správ je zrejmé, že aj v Gemeri vznik prvých škôl súvisí s christianizáciou a s vytvorením pevnej cirkevnej organizácie, v ktorej základné postavenie mala cirkevná obec s farou. Hoci správy o jestvovaní fár sú z XII.—XIV. storočia (Chyžné, Štítnik, Rimavská Baňa, Rimavské Brezovo atď.), o školách sú neskoršieho dátá, až z XV. storočia.

Z roku 1430 je záznam o škole v Rimavských Janovciach. Existencia

kláštora v tejto obci a fakt, že niektoré rehole si zriaďovali pre dorast vlastné školy, vedie analogicky k domnienke, že v Janovciach ide o školu kláštornú. Pravda, pre nedostatok dôkazov rovnako sa možno domnievať, že škola v Janovciach bola farskou.

Veľmi kusá správa je tiež o škole v Rimavskej Sobote. Listina Petra z Kerepeša uvádza medzi plebánmi z Rimavskej Soboty a okolia „Tomáša — správcu škôl a Ambrózia — klerika, všetkých z Rimavskej Soboty, Štefana z Čerenčian...“ atď. Či škola v Rimavskej Sobote bola farskou, alebo mestskou, zo záznamu sa zistiť nedá a ďalšie priame správy o nej sa dosiaľ nenašli.

V XV. storočí sa spomína aj škola v Tisovci (1494). V XVI. storočí, najmä v jeho druhej polovici, správy o školách pribúdajú. Békefi Remig uvádza záznamy o škole v Ožďanoch (1510), v Hucíne, ktorá už roku 1513 sa nazýva gymnázium a ďalších⁴.

V niektorých rukopisných prameňoch sú súčasne správy o škole v R. Bani, Rimavskom Brezove, v Hnúšti a v Tisovci. Učiteľ je v nich označovaný menom „školník“. V jednej z nich sa píše: „...Farar Banský knez Lewrinz vtye csasy kdy bul kasstiel v Bany, tehdy se držel v Brezowe na fare a ya som pri nom byl sluhom pri woloch. A farar mel sskolnjka Ferencze Kraycze, tehdi kdy Muranski buli kostel Brezowsky hore zlamali...“⁵ Zo štylizácie je zrejmé, že išlo o školu farskú. Ak predpokladáme existenciu farských škôl v Rimavskej Bani (1542) a v Rimavskom Brezove (1542), keď tieto, jedny z najstarších a v tom čase oveľa dôležitejších gemerských mes-

tečiek než aké boli v nasledujúcich storočiach, nemohla byť ani v Hnúšti (1542), ani v Tisovci, kde bol cenzus trikrát menší než v Rimavskej Bani, iná škola než farská.

Farské školy boli zriaďované pri jednotlivých farách pre potreby cirkevnej. Ich učiteľ — klerikus —, obyčajne kňaz s nižším svätením, učil chlapcov čítať a spievať, aby potom mohli prisluhovať pri cirkevných obradoch. Úroveň týchto škôl bola veľmi nízka.

V niektorých gemerských mestech, v dôsledku ich prudkého rozvoja, potreba základných znalostí trivila priamo nútíla mešťanov, aby sa zaujímali o vyučovanie, školu a učiteľa a aby ju využívali pre svoje potreby. Tak sa niektoré farské školy postupne menili v kvalitatívne iné, vyššie, dokonalejšie typ škôl, označované v dejinách pedagogiky ako školy mestské. Tieto tvoria v dejinách slovenského, a tak aj gemerského školstva osobitnú kapitolu.

Poznámky a vysvetlivky:

- ¹ Notitia comitatus Gömöriensis, Levoča 1806—1808
- ² Gömör-Kishont vármegye Népoktatásügyének története, Dobšiná 1908
- ³ A népoktatás története magyarországon 1540-ig, Budapest 1906. A káptalani iskolák története magyarországon 1540-ig, Budapest 1910
- ⁴ Dr. Békefi Remig, — A népoktatás története magyarországon 1540-ig, str. 373
- ⁵ Protocolon Rimanovianum, rukopis dodatočne signovaný, str. 167

Zo živých myšlienok Lenina

„Nestačí byť všeobecne revolucionárom a prívržencom socializmu alebo komunistom. Treba vedieť nájsť v každej chvíli zvláštne ohnivo refaze, ktorého sa treba chopiť zo všetkých síl, aby sa udržala celá refaz a pevne sa pripravil prechod ku ďalšiemu ohnivu.“

(V. I. Lenin, Vybrané spisy zv. 2, str. 322)

„Veď presne a svedomite peňažné účtovanie, hospodár úsporne, neleňoš, nekraďni a dodržiavaj najprísnejšiu disciplínu v práci — práve takéto heslá ... sa stávajú teraz ... najbližšími a hlavnými heslami dňa. A praktické uskutočnenie týchto hesiel masami pracujúceho ľudu je na jednej strane jedinou podmienkou záchrany krajiny ... a na druhej strane praktické uskutočnenie týchto hesiel sovietskou mocou, jej metódami, na základe jej zákonov, je nezbytné a stačí ku konečnému víťazstvu socializmu.“

(V. I. Lenin, Vybrané spisy zv. 2, str. 300)

Z histórie Hodejova

Juraj Dubovec

V južnej časti okresu Rimavská Sobota, na železničnej trati Filakovo—Jesenské, leží Hodejov (maď. Várgede). Vznik obce sa datuje od výstavby hradu, ktorý dal údajne postaviť zemepán Gede v 12. storočí. Hrad sa pozdejšie stal majetkom lúpežného rytiera Falkuša z Filakova, Daniela Hodejovského a iných feudálnych pánov. Dôležitú úlohu zohral v bojoch bratříkov na Slovensku, ako to opisuje Jirásek vo svojej trilógii Bratstvo. Najdlhšie sa na ňom usadili Turci, ktorí hrad opustili až po porážke pri Filakove. Bolo to asi 4. XI. 1593, kedy sa z tureckej nadvlády oslobodzuje aj Sobôtko pri Rimavskej Sobote. Po odchode Turkov hrad i naďalej často mení svojich pánov. No čím ďalej tým viac stráca na význame. Teraz už len vykopávky v Gemerskom múzeu a zvyšky hradných múrov upozorňujú nás na jeho zašlú históriu.

Hodejov sa stáva známym nielen bohatou históriou hradu, ale aj húževnatým bojom poddaných — želiarov za svoje ľudské práva. V období

feudálneho panstva ako i za kapitalizmu, kedy obec ovládli veľkostatkári Szabó, Pronay, Kubiny a iní, poľnohospodárski robotníci sa búrili proti pánom, ktorí si dali postaviť kaštieľ a žijú v blahobyte z mŕtvol ich ťažko zrobených rúk. Najväčší štrajk za predmnichovskej Československej republiky zorganizovali žatevní robotníci na veľkostatku Szabóa v roku 1936. Štrák sa končí s úspechom a dedinskej chudobe sa aspoň načas živobytie zlepšilo. Občania obce museli bojovať za svoje práva aj v období okupácie južného pohraničia horthyovským Maďarskom. Zvlášť tu žijúci Slováci pocítili moc fašistickej zločiny. Na sklonku druhej svetovej vojny mnohých odvliekli do koncentračných táborov, odkiaľ sa už nevrátili. Svedkom týchto udalostí sú ich pozostatky v obci napríklad: Gondáš, Krnáč, Ostrihoň a iní žijúci svedkovia v susednej obci Čiernej Potok.

Životná úroveň občanov v obci sa viditeľne zlepšuje až po víťazstve pracujúceho ľudu po druhej svetovej

vojne. Do obce sa presídlilo viac slovenských rodín z Maďarska. Pracujú spoločne v JRD s občanmi už tu prv usadenými. Pomáhajú budovať krajšie žitie v našej vlasti.

Keď píšem túto stručnú históriu Hodejova, nemôžem nespomenúť tu najšie kúpele. Hodejovské kúpele v letnom období sú hodne navštevované. V poslednom čase sa venuje zo strany vedenia Jednoty — LSD v R. Sobote väčšia pozornosť, čo sa prejavuje aj v návštevnosti. Pri kúpeľoch je výdatný prameň minerálnej vody, bohatý na železo. Nielen Hodejovčania, ale aj z okolitých obcí chodia ľudia nabrat si štavice pre jej liečivé účinky.

Na záver by som chcel upozorniť na správnosť písania a vyslovovania názvu obce. Mnohí občania v našom okrese názov obce vyslovujú alebo píšú nesprávne. Správny názov je Hodejov a nie Hodejovo. Teda hovoríme a píšeme: ZDŠ Hodejov, pošta Hodejov, obec Hodejov, kúpele Hodejov, MNV Hodejov, atď. a nie Hodejovo.

Furmanské spolky v Gemeri

PhDr. Ján Gallo

Výrobnospoločenské odvetvia Gemera, determinované prírodnými podmienkami, polohou kraja, a iné činitele nakumulovali tu v priebehu stáročného vývoja množstvo národopisných javov, z ktorých si zaslúži pozornosť furmanstvo. Bez neho si nemožno predstaviť rozvoj gemerského baníctva, železiarstva ani rozvoj remesiel a určitým podielom participovalo i na zvyšovaní duchovnej kultúry ľudu.

V masovom meradle sa furmanstvo v Gemeri začalo rozvíjať už v ranom stredoveku ako dôsledok zdokonaľovania technológie výroby a spracovania železa a aj ako dôsledok rozvoja gemerských miest. Furmanstvo ako pomocné zamestnanie pri výrobe železa vzniklo súčasne so slovenskými pecami, ktoré sa stavali v dolinách pri potokoch, takže železnú rudu, nachádzajúcu sa vo vrchoch Slovenského rudohoria, podobne ako drevo a drevené uhlie bolo treba k slovenským peciam dovážať.

V tejto ranej fáze svojho vývoja je furmanstvo identické s uhlárstvom a ním ostáva až do XVI. storočia. V dôsledku slabého rozvinutia ťažby práce uhlári páliť, predávali a vozili uhlie štellarom (majiteľmi hút a hámrov v Gemeri) po celý rok podľa

dohody, ktorú každý rok uzavierali vždy na Vianoce. Dôkazy na to sú v Artikuloch cechu šteliarov Muránskej doliny, znova potvrdených kapitánom Muránskeho hradu a panstva Júliusom z Herberstejna roku 1585.

Produkcia železa a železných výrobkov dosiahla v Gemeri časom takého stupňa, že sa z nej tu stačilo spotrebovať len malé percento, kým ostatná časť sa odvážala na Dolnú zem. V priebehu XVI.—XVIII. stor. vznikla osobitná modifikácia furmanstva, furmanci-kupci.

Úmerne so zvyšujúcou sa trhovou výmenou medzi gemerskými mestami a Dolnou zemou rástol aj počet furmanov-kupcov. Prejavila sa potreba organizácie, ktorá by zabezpečovala furmanom trhové podmienky, čelila konkurencii a pomáhala furmanom-kupcom v obchodných i osobných ťažkostiach. Tieto a ďalšie faktory viedli furmanov k tomu, že sa začali združovať do spolkov podobne ako remeselníci do cechov. Nazývajú ich országhske spolky alebo len Országh, tovarýšstva kupecké a handlovné, furmanské práva a v polovici XIX. storočia železničné poriadky.

Najvýznamnejším furmanským spolkom bolo „Tovaryšství kupecké tak

zdavna gmenovane Orszagh" v Jelšave. Vzniklo v XVII. storočí. (Niektoré správy poukazujú na jeho skorší vznik). V spolku boli združení všetci furmani Muránskej doliny, ktorých počet sa pohyboval od 50 do 100. Zaujímavá bola organizácia spolku. Na jeho čele stál furmanský richtár, ktorým bol vždy furman z Jelšavy, odkiaľ pochádzalo najviac furmanov; kým vicerichtárom bol furman z Revúcej. Ďalšími funkcionármi boli 4 vicišpáni a notár. Funkcie (okrem notára) boli čestné a volili sa každý rok na tzv. svätodurskej schôdzke, ktorá bola začiatkom furmanského roka. Členom spolku sa stal ten furman, ktorý bol inkorporovaný výročnou kongregáciou, zaplatil vstupný poplatok 9 nemeckých zlatých, platil pravidelný ročný poplatok a dodržiaval štatúty. Spolok nemal vytvorené stále artikuly, ako ich mali cechy, ale na každej svätodurskej schôdzke boli prijímané nové a nové, záväzné pre všetkých členov spolku.

Furmani z Gemera zásobovali svojím tovarom celú Dolnú zem. Len furmani z Muránskej doliny vozili tovar po 16 cestách: po szentpeterskej, debrecínskej, kečkemétskej, peštianskej atď. Furmanka do naj-

Epizóda z prvej svetovej vojny

Karol Ladislav Cibur

V okolí Gorlic v Poľsku pri dedine Staškovka boli zákopy honvédov (uhorskej domobrany) a Rusov tak blízko k sebe, že sa vojaci oboch posádok mohli dohovoriť.

Pre znemožnenie prekvapivých útokov pred obidvoma bojovými líniami boli postavené prekážky zhotovené z ostnatého drôtu.

Raz večer stíchla obvyklá streľba za zákopom ruských vojakov. Zvedaví honvédi tiež prestali strieľať a načúvali. Vtedy sa ozvalo z ruskej strany: „Nestrieľajte, my máme veľkonočné sviatky“. Honvédi 16. pluku, poväčšine Slováci, porozumeli a súhlasili.

S pôžitkom sme počúvali chorálový spev Rusov za ináč majestátneho ticha, celkom nezvyklého na bojisku. Idylu doplnil mesiac, ktorý osvetľoval krajinu po celú noc.

Avšak náš odpočinok nebol bezstarostný. Opatrnosť nám kázala byť v pohotovosti. Nebolo možno vedieť, či nejde o zákernú taktiku. Mýlili sme sa. Priateľské počínanie Rusov bolo úprimné. Ráno jeden z nich vyskočil na vrch zákopu a vyzýval, aby aj od nás prišiel niektorý na stretnutie medzi bojovými líniami.

Stalo sa tak. Nie bez obáv približovali sa dvaja vojaci k sebe, aby sa stretli na neutrálnej pôde, namáhali sa predierať cez drôtené prekážky. Veď rýchly návrat v prípade nútnosti by nebol možný. Kritická situácia sa skončila, keď obidvaja chlapi boli spolu.

Nikto by už nemohol strieľať po cudzom vojakovi bez ohrozenia vlastného druhu.

Stretnutie vyvolalo veselú ováciu na oboch stranách. Húfne opúšťali svoje zákopy obidve posádky a navzájom sa traktovali chlebom, nápojom a tabakom. Niektorí dokonca navštívili cudzie zákopy. Aj ja som si našiel partnera rovnakej hodnoty, podporučníka, ktorý mi prezentoval svoju navštivenku s menom Georgij Sergejevič Jeršov.

Ani veliteľia rôt nechceli zostať v pozíciách bez mužstva a vyšli za nami. Takto plynul deň. Družba mužstiev a národov vyvrcholila spoločným fotografovaním. Fotografia mala predstavovať skamarátených „nepriateľov“ ruka v ruke. Žiaľ, tento obraz nikto nevidel. Vyššie veliteľstvo snímku zhabalo a dohotoviť nedovolilo.

Náš príklad bratania sa s ruskou posádkou nasledovali susedné jednotky. To však bolo proti intenciam vojnového vedenia. Večer prišiel rozkaz vrátiť sa do pozície a strieľať ako predtým. Tento rozkaz nebol splnený. Žiaden vojak nechcel strieľať po svojich známych v náprotivných zákopoch. Všetci sa vrátili do zákopov, ale ticho zbrani trvalo aj za ďalšie dni. Nakoniec paľba zaznela z ruskej strany. Z toho sme usúdili, že posádka tam bola vymenená.

Opísaný príbeh, celkom ojedinelý v prvom roku vojny, dokazuje, že imperialistická vojna nemá oporu v ľude.

vzdialenejších miest trvala 3—4 týždne. V snahe vyhnúť sa rozličným nebezpečenstvám a nástrahám, najmä z obavy pred zbojníkmi, chodili furmani na jarmoky v skupinách — „húfoch“.

Sortiment tovaru gemerských furmanov bol bohatý. Na Dolnú zem vozili železo a železné výrobky, drevo a drevené výrobky, ovocie, med, slivovicu, bryndzu, plátno, hlinený riad a pod. Naspäť privážali obilie, múku, masť, slaninu, soľ, mydlo a i.

Furmanské povolanie bolo obyčajne dedičné, venovali sa mu len určité rodiny.

S rozvojom obchodu nastáva medzi furmanmi sociálna diferenciacia: na jednej strane, vzniká hŕstka bohatých furmanov, ktorí vlastnili 10—20 párov koní, držali si sluhov, na druhej strane veľká väčšina drobných a stredných, ktorí sa na furmanku dávali najímať. Tak sa na konci XVII. storočia začína z furmanov rodiť vrstva kupcov a vrstva povozníkov.

Podobné spolky ako v Jelšave boli v Štítniku, Rožňave, Kameňanoch, na Ratkovskej doline a analogicky možno sa domnievať, že aj inde, ale historické dôkazy o iných zatiaľ nie sú.

Počnúc XVIII. storočím furmanské spolky podobne ako cechy stávajú sa brzdamí kapitalistického rozvoja, a preto postupne zanikajú. Ako s anachronizmom stretávame sa s furman-ským spolkom i v 40. rokoch min. storočia na Ratkovskej doline, s tzv. Železnickým poriadkom.

História furmanských spolkov v Gemeri nie je len zaujímavým etnografickým javom, ale aj názorným dokladom na ekonomickú vyspelosť kraja a jedným z argumentov vyvracajúcich tézu o bývalej zaostalosti Slovenska v porovnaní s inými krajinami Rakúsko-Uhorska.

Vzácná drevina GEMERA

Marta Bornaiová, prof.

Medzi vzácné a zaujímavé dreviny Gemera patrí tis obyčajný (*Taxus baccata* L.). Výnosom Povereníctva kultúry na Slovensku č. 5955-1954-HSO z 29. júna 1954 dostal sa tis do rastlín vyžadujúcich úplnú ochranu. Pretože tento výnos je aj Gemerčanom málo známy a často protizákonne porušovaný, uvádzam ho v plnom znení:

„Mnohým rastlinným druhom, najmä nápadne kvitnúcim alebo liečivým, hrozí vyhuby, prípadne sa stávajú v dôsledku ničivých ľudských zásahov stále vzácnejšími. V záujme ochrany prírody a kraja, ako aj zachovania pre účely vedecké i národohospodárske treba ich chrániť na miestach ich prirodzeného výskytu. Úplná ochrana tisu vzťahuje sa na celú rastlinu, neslobodno ju trhať, vykopávať, presádzať a vôbec žiadnym spôsobom rušiť v prirodzenom vývoji.

Lokality tisu nachádzajú sa v jedľovej oblasti Slovenska. Najbohatší výskyt je vo Veľkej Fatre, kde v oblasti Harmanca a Šalkovej sú už známe rezervácie tejto dreviny a patria medzi najväčšie chránené územia tiso celého Európy. Podľa viacerých autorov botanických štúdií rastie tu okolo 160 000 stromov. Jedince tisu nachádzame aj na iných miestach Slovenska a sme radi, že sa táto drevina zachovala aj u nás v Gemerí medzi Tisovcom a Muráňom a na okrajoch Muránskej planiny. Výskyt tiso dokumentujem náčrtkom prekresleným z knihy Ochrana prírody, Zborník krajského strediska štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici, vydavateľstvo Osveta 1960, strán 69.

Tis je tieňomilovná drevina. V Gemerí sa jej najlepšie darí v bukovo-jedľových lesoch. Podľa vzhľadu môžeme ho hodnotiť ako ker, aj ako strom, ktorý dorastá najviac 20 m výšky. Vytvára hustú široko vajcovitú korunu. Rastie veľmi pomaly, ale dožíva sa vysokého veku 1000–3000 rokov. Kôru má spočiatku hnedú, ale skoro sa mení na červenohnedú borku, ktorá sa odlupuje vo veľkých šupinách. Listy sú ihličnaté, podobajú sa jedli, na lici sú tmavozelené a na opaku svetlozelené. Na vetvičke sú špirálovito postavené, vid' náčrt.

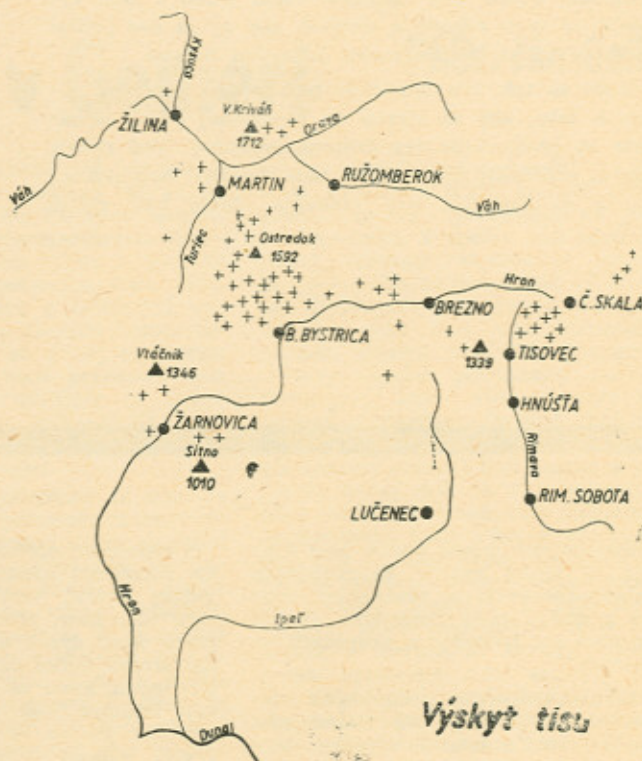
Tis po stránke pohlavia kvetov je dvojdomý, to znamená, že jedna rastlina je nositeľkou samičích piestkových kvetov a druhá samčích tyčinkových kvetov. Samičie kvety tvoria klásky, samičie sú jednotlivé v pazuchách listov. Plody má červené semenné bobule, ktoré sa tvoria len na samičích rastlinách. Semeno je vajcovité, veľké 6–7 mm, po dozretí vyčnieva z dúžnatého červeného mieška. Zreje v septembri–októbri.

Tis obsahuje skoro vo všetkých častiach, okrem mieška, jedovaté látky, alkaloidy a glykozidy. Známy je jeho alkaloid taxin, ktorý porušuje sliznicu tráviacich orgánov, oslabuje srdcovú činnosť a dýchacie orgány. Pôsobí podobne ako jed kuráre, ktorým Indiáni napúšťajú šípy. Jed najviac pôsobí na kone, ale pri opätovnom požívaní môže zvieru nadobudnúť odolnosť voči taxínu. Už starí Slovania poznali jeho zhubné účinky, robili si z pružných vetiev tisu lúky a kuše a tak aj oni prispeli k jeho vyhynutiu. História uvádza, že Grékom a Rimanom bol tis symbolom smrti. Okrem taxínu obsahuje aj alkaloid efedrín, ktorý vplyva na činnosť centrálnej nervovej sústavy, krvný tlak ap. Glykozidy tisu pôsobia podobne ako alkaloidy.

Z hľadiska hospodárskeho tis nemá hospodársky význam, ale dobre znáša mestské prašné ovzdušie, rýchlo sa vegetatívne množí odrezkami, môžeme ho strihať, preto je cennou okrasnou drevinou parkov a záhrad.

Vetvička zo samičieho kríčka s plodmi

Výskyt tisu

Použitá literatúra:

- Jaroslav Veselý: Príroda Československa jej vývoj a ochrana, vydavateľstvo Osveta 1961.
Kolektív: Ochrana prírody (Sborník), vydavateľstvo Osveta 1960.

Pamätník VANSOVEJ

súťaž v prednese poézie a prózy

Pri príležitosti odhalenia pomníka Terézie Vansovej v Rimavskej Pile a storočnice uvedomelého pohybu žien v dejinách slovenského národa vypisuje

Gemerská vlastivedná spoločnosť

ONV — odbor kultúry

a OV Slovenského zväzu žien v Rimavskej Sobote

Pamätník VANSOVEJ

súťaž žien v prednese poézie a prózy

Cieľ súťaže:

— Súťaž má prispieť k popularizovaniu tvorby gemerských básnikov a spisovateľov a hlavne oceniť prínos Terézie Vansovej ako spisovateľky a redaktorky prvého ženského časopisu „Dennica“.

— Podnietiť rozvoj záujmovej činnosti žien v oblasti umeleckého prednesu poézie a prózy.

Obsahové zameranie:

— Dielo Terézie Vansovej — úryvok z románov, no-
viel a spomienkovej prózy.

— Tvorba gemerských slovenských básnikov a spiso-
vateľov, ktorí žili a tvorili v okrese Rimavská Sobota —
Ivan Krasko, Ján Botto, Pavol Dobšínsky, Ludovít Ku-
báni, Juraj Palkovič, Samuel Vozár, J. D. Čipka, A. H.
Škultéty a ďalší.

— Tvorba slovenských spisovateľiek starších i sú-
časných.

Podmienky súťaže:

Do súťaže sa môžu prihlásiť ženy nad 18 rokov, a to
aj tie, ktoré 18. rok dovŕšia v roku 1970. Súťaže sa ne-
môžu zúčastniť členky poroty, recitátorky a herečky
z povolania.

Prihlášky do súťaže treba podať do 30. júna 1970.
V prihláške treba uviesť:

- meno a adresu súťažiacej,
- repertoár prednesu (autor — dielo)
- vek súťažiacej

I. ročník súťaže sa uskutoční pri odhaľovaní pomníka
Terézie Vansovej v Rimavskej Pile v septembri 1970.

Výhry súťaže vystúpia na slávnostnej akadémii uspo-
riadanej pri príležitosti odhalenia pomníka Terézii Van-
sovej a budú odmenení hodnotnými cenami.

Porota:

Porotu súťaže „Pamätník Vansovej“ menuje Gemerská
vlastivedná spoločnosť, ONV — odbor kultúry a OV
Slovenského zväzu žien v Rimavskej Sobote.

Skryté pramene dedinského kronikára

Miloš Šramo

Vo väčšine našich obcí prišlo sa k písaniu obec-
ných kroník v 30. rokoch XX. storočia. Pri zisťovaní
údajov z histórie obce opierali sa občinní kronikári
o monografiu bývalej Gemer-Malohontskej župy a pa-
mät starších občanov. Údaje získané od občanov bývali
časovo nepresné a skreslené osobným nazeraním roz-
právača na udalosť. Udalosti staršie 80 rokov miznú
z pamäti občanov, zachovali sa len pozoruhodné uda-
losti v skrátenej forme. Dopátranie pravdivých a pod-
ložených údajov vyžaduje kronikára ovládajúceho v na-
šom prípade tri cudzie jazyky (latinský, nemecký a
maďarský) a znalosť dejín bývalých štátnych útvarov.
Štátne archívy sú prístupné časovo len vedeckým pra-
covníkom, dedinskému kronikárovi, ktorý je denne za-
valený pracovnými a osobnými starosťami, je vyhľa-
danie podkladov nemožné.

Chcem poukázať na ojedinelé prípady, s ktorými sa
dedinský kronikár môže vo svojej práci stretnúť. Na
povalech starých domov nachádzajú sa mnohokrát staré
listiny, fotografie, miery a rôzne nástroje, aj mnohí
starší ľudia s pletou opatrujú staré listiny, viažuče sa
k histórii vlastnej rodiny alebo obce. Cena týchto lis-
tín je pre poznanie života predkov vysoká. Treba po
nich pátrať a vyniesť ich na svetlo, aby sa stali ma-
jetkom všetkých nás.

Opišem vlastnú príhodu:

Keď som 4. mája 1969 navštívil v Rimavskej Pile 81-
ročnú pani Máriu Šandrovičovou, najlepšiu pamätnicu
spisovateľky Terézie Vansovej v Rimavskej Pile, po-
chválila sa mi jej fotografiami i vecami (pohár, sviet-
nik, šatka a ridikül), ktoré od nej dostala darom a
s úctou ich opatruje. Starenka výbornej pamäti a ve-
selej mysle živými slovami nakreslila ľudský profil pí-
lianskej pani farárky a spisovateľky Vansovej. Aké to
bolo milé poseedenie!

Veľmi som bol prekvapený, keď mi medzi výstrižkami
z novín ukázala v origináli aj zmluvu zo 16. apríla 1810
uzavretú medzi pílianskymi poddanými a panstvom a
mohol som slovom za slovom vnikať do obsahu listiny
písanej pred 159 rokmi v slovákizujúcej češtine a po-
znávať ťažký život pílianskych predkov v časoch pod-
danstva.

Uvádžam text zmluvy:

„Niže napsanj V. Pany Grofky Barbary Berényi V. nekdy a Swobodneho Barona Jozepa Ortzy pozustale Pany wdowy gak Hallerowskim prawem držanj poddanj a obivatele obce Piljanskeg prjtomnjm psanim wssem komuby znati a vedety naleželo wznamost uwodzugeme že my chtejce se od ustanowenj Urbarskeho a tam predepsaných powinnosti oswobodity; ste prjčiny na nasledugjci zmluvu sme se zporadali že powinnj budeme

1. Od jednohokaždeho Palenčaneho Kotla dwa zlate t. j. R 2.

2. Za Devatek jednekažde urody zemske gakowakoli muže gmenowana biti, powinnj budeme platit Ročite dwacet y čtiri zlatge je R 24.

3. Baranču pak a Včelnu Dežmu Sl. Panstwj ma w nature braty.

4. Podle wřadani Gruntov nakolik na nas pripadne dluhu cestu wikonat zawazanj budeme.

5. Od gednohokaždeho celeho Sedenj na mjsto odwezenj drewa z hor Kokauskich až do Zvolena, tak tež prinaležegjciho Cinzu od Domu, a wecy tak rečeno kuchynských wubec platit budeme čtiricet Rimskich je R 40.

6. Tak tež od Gednohokaždeho celeho Sedenj gednu Urbarsku Sgahu drewa z hori kokauskeg do Dediny dowgest a tam na mjsto skrze P. Kasnara wikazane do Poradku zložit powinj budeme.

7. Na mjsto wssech Jossspontu mimo zginjmy Sadamy pripadagjci, dluhu cestu gesste gednu wikonati powinnj a zawazanj budeme.

Aby tato wec lepssi stalost a platnost mela činime tento Contract wo Duplowanem Exemplaru zhotowenj, geden pri Sl. Panstwu zadržanj, druhj pak poddanjm do Ruk oddanj, a gak gmeni poddaných podpisanj y vlastnima Rukama gegich taženima krjžiky, y pečety obecnu pritisknutím potwrzenj Sigf Kokova 16. Apr. 1810.

P o d p i s y :

Bundo Ferencz v r., Mtgos Báró Ortzi Familia, Fiscalliss

Pečaf do vosku:

V ovále len stojaci na zadných nohách a v pravej prednej držiaci tasený meč. Nad oválom koruna.

Hulluk Pallo x, Mazik Márton x, Oravec György x, Oravec Thamas x, W gмене wssech ostaných poddaných.

Máriou Teréziou roku 1767 vydaný Urbár upravil vzťah medzi poddanými a zemepánmi v Uhorsku. Pozitívnu úlohu zohral v tom, že pôda zachytená v urbáriálnom súpise nesmela sa poddanému svojvoľne odňať a určoval maximálnu výšku feudálnej renty, pri čom sa bral ohľad na rozsah pôdy a jej výnosnosť.

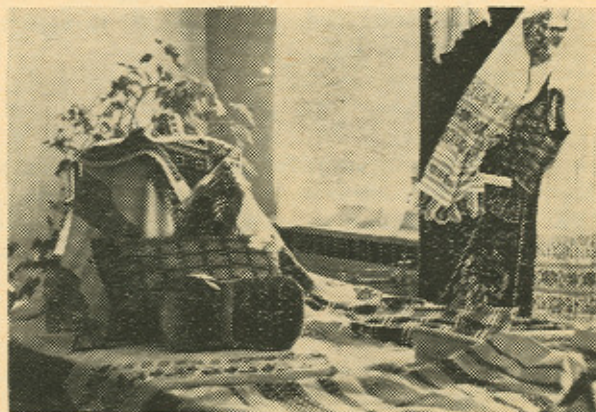
Uhorská šľachta sa postavila záporne voči Urbáru, lebo videla v ňom vážne porušenie svojich stavovských výsad a uhorskej ústavy. Aj poddaní, ktorí v ňom

skladali nádeje, skoro nahliadli, že Urbár sa nezrodil z ľudských pohnútok, ale len zo snahy zabezpečiť a rozšíriť daňovú základňu štátu. Prijali ho so sklamaním, ba na mnohých miestach odmietli ho aj prijať. Odpor sa prejavil ničením lesov a spásaním panských pašienkov, o ktoré poddaných roľníkov zemepáni okradli.

K panským ústupkom v prospech poddaných dochádzalo po sedliackych rebéliach, alebo ústupkami predchádzali pripravovaným vzburám, aby ich v zrode anulovali. Tak Jozef II. po veľkom krvavo potlačenom povstaní rumunských poddaných v Sedmohradsku urýchlene vydal 22. augusta 1785 nariadenie o zrušení nevoľníctva v Uhorsku. Poddaný sa smel slobodne sťahovať, ženiť, dávať deti na štúdiá a remeslo, odstránilo sa palicovanie.

Zo strany panstiev a ich úradníkov dochádzalo aj potom často k pokusom o udržanie, dokonca aj k zvýšeniu vykorisťovania, aké bolo pred vydaním Urbáru r. 1767. Dochádzalo k rozporom, nezhodám, súdovaniu a konfliktom. V tých časoch mnohí poddaní roľníci vedeli zákony obchádzať alebo ich sabotovať. Zemepáni a ich personál mali dosť starostí ako poddaných donútiť k plneniu feudálnych rent.

Z tohto obdobia je aj zmluva medzi pilianskými poddanými a panstvom. Kto ustúpil? Feudál, lebo upustil od namáhavého vozenia dreva z kokavských vrchov do Zvolena. Je to konečne už zmluva a nie rozkaz, a to je dôkaz, že je to v predvečer ďalšieho zlomu v dejinnom vývoji, ktorý roku 1848 priniesol zrušenie povinných robôt poddaných na panskom. Listina je zaiste cennou pre poznanie histórie Rimavskej Pily, no je zaujímavou aj po lingvistickej stránke.

Ukážka z práce žien v súťaži „Krása života“

SÚŤAŽ „KRÁSA ŽIVOTU“

V uplynulom roku sme spomínali vzácné jubileum v ženskom hnutí, 100 rokov uvedomelého pohybu žien. Toto jubileum sa stalo podnetom pre organizovanie rôznych podujatí, najmä významnou bola súťaž „Krása života“.

Súťaž zvýraznila prínos žien v tvorbe kultúrnych hodnôt pre obohatenie dnešného života, oživila zanedbávané národné a ľudové tradície v oblasti ľudovej umeleckej tvorby. Súťažné práce boli ukážkou práce citlivých tvorivých žien, ktoré sa o radosť a úžitok z práce vlastných rúk podelili so svojím okolím.

Do okresnej súťaže, ktorú zorganizoval Okresný výbor Slovenského zväzu žien v spolupráci s Okresným národným výborom v Rimavskej Sobotě sa zapojilo 171 žien zo 41 obcí. Vďaka patri miestnym výborom Slovenského zväzu žien v Hnúšti-Likieri, Rimavskom Brezove, Tisovci, Lipovci, Klenovci, Rimavských Zalužanoch, Mojlne, Lukovištiach, Gemerskej Panici, Šafárikove, Rimavskej Sobotě, Babinci, Hačave, Gemerskej Vsi a ďalším, ktoré zodpovedne súťaž organizovali.

Ženy, ktoré sa súťaže „Krása života“ zúčastnili, odovzdali spolu 506 súťažných prác. Bola to široká paleta druhov, techník, účelné spájanie a využívanie tradičnej technológie v modernom poňaní či už úžitkového, alebo dekoratívneho výrobku.

Okresná porota pre hodnotenie súťažných prác vybrala 62 najlepších výrobkov do užšieho kola, z čoho pre celoslovenskú súťaž vybrala 8 prác.

Výsledky súťaže boli nasledovné:

Bytové doplnky dekoratívne:

1. miesto Barbora Szabová, Šafárikovo — dečky paličkovanie
2. miesto Zuzana Illéšová, Ožďany — obrus — flanderská krajka
3. miesto Mária Struhárová, V. Teriakovce — obrus — očovská výšivka

Bytové doplnky úžitkové:

1. miesto Marta Mičková, Rimavská Sobota — úspor-né prestieranie, výšivka
2. miesto Tatiana Badová, Rimavská Sobota — úspor-né prestieranie, výšivka
3. miesto Katarína Kucháriková, Rimavská Sobota — kuchynská súprava, vd. Mária Hutníková, Slizké — tkaný koberec

Odevné súčiastky a doplnky:

1. miesto — neudelené
2. miesto Mária Holíková, Rim. Janovce — zástera k očovskému kroju
3. miesto Anna Dianišková, Tisovec — štóla

Pamiatkové predmety a hračky:

1. miesto Jolana Filadelfiová, Hnúšťa-Likier — fi-gúrky z kukuričného šúpolia
2. miesto Mária Gáliková, Vyšná Pokoradz — intarzia „Čakanky“
3. miesto Alžbeta Kamarášová, R. Sobota — váza Mária Koreňová, Šafárikovo — ozdobný prives — fantázia

Predmety, ktoré sa umiestnili na 1. a 2. mieste (s výnimkou odevných súčiastok a doplnkov) postúpili do celoslovenského kola súťaže.

Okrem toho bola udelená „Cena poroty“, ktorú dostala Eva Brndiarová z Klenovca za gubu.

Po vyhodnotení prác súťažnou porotou bola inštalovaná v malej zasadačke ONV okresná výstava, ktorú navštívilo 2200 občanov a okrem nich početné skupiny žiakov miestnych škôl.

Výstava sa využila aj na preverenie záujmu verejnosti o ľudovú umeleckú výtvarnú tvorbu a na zistenie ohlasu, ktorý toto podujatie vyvolalo. Z 500 rozdанных anketných listkov sa vrátilo 381 vyplnených, z toho 352 návštevníkov považuje za správne oživenie tradície ľudovej výtvarnej tvorivosti a 345 má záujem o obohatenie svojho bytu ľudovými výtvarnými výrobkami.

Z druhov vystavovaných na výstave najväčší záujem bol o guby, výšivky, tkané koberce, hačkované dečky a intarzie. 132 návštevníkov hodnotilo úroveň výstavy ako veľmi dobrú, 136 ako dobrú a 12 návštevníkov ako priemernú. V rámci ankety návštevníci vybrali jeden výrobok, ktorý sa im najviac páčil. Takto návštevníkmi ohodnotených štyri výrobky získali „Cenu návštevníkov“:

115 hlasov Mária Struhárová, Veľké Teriakovce — očovská výšivka, obrus

53 hlasov Viera Šramová, Klenovec — guba

19 hlasov Mária Gáliková, Vyšná Pokoradz — intarzie

18 hlasov Eva Brndiarová, Klenovec — guba

Súťaž „Krása života“ bola dobrým štartom pre roz-prúdenie záujmovej činnosti žien, pre zakladanie záujmových národopisných krúžkov. Chceme, aby sa tradícia výtvarnej ľudovej tvorivosti udržala aj naďalej, šírila krásu, cit a vkus. Súťaž ako i výstava ukázali, že bude potrebné hľadať možnosti odbytu týchto výrobkov, čo by znamenalo najmä pre ženy pracujúce v poľnohospodárstve možnosť zdroja príjmov najmä v zimných mesiacoch, keď ich pracovné možnosti sú obmedzené.

Súťaž „Krása života“ v okrese Rimavská Sobota, pekné, pozoruhodné a zaujímavé výrobky našich žien obohatili rozvoj umeleckej tvorby, ukázali na dosiaľ nedocenenú prácu našich žien. Spoznali sme mnoho nadaných žien, ktoré ušľachtilosť svojho ducha, svoj cit, jemnosť, tvorčiu schopnosť vedú s takou láskou a precíznosťou prenášať na rôzny materiál a tak šíria krásu, dôvtip, svojráznosť ľudovej umeleckej tvorby.

Július Bolfík

GEMER - MALOHONT, vydavateľské a nakladateľské družstvo v Rimavskej Sobote

Ján Baláž

Už na sklonku roku 1947 zapodievali sa kultúrne pracovníci mesta a okresu Rimavská Sobota vytvoriť v historickej metropole Gemer-Malohontu reálne podmienky pre vydávanie vlastného časopisu a samostatnej edície so zameraním na podchytenie bohatej histórie tejto oblasti. Veď práve Gemer-Malohont svojou slávnou minulosťou, príspevkom veľkých dejateľov v národnom a kultúrnom pohybe a vždy živou účasťou v rozhodujúcich fázach dával dobré predpoklady k nadviazaniu na bohatú kultúrnu tradíciu a prejavil sa v nových podmienkach trvalými hodnotami práce nastupujúcej generácie.

Treba ihneď v úvode povedať, že v Rimavskej Sobote už od oslobodenia vychádzal dobre redigovaný týždenník NÁRODNÝ FRONT, ktorý prenikal veľkou oblasťou od Rožňavy až k Modrému Kameňu. Sústreďoval okolo seba, v redakčnej dobrovoľnej práci i príspevkami celého radu stálych spolupracovníkov široký okruh aktívnych budovateľov nového života. V čele tohto pohybu stáli predovšetkým ss. Ondrej Klokoč, Ondrej Laciak, Vojtech Molitórš i starý bafko Uram a ďalší, ktorí nezištne a obetavo viedli týždenník NÁRODNÝ FRONT. Ak uvážime, že redakcia nemala ani len jedného stáleho redaktora a v administrácii pracoval len s. P. Klokoč, a časopis vôbec nebol stratový, ľahko dôjdeme k záveru, koľko tu bolo treba drobnej mravenčej práce pri udržiavaní a zveľaďovaní tohto oblasťného časopisu.

Veľké porozumenie pre kultúrny rozvoj našej oblasti priviedol hŕstku nadšencov, združených okolo týždenníka NÁRODNÝ FRONT, k realizácii

založenia družstva GEMER-MALOHONT v Rimavskej Sobote. Toto vydavateľské a nakladateľské družstvo malo od začiatku dobré predpoklady k svojmu životu. V meste bola okrem Rábelyiho tlačiarne ešte tlačiareň Kabinova, ktorá bola majetkovo viazaná ešte na vlastné kníhkupectvo a papiernictvo. Tieto majetkové hodnoty prešli v r. 1948 od dočasnej národnej správy pod priamu správu a vedenie družstva GEMER-MALOHONT. Ďalší politicko-hospodársky vývoj najmä v roku 1949 viedol k novej organizácii tlačiarne a oddeleniu kníhkupectiev v rámci samostatných podnikov. Týmto opatreniami stratilo vedenie družstva GEMER-MALOHONT materiálnu bázu svojho účinkovania.

Aj keď ide o torzo snáh zakladateľov družstva, hodno tieto okolnosti spomenúť práve teraz, keď sa v Rimavskej Sobote slubne rozvíja najmä edičná činnosť GEMERSKEJ VLASTIVEDNEJ SPOLOČNOSTI a pristupuje sa k vydávaniu vlastného časopisu OBZOR GEMERA. Azda nebude prehnané, keď povieme, že rovnaké úmysly mali aj „družstevníci“ z Gemer-Malohontu v rokoch 1948/1949.

Zo skromného svojho archívu vyberám zažltlé listy s poznámkami a čítam z nich edičný plán GEMER-MALOHONTU pre najbližšie roky, ktorý sa však neuskutočnil a čakal dlhé roky na svoju realizáciu v novej podobe. No i tak pre zaujímavosť uvediem základné úlohy plánovanej činnosti:

1. Zachytiť knižne rozprávky a povesti našej oblasti.

2. Podporovať vydanie ľudových piesní Gemera.

3. Podchytiť knižne literárne hnutie v minulosti i v prítomnosti.

4. Vydávať publikácie o histórii nášho kraja.

5. Vydávať vlastivedné pomôcky pre školy.

6. Pripraviť a vydať zborník o účasti Gemera-Malohontu v SNP.

7. Vydávať mapy s krátkou históriou pre turistiku v kraji.

8. Vydávať vlastivedné obzory Gemera.

9. Vydávať knižne Pisomnosti pre školu a rodinu.

10. Pripravovať a vydávať ďalšie publikácie pre bežnú potrebu pracovníkov NV, úradov a organizácií.

Na potvrdenie skutočného snaženia, nech slúži aspoň príklad, že družstvo vydalo zborník: *Revolučné roky meruôsmo v Gemeri*. Bola to prvá aj posledná publikácia vyd. a naklad. družstva GEMER-MALOHONT, ktorá svedčí o vážnom úmysle vedenia družstva venovať pozornosť veľkým udalostiam a osobám z našej oblasti.

Rád si spomínam na vedenie a členov družstva GEMER-MALOHONT-u. Viedla nás všetkých ušľachtilá snaha dať svoje sily a schopnosti do služieb ľudu a prispieť k jeho duchovnému a hospodárskemu povzneseniu. Práve preto dvojnásobne želim funkcionárom Gemerskej vlastivednej spoločnosti a vedeniu časopisu Obzor Gemera, aby oni splnili, to čo ich predchodcovia nestihli a nemohli urobiť a aby v ďalšej práci rozhojnilu bohatou organizačnou a publikačnou činnosťou bohaté úseky vlastivednej oblasti nášho GEMER-MALOHONTU.

VÁŽENÝ ČITATEĽ,

práve máte v rukách prvé číslo OBZORU GEMERA. V každom čísle nájdete zaujímavosti z histórie, literatúry, prírodných vied a ostatných vlastivedných disciplín. Určite si radi prečítate štúdie z jednotlivých vedných odborov, ako i správy o kultúrno-spoločenskom živote v regióne historického Gemera.

OBZOR GEMERA s pestrým textovým a obrázkovým materiálom vás zaiste uspokojí. Objednajte si ho ihneď,

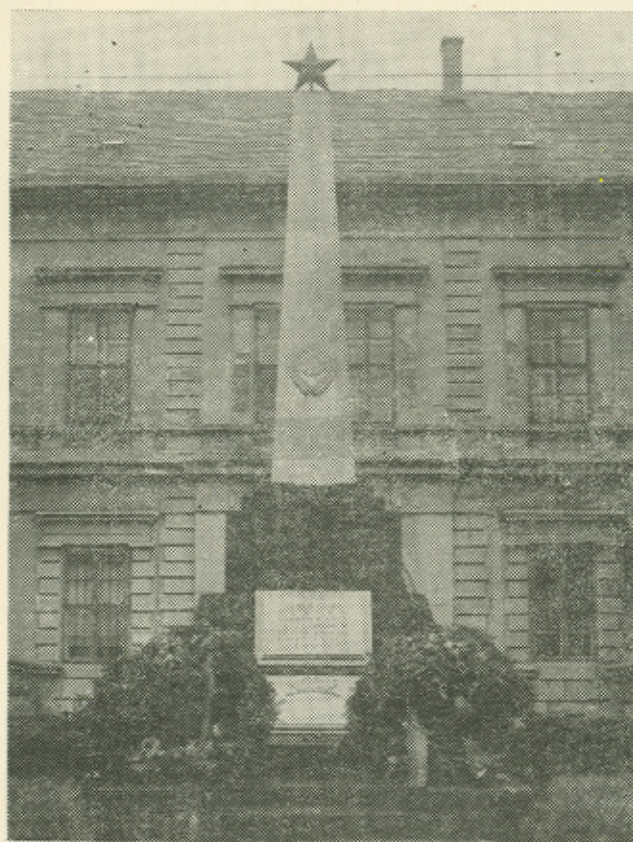
aby ste nepremeškali príležitosť, ktorá sa vám naskytuje. Cena jedného výtlačku je len 2 Kčs, ročne 8 Kčs.

OBZOR GEMERA vychádza štyrikrát ročne.

Upozorníte na túto skutočnosť aj svojich známych a získajte ich za predplatiteľov. Objednávky treba zaslať na adresu: Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rimavskej Sobote, námestie Červenej armády, číslo 24, telefón 2743.

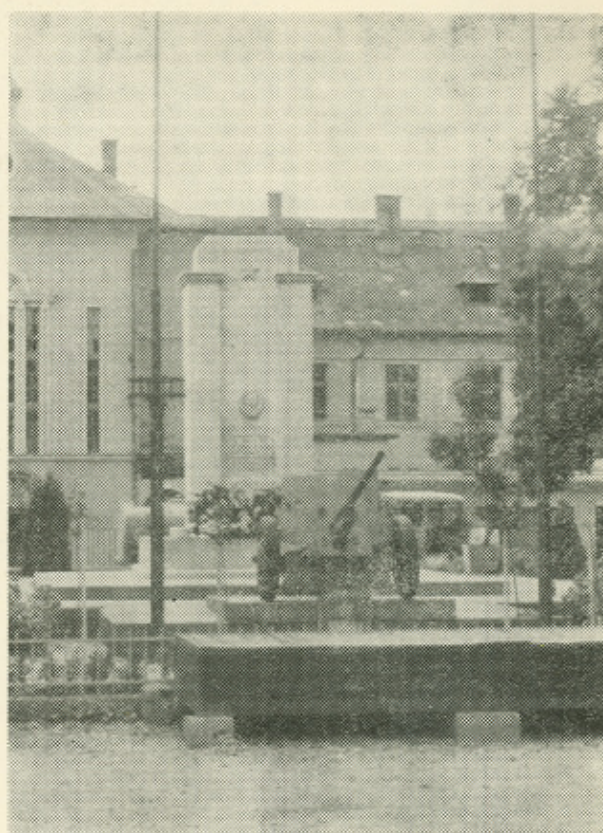
Srdečná vďaka

Redaktor

Pamätník padlých sovietskych vojakov v Rimavskej
Sobote na Červenom námestí

Jesenské — pamätník padlým sovietskym hrdinom

Šafárikovo — na námestí Červenej armády pamätník
sovietskych vojakov

Hodejov — pamätník sovietskych vojakov

